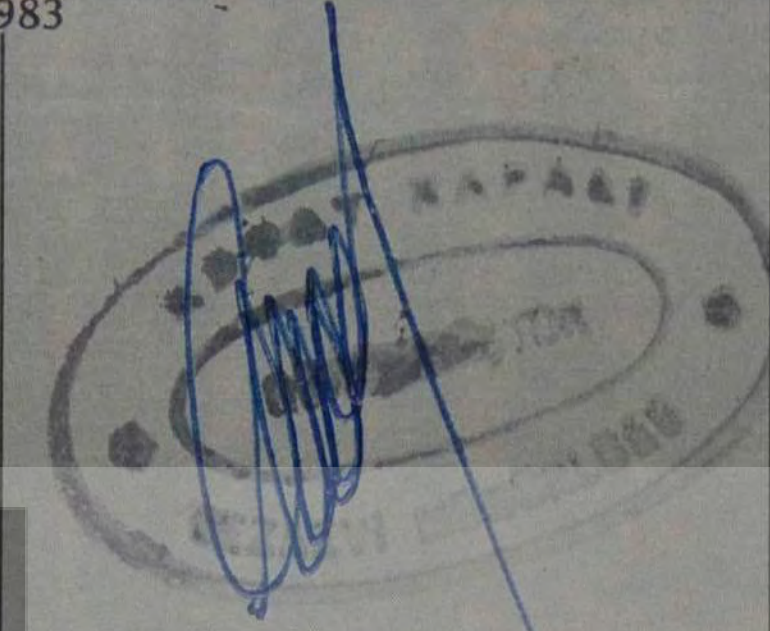

BİLİM ve SANAT

27

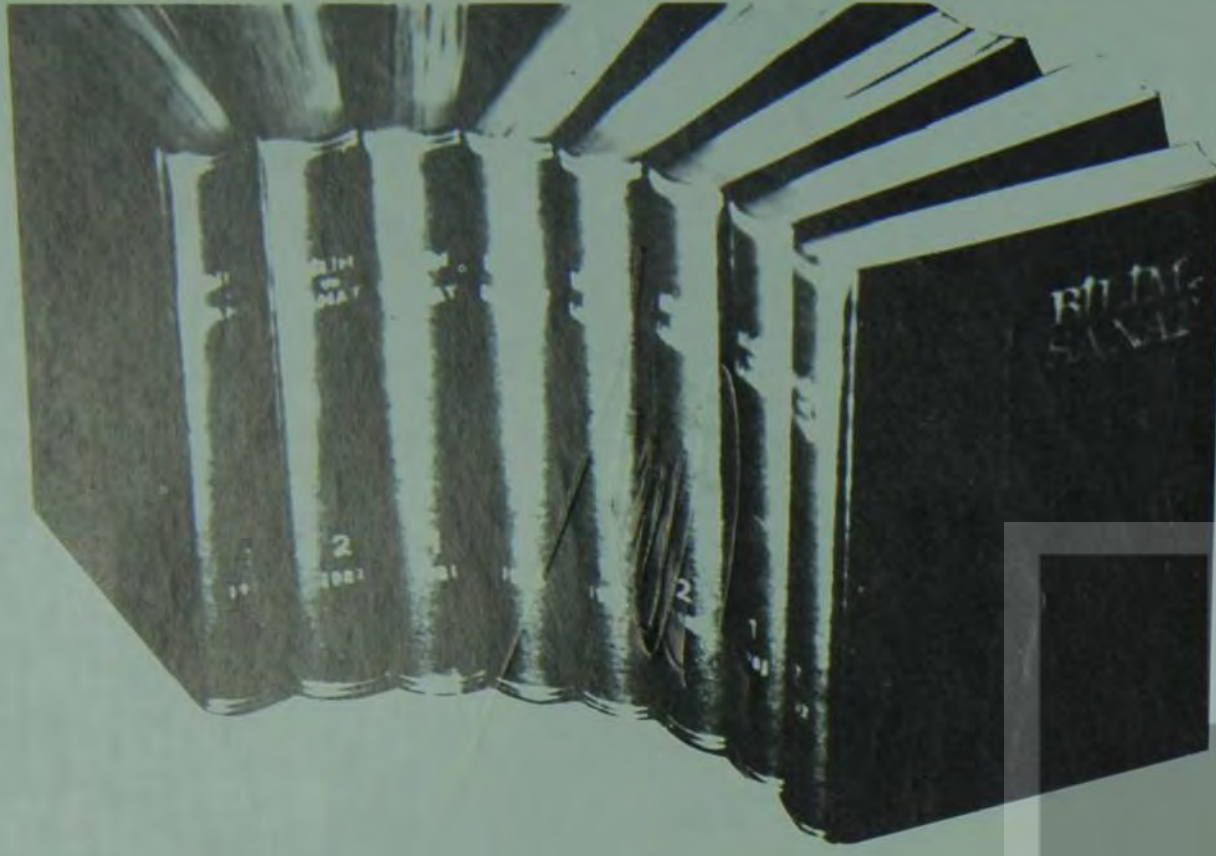
AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ / MART 1983

150 TL

İŞSİZLİK OLGUSU GERÇEKÇİLİK BİLGİSİ

Dizin'li olarak 1. ve 2. cilt çıktı.

en iyi dostluk armağanı

Bilim ve Sanat aboneliğidir.

Abone fiyatımız değişmedi.

Bilim ve Sanat'ı 83 liradan ve piyasadan daha erken edinmek için abone olunuz.

1. ve 2. sayıların tıpkıbasımı yapıldı

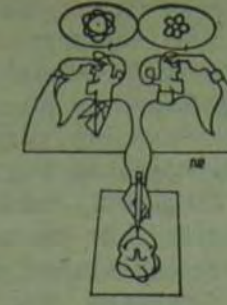
BİLİM ve SANAT kitaplığınızın değeri

*1. ve 2. ciltler (dizinli olarak 1 - 12 ve 13 - 24. sayılar) 1300'er liradır.

*Abone: Yıllık 1000, altı aylık 700 liradır.

*Geçmiş sayılar yüzde 25 indirimlidir. 100'er liralık pul göndererek 1. ve 2. sayıları edinebilirsiniz.

1000 liradan yukarı istekler ödemeli gönderilir. İsteklerinizi posta çeki/havale kağıdının arkasına yazınız. Posta çeki No: "Bilim ve Sanat Dergisi 12526 - 1"

GÜÇ KAYNAĞIMIZ

Yeni yılla birlikte, Bilim ve Sanat'ın kapak ve sayfa düzenlemelerinde yaptığımız yeniliklerin genellikle olumlu bulunduğuna tanık oluyoruz. Yapılan eleştirilerin de değerlendirilerek derginizin biçim yönünden geliştirilmesine çalışıldığını bildirmek istiyoruz. Bu arada fotoğrafçılık sanatının gelişmesine katkı ve destek sağlamak amacıyla okuyucularımız tarafından çekilen çeşitli konulardaki fotoğraflara sayfalarımızda imzalı olarak yer vermek istiyoruz. Bununla, okuyucularımızın dergilerine aktif bir katkı sağlayacakları da açıktır. Ayrıca okuyucularımızın temel ve güncel konular çerçevesinde gereksinim duydukları ve dergide yer verilmesini arzuladıkları konuları mektupla bildirmelerini bekliyoruz. Bunu, okuyucu-dergi ilişkileri açısından yararlı, kalıcı ve zorunlu bir bağ niteliğinde değerlendiriyoruz... Bu sayımızın ağırlıklı konusunu oluşturan "İşsizlik" sorunu böyle bir gereksinim ve bağ sonucu gündeme gelmiştir.

Ocak sayımızda adeta milim milim hesaplayarak 130 liraya çıkardığımız fiyat, hepimizin bildiği gibi geçtiğimiz ay gelen kağıt ve maliyet zamlarıyla bir anda geride kaldı. Bu nedenle bu sayıdan itibaren fiyatımızı 150 liraya çıkartıyoruz. Sürekli aboneliği ise sürekli kabaran zam dalgalarına karşı yine sabit tutuyor ve okuyuculardan, yazar, çizimlerden ve teknik sorumlulardan oluşan Bilim ve Sanat ailesine fiyatlar karşısında başarılar diliyoruz. Bu bağlamda daha nitelikli, daha doyurucu bir Bilim ve Sanat için ortaklaşa sorumluluğumuzun arttığının bilincindeyiz. Sadece okuyucusunun güveni, desteği ve sahiplenmesiyle gelişen Bilim ve Sanat bu onurlu güç kaynağını bir kez daha saygıyla selamlamaktadır.

Sevgiyle ve dostlukla...

Sahibi: Ali Naki ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • İstanbul Temsilcisi: Koray DÜZGÖREN - Tel: 45 46 71 • İzmir Temsilcisi: Taner ÜNLÜ - Tel: 14 86 08 • Kapak Düzeni: Mustafa OKAN • Kapak: "İşsizlik", alçak kabartma, Mehmet AKSOY • Yazışma Adresi: Emek İşhanı (Gökdelen) Kat. 10, No. 1003, Yenışehir - Ankara • Posta Çeki No: 12526 1 • İlan koşulları: Arka kapak 50.000, arka ve ön kapak içi 40.000 TL (üç renk); iç sayfalar: Tam 22.500, yarım 12.000, çeyrek 6.000 TL • Abone: Yıllık 1.000 TL; Yurtdışı 40 DM • Dizgi: Şükran DERİS • Film: Renk Büro • Baskı: Mas Matbaacılık • Kapak baskı: Pelin Ofset • Dağıtım: Örnek Dağıtım - Gerçek Dağıtım

GÜÇ KAYNAĞIMIZ	3	Bilim ve Sanat
EKONOMİK KRİZLER DÜNYASI	4	Ergun TÜRKCAN
YÜZYILIN SÜREGEN HASTALIĞI: İŞSİZLİK	6	Sinan SÖNMEZ
İŞSİZLİĞİN BOYUTLARI VE YAPISI	12	Mete TÖRÜNER
İŞSİZLİK VE SİNEMA	17	Rekin TEKSOY
SİNEMAMIZDA İŞSİZLİK	20	Mahmut T.ÖNGÖREN
İŞSİZLİK VE SANAT ÜSTÜNE İKİ KESİT	22	Yılmaz ONAY
TÜRKİYE'DE ÜCRETİLİLERİN MADDESEL YAPISI VE İŞSİZLER	26	Yıldırım KOÇ
GÜNÜMÜZÜN BULGARISTAN FOTOĞRAF SANATI	31	İFSAK
İŞSİZLİK VE SENDİKALAR	32	Tevfik ÇAVDAR
Yaşamdan notlar: KONFİÇYÜS BİBLÖLARI VE 21. YÜZYILA ÇEYREK KALA	34	Varlık ÖZMENEK
"ARTIK İNSANLAR ACILARINI, SEVİNÇLERİNİ BÖLÜŞEN ŞAİRLERİ GÖZETİYORLAR"	37	Ahmet TELLİ
GERÇEKÇİLİK ÜSTÜNE SÖYLEŞİ	38	Aziz ÇALIŞLAR
İL VE YÜKSEK HAKEM KURULLARININ DÜNÜ	42	Kemal SÜLKER
İlhan'ın anısına bir kitap DOĞANIN İNSANLAŞMASI	46	Muzaffer İERDOST
YAYIN DÜNYASI	49	Remzi İNANÇ/ Mehmet KÖK/ Varlık ÖZMENEK
SATRANÇ	50	Emrehan HALICI
KARİKATÜR-DESEN-YONTU		Mehmet AKSOY/ Ferruh DOĞAN/ Asaf KOÇAK/ Mustafa OKAN/ Yavuz ONAR
FOTOĞRAF		Petra ATANASOVA Hamit BOSTANCI/ İbrahim DEMİREL/ Ercan ÖZTÜRK/ Stela RADEVA/ Mualla TAŞHAN/ Jacqueline VODOZ

EKONOMİK KRİZLER DÜNYASI

■ Ergun TÜRKCAN

MODERN sinai kapitalizmin ortaya çıktığı yaklaşık iki yüz yıl içinde iktisatçı ve politikacının başlıca sorunu krizdir. Kâr amacıyla hareket eden, planlanmamış bir ekonomik faaliyetin son derece karmaşık mekanizmasının, şu veya bu sektördeki bir bozulmadan, sisteme dahil ekonomilerdeki belirli bir olaydan etkilenip genel bir sarsıntı geçirme olanağı son derece yüksektir. Böylece, iktisatçı ve politikacı beklemediği, ümit etmediği anlarda bu krizi atlama durumunda kalır. Bir anlamda devlet yönetimi, kriz yönetimi demektir. Son yıllardaki genel kanı, dünya kapitalizminin, 1930'ları andıran biçimde önemli bir bunalıma girdiğidir. Ülkelerin ve ekonomik bölgelerin derece derece büyüme hızları düşmüş, durmuş, hatta bazı durumlarda negatif değerler almıştır. İşsizlik buna paralel artmakta, fakat enflasyon da kontrol edilememektedir. Sistem içinde en zayıf ekonomik yapıya sahip ülkelerden başlayıp giderek sistemin motoru ve verimlilik örneği F. Almanya ve Japonya gibi ekonomilere bulaşan hastalığı gidermek veya yayılmasını durdurmak için alınan korumacı önlemler olayı daha da ağırlaştırmıştır. Yani her ülke kendi sanayiini korumak, işsizliği azaltmak için gümrük tarifeleri ve tarife dışı engellere başvururken, karşı ülkenin ihracatını, gelirini ve dolayısıyla kendi mallarına olan talebini azaltmıştır. Çünkü, kapitalizm bu sistem içinde ağırlığı bulunan, özelliği olan ve sisteme yön verebilen bazı ekonomilerin varlığına rağmen bir bütündür. Özellikle, ileri derecede sanayileşmiş ekonomiler arasındaki iktisadi-mali bağınlaşma, coğrafi uzaklıklarına karşın bunların tek bir "ekonomi" olarak incelenmesini mümkün kılacak düzeydedir. Diğer üçüncü dünya ülkeleriyle sosyalist ekonomiler de kapitalist sistemle kurdukları ilişkileri, yakınlığına ve niteliğine göre derece derece bu bunalımın içinde yer almaktadırlar.

Hastalığın herkes tarafından bilinen bu belirtilerine ayrıntıda pek çok veri katmak mümkün. Ancak, bunların yorumu ve değerlendirilmesi önemli. Sebep-sonuç bağlantıları ile etkenlerin ağırlığı ya da şiddeti üzerinde herkes aynı kanıyı paylaşmıyor. Bir düşünce tarzına göre bu olay dönemsel (konjonktürel) niteliktedir. Elli-altmış yıllık, uzun Kondratieff dalgaları ve diğer kısa dalga boylarından bir veya birkaçının dipleri 1970'lere isabet etmektedir. Bu kapitalizmin gelişme sürecinde doğal sayılan aşamalardan biridir. Eğer dalganın dibine varılmışsa, kapitalizm kendi dinamiklerini harekete getirerek tekrar genişlemeye başlayacaktır. Bu yönde düşünülürse, bir hastalık bile olmadığı söylenebilir.

Olayı, kapitalizmin yapısal ve şamsal bir bozulması biçiminde algılayanlar için de yeteri kadar malzeme bulunmaktadır. Kapitalizmin

"ekolojik" ortamı, serbest rekabet ve serbest ticaret, tekelleri yapılar ve korumacı uygulamalarla zedelenmekte, hatta ortadan kalkmaktadır. Yaratıcılığını ve pazarlarını giderek yitiren sistemin daralması ve zaaf içinde çatlaması kaçınılmaz görülüyor. Bu görüntü radikal sağ ve radikal sol için de geçerlidir. ABD'de, Wall Street Journal'ın başyazarlarında kristalleşen, Friedman ile sembolleşip Başkan Reagan'ın iktisat politikalarıyla uygulamasına geçilen Yeni Sağ'ın yaklaşımı, kapitalizmin Keynesçi ve sosyal demokrat politikalarla bir tür sosyalleştirildiği şeklindedir. Çeşitli sosyal sigorta ve garantiler, subvansiyonlar insanları çalışmaya değil, tembelliğe ve ataletle sürüklemekte, yaratıcılık ve yitiricilik ortadan kalkmaktadır. Sendikalar da aynı garanti sisteminin bir parçasıdır. Pek çok işsiz varken, yüksek ücretle daha az sayıda insanın istihdamı kapitalist rasyonele ters düşüyor. Ücretler işsizlik düzeyine göre düşürülmeli ki, kârlar ve yatırımlar o ölçekte artsın.

Ondokuzuncu yüzyıla layık bu sosyal Darwinizm acaba "sistem'i" canlandırmaya yetecek mi? Bu sorunun cevabını tarihe ve ilerdeki ayrıntılı çalışmalara bırakarak, bu yazıda, sorun üzerindeki düşüncelere malzeme sağlamak amacıyla, birkaç nokta üzerinde durmaya çalışacağız.

Pazarlar, bazı mallar ve bazı ülkeler için doymuştur. Örneğin 1950'lerin ortasında Amerikan ailelerinin yüzde 75'i otomobil, 81'i televizyon ve 96'sı buzdolabına sahipken, Fransa ve İngiltere'de buzdolabına

sahip ailelerin oranı yüzde 7 idi.¹ Bugün sınıileşmiş batılı ülkelerin hemen tüm aileleri bu tür dayanıklı malların tamamına sahip sayılmaktadır. En azından, bu sektörde pazarlar eski canlılığını yitirmiş, sadece yenileme, model değiştirme gibi işlevler kalmıştır. Böylece ABD içinde ve genelde sanayileşmiş ülkelerde yatırım hızları düşmektedir. Kârlı sahalar azalmaktadır. Pek moda olan yeni elektronik tüketim malları (video, küçük bilgisayar vb.) yepyeni sektörler olarak, yeni ve büyük yatırım dalgalarıyla birlikte gelmemektedirler. Aslında, elektronğin kendi "taş devrini" yaşadığı varsayımları, teknolojik olarak doğru sayılsa bile, bu varsayım elektronğin diğer sektörlerde yeteri kadar nüfuz edememesi ve bilgisayarın kendi teknik kapasitesinin çok altında kullanılmasıyla ilgilidir. Bilgisayarın diğer sektörlerde yeteri kadar nüfuz edememesi, bu sektörlerdeki mevcut yapıların yenilenmemesi ve kâr hadlerinin düşmesine bağlı bir olay sayılabilir.

Ekonomilerin bütünündeki "eski-me" verimlilik artışlarıyla görünüm kazanmaktadır. Eldeki verilere göre² ABD'nin 1950-73 döneminde çalışan kişi başına gayri safi reel yurt içi hasılası yılda yüzde 2.1 artarken, 1973-76'da yüzde -0.1 olmuştur. Aynı dönemler için Japonya'ya ait veriler yüzde 7.8 ve 2.3'tür. Yine aynı dönemlere ait imalat sanayiinde saat başı verimler, ABD için yüzde 2.7 ve 1.2; Japonya için yüzde 9.7 ve 1.4'tür.

Büyümenin kaynaklarını "ayrıştırmak"ta uzmanlaşmış Amerikalı iktisatçı Edward F. Denison, ABD için bu gerilemenin nedenlerini ayırıştırırken 17 faktör üzerinde yoğunlaşıyor. Bunların başında yenilikçiliğin giderek kaybolması, araştırma ve geliştirme (A + G) faaliyetlerinin 1964'ten beri giderek azalması ve sermaye mallarının eskimesi nedeniyle yeniliklerin sanayiye uygulanmasının giderek gecikmesini göstermektedir. Araştırma ve yenilik olmadığı zaman yeni ürünler ve üretim süreçlerinin sayısı azalmaktadır.

Kuşkusuz, tüm bunlar kısmi izahlar olarak genel bir açıklama tablosundaki "yerlerine" oturtulmalıdır. Niçin araştırma ve yenilik faaliyetleri gerilemektedir? Niçin sermaye malları eskimektedir? Bir başka deyişle net yatırım hadleri niçin düşmektedir? Tüm bu sorular kapitalizmin geçici, konjonktürel bir sarsıntı içinde olmadığını göstermektedir.

Bu yapısal kısır döngüden nasıl

İş Bulma Kurumunda (Desen: Mehmet AKSOY)

bir çıkış yolu gözlenmektedir? Acaba genel bir savaş ya da genel bir silahlanma çare olabilir mi? Bu sorunun da cevabını geleceğe bırakarak, bazı eğilimleri saptamakla yetineceğiz. Önce bir ön bilgi olarak, ABD'de, sinai A + G faaliyetlerinin üçte ikisinin federal fonlarla finanse edildiğini belirttikten sonra, federal araştırma bütçesindeki askeri araştırmalar payının 1981 yılında yüzde 24'ten 1984'te yüzde 32'ye çıkmasının planlandığını, 1980'de 13.5

milyar dolar olan bu kategori araştırma finansmanının 1983'te 21.3 milyar dolara yükseldiğini kaydedelim. Askeri araştırma harcamaları 1982 yılında tüm Federal A + G harcamalarının yüzde 57'sine ulaşmıştır.³ Buna ABD savunma bütçesindeki artışlarla, ABD'nin NATO'daki müttefikleri ve Japonya üzerinde, askeri harcamalarını daha da artırmaları konusunda yaptığı baskılar eklenirse, ABD'nin çeşitli düzeylerdeki silahsızlanma konferanslarındaki uyuşmaz tutumu belki açıklığa kavuşabilir.

Gelir dağılımının düzeltilemediği, geniş kitlelerin reel gelirlerinin enflasyon sürecinde azaldığı, giderek daha çok üretim alanının tekelci yapı kazandığı bir sistemde; işsizliği, asker sayısını ya da silah miktarını, ama en olağanı her ikisini birden artırmak pek az başvurulan bir yol değildir...

NOTLAR

- 1- UNCTAD, Trade and Development Report 1981, s. 28
- 2- Edward F. Denison, "Explanations of Declining Productivity Growth", Survey of Current Business, August 1979, Part 11, s. 20
- 3- "Is Reaganomics Good for Technology?", Science, Vol. 213, 21 August 1981, s. 844

SERVER TANILLI'NİN
yeni yapıtı

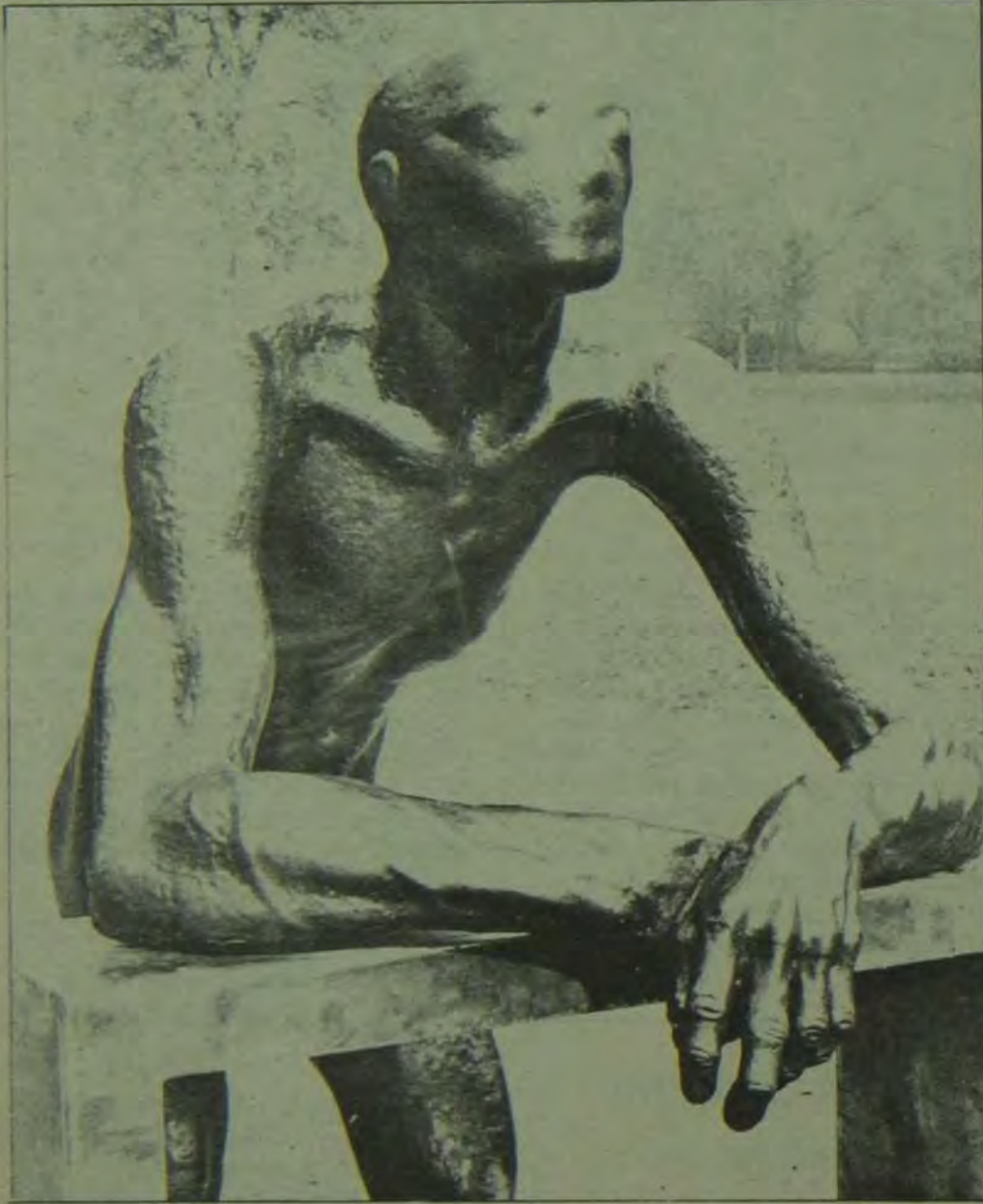
Yüzyılların gerçeği
ve mirası

İNSANLIK TARİHİNE GİRİŞ

CİLT I
ESKİ ÇAĞ
YAKINDA KİTAPÇILARDA

YÜZYILIN SÜREGEN HASTALIĞI: İŞSİZLİK

■ Sinan SÖNMEZ

İşsiz (Yontu: Mehmet AKSOY)

JANE FONDA'nın başrolde oynadığı "Atları da Vururlar" filmini gördünüz mü? Bu filmi izleyenler 1929 bunalımının ABD'yi ne denli etkilemiş olduğu konusunda bir fikir sahibi olabilirler. İşsiz ve yoksulluk içindeki insanların dramını anlatmaktadır bu film. Kadınlarını doyurabilmek için, ölüm maratonuna dönüşen bir dans yarışmasına katılan karnı burnunda kadınların, yaşlıların, gençlerin, kısacası işsiz insanların öyküsü işlenmektedir söz konusu filmde...

1929'u geride bıraktık ama, geçen yılın aralık ayında yabancı basın "ABD'nin iki büyük sanayi kentinde açlık" tehlikesi olduğunu bildirmektedir. Habere göre "Michigan Eyaletinin afet bölgesi ilan edilmesi istendi. İşsizliğin ortalama yüzde 17 düzeyinde olduğu eyaletin, Minnesota ve Detroit gibi sanayi kentlerinde açlık tehlikesinin başgöstermesi üzerine, Tarım Bakanlığı işsizlere ve evsiz barksızlara gıda maddeleri ve çorba dağıtmaya başladı." Gene habere göre sadece Minnesota'da

tüm maden ocaklarının kapanması üzerine işsizlik yüzde 90'a fırlamış bulunuyor. Burada büyük usta John Steinbeck'in romanlarını anımsamak olanaksız.

Ve gelelim 30 Kasım 1982 tarihli Hürriyet'in manşet başlığına: "Her ay 30 bin yeni işsiz geliyor."... 11 Aralık 1982 tarihli Cumhuriyet'te ise bir haber ve röportaj var: "İş için geceyarısı kuyruk" .. Aynı gazetenin 8 Aralık 1982 tarihini taşıyan sayısında önemli bir haber var: "Batı ekonomileri için yeni bir kabus: İşsizlik." Konuya ilişkin gazete haberlerini, yetkililerin demeçlerini uzatmak olanaklı.

İSTATİSTİKLERİ OKUMAK

İşsizliğin boyutlarını kavrayabilmek ve değerlendirebilmek için öncelikle "işsiz" in tanımını yapmak gerekmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün saptadığı ölçüte göre bir kimsenin işsiz sayılabilmesi için: (a) Hemen çalışabilecek durumda olması, (b) Bir işte çalışmaması, (c) Ücretli bir iş araması gerekmektedir.² Bu tanıma göre işten çıkarılanlar, kendi isteğiyle işten ayrılanlar ve ilk kez iş arayanlar, yani sürekli veya geçici, tam işgünü veya yarım işgünü çalışmak amacıyla iş arayanlar "işsiz" grubuna girmektedir. Tüm ülkelerde işsiz sayısına ilişkin istatistiklerin bu ölçütü temel aldığını söyleyemeyeceğiz. Nitekim işgünü saatinin düşürülmesine ve de bireyin, niteliğine uymayan bir işte geçici olarak çalışmasına ilişkin *kısmi işsizlik* istatistiklere yansımamaktadır. Gene, aile işletmelerinde ücretsiz çalışanlardan işi bırakıp daha sonra ücretli iş aramayanlar işsiz sayılmamaktadır. Üstelik işsiz sayısının saptanması ulusal bir örgütün etkin biçimde çalışması, güvenilir verilere sahip olmasıyla olanaklıdır. Azgelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren iş bulma örgütlerine başvuru, işsizlik oranının yüksek olması ve bu örgütler aracılığıyla iş bulmanın güç olması nedeniyle azdır ve bu nedenle de istatistikler gerçeği yansıtamamaktadır. İşsizlik sigortasının olmaması nedeniyle işsizlik ödentisinin de yapılamaması bu ülkelerde işsiz sayısının saptanmasını güçleştirmektedir.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE İŞSİZLİĞİN BOYUTLARI

Tüm bu yetersizliklere karşın var olan veriler gözönüne alındığı zaman özellikle azgelişmiş ülkelerde (agü) işsizlik boyutunun giderek arttığı görülmektedir. 1976'da, istihdam, gelir bölüşümü, sosyal iler-

leme ve uluslararası iş bölümüne ilişkin uluslararası toplantının ön çalışmalarını yapan Uluslararası Çalışma Örgütü yetkilileri daha 1975'te agü'lerdeki çalışabilir nüfusun dörtte birinin, 300 milyon kişinin açık ve gizli işsiz olduğunu belirtmektedir.³ Örgüte göre var olan gelir bölüşümü değiştirilmeli ve beklemeksizin yeni bir bölüşüm sağlanmalıdır. İstihdam sorununun açığa kavuşturulması için başlıca üç tür işsizlik sınıflandırılması yapılmaktadır: (a) Çalışabilir nüfusun yüzde 10'una ilişkin açık işsizlik, (b) Çok düşük gelir sağlayan işlere ilişkin işsizlik (tarımsal işletmelerde ve küçük zanaatta ücret karşılığında veya bağımsız çalışanları kapsamaktadır) ve yıllık düşük çalışma saatiyle çok düşük üretkenliğin ayırtkanlaştırıldığı, gizli işsizlik, (c) Eğitim görmüş, belli uzmanlık kazanmış işgücünün niteliklerine göre işte istihdam edilmemesine ilişkin işsizlik. Azgelişmiş ülkelerdeki çalışabilir nüfusun yüzde 20'si ikinci gruptaki işsizlikten etkilenmekte, yüzde 2'si ise üçüncü gruptaki işsizleri oluşturmaktadır.⁴ 1975'ten bu yana işsizliğin boyutları giderek artmıştır. Nitekim bu yıllardan itibaren kapitalist dünyayı etkilemeye başlayan durgunluk ve bunalım agü'lerde işsizliğin enflasyonla birlikte yukarı tırmanmasına neden olmuştur.

GELİŞMİŞ BATI ÜLKELERİNDE DE İŞSİZLİK GİDEREK ARTIYOR

İşsizliğin sadece agü'leri kısıtlıca aldığı ileri sürmek yanlış bir yargıdır. Rakamlar, OECD ülkelerinde toplam işsiz sayısının 1975'te 15 milyonu bulduğu, (çalışabilir nüfusun yüzde 5'inden fazlası) 1976'da bu sayıya 1,5 milyon işsiz daha eklendiği bilinmektedir. Özellikle de iş piyasasına ilk kez başvuran gençlerin önemli bir paya sahip olmaları sorunun diğer önemli yanıdır. Şöyle ki, ABD'de 24 yaşın altındakiler 1958'de işsizlerin yüzde 30'unu oluştururken, 1973'te bu oran yüzde 55'e fırlamıştır. Batı Avrupa'da ise, örneğin 1974'te işsizlik bir önceki seneye göre yüzde 32 artarken, 25 yaşın altında olan gençlerde yüzde 49'luk bir artış olmuştur. Bu artış Danimarka'da yüzde 400, Federal Almanya'da yüzde 200, Fransa'da yüzde 45 olmuştur.⁵ İstatistiklere başvurmaya devam edersek Avrupa Topluluğu ülkelerinde bunalımın başlangıç yılları olan 1974-1975'ten günümüze dek işsizliğin sürekli olarak arttığını görüyoruz. 1977'de yüzde 5,2, 1978 ve 1979'da yüzde 5,4, 1980'de yüz-

de 6, 1981'de yüzde 7,9'a ulaşmıştır.⁶ 1982 yılı başlarında topluluk ülkelerinde toplam olarak 9 milyondan fazla işsiz vardı. Geçtiğimiz yıl boyunca bu rakam daha da artmış ve 1982 yılı sonunda işsizlik oranı F.Almanya'da yüzde 8,4, Fransa'da yüzde 9,6, Hollanda'da yüzde 13,4, İngiltere'de yüzde 12,4, İtalya'da yüzde 10,9'dur. Kanada ve ABD'de ise sırasıyla yüzde 12,7 ve 10,4 dolayındadır.⁷ Bu veriler işsizliğin salt agü'lerde değil, fakat gelişmiş Batı ülkelerinde de en temel sorunlardan birisi olduğunu göstermektedir. Bu durumda yanıtlanması gereken soru işsizliğin neden kaynaklandığı ve önerilen çözüm yollarının ne derece geçerli olduğudur. Biz, konuya ilişkin olarak gerek gelişmiş ülkeleri, gerekse agü'leri ele alarak bir karşılaştırma yapmaya çalışacağız.

TARİHE DÖNERSEK...

İşsizlik olgusu ücretlilik düzeninin kurulmasıyla belirginleşmiştir. Diğer bir deyişle kapitalist üretim tarzının doğması, başat duruma gelmesi ve sistem olarak kapitalizmin yerleşmesi ücretlilik düzeninin filizlenip yeşermesini ve gelişmesini sağladığı ölçüde işsizlik kavramının içeriği belirlenmiş ve de kapitalizmin evrimine bağlı olarak işsizliğin boyutları değişmiştir. Ücretli işin ortaya çıkmasından önceki tarihsel kesitte işsizlik sorununun içeriği ve boyutları farklıdır. Yani ilkel düzen, köleci düzen ve feodal düzende sorun çok daha başkadır.⁸ Örneğin, feodal düzende gizli işsizlik vardı. Ne ki, aile içi ve köy düzeyindeki dayanışma işsizlerin yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlıyordu. Oysa bu durum kapitalist üretim tarzının ortaya çıkmasıyla değişmeye başlamıştır. Nitekim ilk kapitalist işletmeler gelişmelerinde işsizliği bir araç olarak kullanmışlardır. Şöyle ki, bu tür işletmeler kırsal kesimde egemen olan feodal düzenle ve kentlerdeki ticari ve zanaatkarlık düzeniyle şiddetli bir çatışmaya girmişlerdir. Kapitalistler önce kırsal alana yerleşmişler ve eve iş verme sistemini geliştirmişlerdir. Böylelikle kırsal alanda, kendilerine ham maddeyi veren ve tamamlanmış ürünleri toplayan bir aracıya bağımlı bir zanaatkar ağı oluşmuştur. 16 ile 18. yüzyıl arasında ortaçağın bağımsız zanaatkarları giderek yok olmaya başlamış ve bunların yerini "kapitalist -tüccar-aracı-müteahhite gitgide bağımlanan ücretli bir sınıf" almıştır.⁹ Modern fabrikaların öncülüğünü yapan imalathanelerin "... Özelliği olan yeni emek biçimi, bütün ortaçağ iktisadi düzenini alt üst etmiş 'müktesep' çıkarılara öldürücü

bir darbe vurmuştu. Önce teşkilatlanma üstünlüğü, sonra da teknik üstünlüğü ile zanaat emeğine karşı başarılı bir rekabete girdi."¹⁰ Merkezileşmiş imalathane işbölümünü geliştirerek 18. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Bu durumda yoksul köylülerin giderek daha da yoksullaşmaları, yani topraklarını yitirmeleri ve kentlere göç etmeleri, kent ve kır arasında beliren istihdam sorununa yeni boyutlar getirmiştir. Köylülerin kitlesel olarak kentlere akması çok bol ve çok ucuz bir işgücünün kentlerde birikmesine yol açmıştır. Öyle ki, bir yandan çok düşük ücretle ve yoğun sömürüyle çalıştırılan işçiler, diğer yandan ise büyük bir işsiz kitle söz konusudur. Özellikle de daha düşük ücretle çalıştırılmaları nedeniyle kadın ve çocuklar, istihdam edilenlerin önemli bir oranını oluşturmaktadır. Örneğin 1839 İngiltere'sinde sanayide çalışan 419.590 fabrika işçisinden 242.996'sı kadındır ve 112.887'si 18 yaşın altındadır. Bu sonuncuların yaklaşık yarısı da 12 yaşın altında bulunmaktadır. İstihdam edilen toplam işçilerden sadece yüzde 23'ünü 18 yaş üzerindeki erkekler oluşturmaktadır.¹¹ 18 ve 19. yüzyıl boyunca yüksek bir sömürü oranının yanı sıra işsizlik boyutunun çok büyük olması bir rastlantı değildir. Bu işsizlik hızlı sermaye birikiminin sağlanması için gerekli olmuştur. Oluşturulan "yedek işsizler ordusu" bir yandan sanayinin gereksinme duyduğu işgücünü her an kolaylıkla sağlayabilmekte, diğer yandan ise istihdam edilen işçiler üzerinde yoğun baskı kurulmasında etkin bir araç olmaktadır.

VE 20. YÜZYIL

20. yüzyılın dünya savaşlarını ve ekonomik-mali bunalımları getirdiği bilinmektedir. Ne var ki, içinde bulunduğumuz yüzyılda sermaye birikiminin zaman kesitlerine göre değişik aşamalar geçirdiğini ve ilişkili olarak da işsizliğin farklı boyutlar aldığını mutlak vurgulamak gerekiyor. Yüzyılın ilk önemli bunalımı 1920-1921'de ortaya çıkmıştır. Özellikle ABD'de fiyatların hızla düştüğü ve 1920'de 1,4 milyon olan işsiz sayısının 1921'de 4,3 milyona ulaştığı gözlemleniyor. İngiltere'de ise bunalım 1921'de işsiz sayısını 2 milyona (çalışabilir nüfusun yüzde 15'i) çıkarmış ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar işsiz sayısı 1 milyon altına düşmemiştir. Diğer Avrupa ülkelerinde işsizlik sorunu daha küçük boyutlara sahip olmasına karşın varlığını korumuştur. İşte bu bağlamda kapitalist sistemin karşılaştığı en büyük bunalım 1929-1930 yıllarında patlak vermiştir. ABD'de

1929'da 429 bin olan işsiz sayısı 1931'de 7 milyona ve 1932'de 15 milyona ulaşıyor. Bu rakamlara üretim fazlalarını satamayan 10 milyon köylünün katılmadığı düşünülürse, gerçek işsiz sayısının daha da yüksek olduğunu ileri sürebiliriz. Avrupa'da bunalımın etkisine girmiş ve sırasıyla İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa bunalımdan paylarını almışlardır. 1931'de İngiltere'de 3 milyon, Almanya'da 4,5 milyon işsiz vardır.¹² Aynı zamanda Latin Amerika ülkelerinin de bunalımdan etkilendikleri görülmektedir. Bunalımın İtalya ve Almanya'da ne tür siyasi değişmelere yol açtığı artık bugün açık seçik bilinmektedir. Nitekim bunalımın "çözümü" ise ancak İkinci Dünya Savaşı'nda bulunmuştur...

İkinci Dünya Savaşı bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü özellikle 1945 sonrasında sermaye birikimi hızlanmış ve yoğunlaşmıştır. Uluslararası işbölümü yeni bir temele oturtulmuş ve pekiştirilmiştir. Bu bağlamda savaşa katılmış ve yıkıntı içinde olan ülkeler yok olan ulusal sermayelerini yeniden oluşturmak için elde bulunan tüm üretim güçlerini değerlendirmişlerdir. Savaşın hemen ertesinde söz konusu olan, ulusal sermayenin yeniden oluşturulmasıdır. Sermayenin uluslararası düzeyde merkezleşme hareketi 1950-1955 yıllarından itibaren gerçekleşmiştir. Bunun bir istisnası ABD'dir. ABD kökenli sermaye diğer ülkelere girmiştir. Bu dönemde genellikle enflasyonist ve bütçe açığına dayalı tam-istihdam politikasının (Keynesçi politika) uygulandığını görüyoruz. Bunun nedenleri ise savaş sonrasının siyasi durumu, sermaye birikiminin gerekleri (sermayenin yeniden oluşturulması ve ekonomik büyüme) ve yeni işsizler ordusunun oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim özellikle Japon, Alman ve bir ölçüde Fransa "mucizeleri", üretim artışının hızlandırılması, ücretlerdeki artışın sürekli olarak enflasyon tarafından emilmesi ve istihdam hacminin artışına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Fakat resmi olarak işsizlik yok gibi gözükse de işsizler ordusunun değişik biçimlerde yenilendiği görülmektedir. Şöyle ki, tarımsal nüfus hızla azalmış, kadınların yoğun biçimde ve hızla çalışabilir nüfusa katılmaları sağlanmaya çalışılmış ve de çevre ülkelerden (ağ'lar) yabancı işgücü getirilmiştir. Kadınlar ve yabancı işgücü düşük ücretle istihdam edilmişlerdir. Bu dönemde üretimin ve sermaye birikiminin ulusal sınırları aştığı ve sadece üretilen mallar için pazar bulmanın değil, fakat aynı zamanda yatırım olanaklarının artırıl-

Az gelişmiş ülkelerde işsizlik sorununun çözülmesi için önemli yapısal değişiklikler gerekmektedir. (Fotoğraf: Mualla TASHAN - AFSAD)

dığı ve bunun için de mali grupların merkezileşmeyi sağlamak ereği doğrultusunda kendi aralarında anlaştıkları gözlemleniyor. Artık sermaye birikiminin ve üretimin tamamen uluslararasılaştığını ileri sürebiliriz. Kapitalist üretim tarzının basat olduğu tüm yörelerdeki üretici güçler sermayenin gereksinmelerine yanıt vermektedir. Nitekim merkez ülkeleri ağ'lerden ucuz işgücü ithal etmekte veya bu ülkelerde üretime geçerek gene düşük ücretle yerel işgücünü istihdam etmektedirler.

Bu dönemde istihdama ilişkin geliştirilen iktisat kuramlarında da işsizlik ekonomi için gerekli görülmektedir. Birçok yazar "tırmanan enflasyonun" mali ve parasal müdahaleyle önlenebileceğini ileri sürmektedir; istem ve yatırım düzeylerine müdahale etmek yeterli olmaktadır. Böylece istihdam düzeyi aşağıya çekilmekte ve ücret artışlarının hızı kesilmektedir. İşsizlik yeterince arttığı ve genelleştiği zaman ise tırmanan enflasyon önlenememektedir. Bu tür enflasyonun (yüksek oranlı olmayan fakat sürekli kazanmış "tırmanan enflasyon") nedeni ücret artışlarında görüldüğünden, frenlenmesi "doğal işsizlik oranı"nın saptanıp korunmasıyla olanaklı olmaktadır.¹³ Phillips, yüzde 2,5' luk bir işsizlik olduğu ekonomide yüzde 2'lik ücret artışının fiyat artışına neden olmayacağını açıklamaktadır. Bu saptamalar ve koşut öneriler OECD çevrelerinde de onay bulmuştur. Nitekim yetkililer istihdam politikasının yürütülmesinde söz konusu ilişkinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadırlar.¹⁴ Diğer bir deyişle merkez ülkelerinde işsizlik ekonomik büyümenin hızlı olduğu dönemlerde de vardır, iktisat politika-

sında ve de konjonktür politikasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Yalnız ekonomik büyüme döneminde belli sınırlar içinde tutulmaya çalışılmaktadır, çünkü yüksek oranlı işsizlik ülke içi tüketimin hissedilir derecede düşmesine neden olmanın yanı sıra sosyal ve siyasal dalgalanmalara neden olabilmektedir. İşsizliğe hangi ad verilirse verilsin yapısal ve sürekli olduğunu vurgulamak istiyoruz. Nitekim durgunluk ve bunalım dönemlerinde işsizlik büyük sıçramalar yapmakta ve önemli boyutlara ulaşmaktadır. Yazımızın başında belirttiğimiz gibi yetmişli yıllarla birlikte ortaya çıkan durgunluğun bir süre sonra bunalıma dönüşmesiyle işsiz sayısı ve işsizlik oranı sürekli olarak yükselmektedir. Merkez ülkelerinde bunalımla artan işsizliğe ilişkin önemli bir gözlemde bulunmak istiyoruz. Bu gözlem teknolojik ilerlemenin sermaye birikimiyle olan ilişkisinin kapitalist çerçeve içinde işsizliği artırmasına ilişkindir. Şöyle ki, teknolojik ilerleme aynı zamanda hem yeni iş olanakları yaratmakta hem de iş olanaklarını çelişkili biçimde ortadan kaldırmaktadır. Artık değeri ek değişir sermayeye dönüştürmek için sistem giderek artan sayıda emekçiye gereksinme duymaktadır fakat aynı zamanda istihdam edilen işgücü miktarı görece olarak azalmaktadır. Yani istihdam edilen işçi başına yapılan yatırım miktarı giderek artmaktadır. Sermayenin kâr getirirliğini artırmak için verimlilikte artış olması gerekmektedir ve bunun için de işgücünden tasarruf edilmesi sonucu çıkmaktadır. Diğer bir deyişle işgücünden tasarruf etmek için en etkin araçlar kullanılmaktadır. Bunun anlamı, temel olarak teknolojik ilerlemenin yürürlüğe konulmasıdır. Teknolojik ilerleme

ise otomatizmi sağlayarak emek ve sermaye arasındaki çelişkiyi giderek artırmaktadır. Yani teknolojik ilerleme sermaye birikiminin saptadığı sınırlar içinde sermaye-emek çelişkisinden doğmaktadır. Bu sermaye birikimi emek verimliliğindeki değişimleri belirlemektedir ve sermaye birikimi kâr oranına bağlıdır, oysa, sermayenin organik bileşimindeki artış ortalama kâr oranını aşağıya doğru çekmektedir. Sermaye birikiminin olması ve belirli bir kâr oranını koruyabilmesi için değişir sermayenin verimliliğinin değeriyle sabit sermayenin değerinin aynı hızla artması gerekmektedir; fakat bu olanaksızdır, çünkü bunun anlamı verimlilikte artış olmaksızın sermaye birikiminin gerçekleşmesi demektir. Çalışanların bir bölümünün işsiz kalması artık değeri oranının artmasına karşın kâr oranının artmasını sağlamaktadır. Kâr oranının düşme eğilimini engellemek için sermayenin (sabit ve değişir) değeri yitirmesi aşırı sermaye birikimine bir çözüm yolu olmaktadır. Yani işsizlik uluslararası tekelleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olmaktadır.¹⁵

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE İŞSİZLİK

Biz özellikle yarı-sanayileşmiş olan ağ'leri ele alacağız. Bu ülkelerden çoğunun 1929-1930 bunalımını izleyen yıllarda merkez ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini kısıtladıklarını, dış sermayeden göreceli olarak bağımsız olarak ithal ikamesi politikasıyla belirli bir sanayileşmenin temelini attıklarını gözlemliyoruz. 1950'den itibaren ise oluşturulan uluslararası işbölümünde yer alarak yabancı sermayeye bağımlı bir ithal ikamesi politikası izlediklerini, aynı zamanda hammadde ve tarımsal ürün ihracına yöneldiklerini söyleyebiliriz. Daha sonra altmışlı yılların sonlarında merkez ülkelerdeki klasik sanayi kollarının çevre ülkelere aktarıldığını ve ağ'lerin sanayileşmede belli bir aşamaya geldiklerini gözlemliyoruz. Ve 1974'ten sonra merkezdeki durgunluk ve bunalımın ağ'leri etkilediğini saptayabiliyoruz. İstihdam açısından ele alınacak olursa tüm bu gelişmelerin ağ'leri etkilediğini ileri sürmek kanımızca doğru bir saptama olacaktır, çünkü istihdam sorunu sanayileşme sürecine ve türüne bağlıdır.

Bir kez ağ'lerde görülen kırsal alanlardan kentlere göç veya işgücü akışı gelişmiş ülkelerinkinden farklı bir süreç izlemiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde 1820-1890 arasında tarımdan sanayi kesimine, hizmet kesimine göre daha yüksek oranda işgücü akmıştır. 20. yüzyılda tarım

kesiminde çalışanların sayısı hızla azalmış, fakat yirmili yıllardan sonra hizmet kesimi kırsal kökenlilerin önemli bir bölümünü emmiştir. Az gelişmiş ülkelerde ise kırsal kesimden göç edenlerin büyük bölümü hizmet kesimine kaymıştır ve kaymaktadır. Sanayi kesiminde istihdam edilen işgücü miktar ve oran olarak düşüktür. Bunun anlamı sanayileşmenin, biçim ve düzey açısından, yeterli istihdam kapasitesini yaratmamış olmasıdır. Diğer bir deyişle ağ'lerde kapitalizmin, tarımdan kopardığı yoksul köylüler ve ortadan kaldırdığı zanaatkarlara yeterli iş alanı açamamasıdır. Buna karşın hızlı bir kentleşme ve hizmet kesiminde şişme ortaya çıkmaktadır. Yani, bir yandan açık işsizlik, diğer yandan ise gizli işsizlik vardır. Sokaktaki şerbet satıcısı, simitçi, ayakkabı boyacısı, çakmaklara gaz dolduranlar, vb. gizli işsizlerin en anlamlı örnekleridir. Ne var ki tabloyu tamamlamak için gizli işsizler grubuna ağ'lerde hâlâ direnen küçük esnafın bir bölümünü katabiliriz. Ve de çarpık kentleşme tüm hızıyla sürmektedir. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün verileri ve ileriye dönük tahminleri bu saptamaları doğrulamaktadır. Verilere göre, 1920-1960 arasında yüzde olarak kentsel nüfusun artışı, ağ'lerde 4 (Afrika 4,3; Amerika 4,4; Asya 3,8) Avrupa'da 1,3, K.Amerika'da 2,2'dir. 1960-1980 kesitine ilişkin tahminler ise bu artışın yüzde olarak ağ'lerde 4,1 (Afrika 4,6; Amerika 4,2; Asya 4), Avrupa'da 1,1 ve K. Amerika'da 2 olacağını ileri sürmektedir. Kentleşme oranının (kentsel nüfus artışı/toplam nüfus artışı) artış hızı ise yüzde olarak 1920-1960 kesitinde ağ'lerde ortalama olarak 2,3 (Afrika 2,6; Amerika 2,1; Asya 2,2), Avrupa'da 0,6, K.Amerika'da 0,8'dir. 1960-2000 kesitine ilişkin tahminler ise söz konusu artışın yüzde olarak ağ'lerde ortalama 1,6 (Afrika 1,9; Amerika 1,2; Asya 1,6) Avrupa'da 0,5, K.Amerika'da 0,5 olmasını öngörmektedir.¹⁶ Bu fazla işgücünü emecek bir sanayileşmenin olmadığı açıktır. Neden ağ'lerdeki sanayileşme düşük bir istihdam yaratmaktadır? Bu soruya yanıt ancak sanayileşme politikalarını incelemekle verilebilir.

İthal ikamesi politikasını ele alacak olursak bu tür bir sanayileşmenin olabilmesi için başlıca dört koşulun bir arada yerine getirilmesi gerektiğini ileri sürebiliriz. (a) Geniş bir iç pazar olması gerekmektedir. Bu koşul genellikle yerine getirilmektedir ve de koşulun varlığı ihracatçı bir kesimin varlığına (hammadde ve tarım ürünleri ihrac eden kesim) bağlıdır. (b) Minimum bir

altyapı ve sanai işletmelerinin olması gerekir. Bu koşul birçok ülkede yerine getirilmektedir. (c) Merkez ve çevre ülkeler arasındaki ilişkilerin bozulması, aksamaması gerekmektedir. Bu koşul özellikle bunalım dönemlerinde yerine gelmektedir. (d) İhracatçıların (hammadde ve tarım ürünleri ihracatı yapanlar) yapay olarak da gelirlerini korumaları gerekmektedir. Eğer bu dört koşul yerine getirilirse ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme büyük olasılıkla gerçekleşebilir. Bu tür sanayileşmenin başlangıçta istihdam olanaklarını artırdığı, yeni iş alanları açtığı saptanmaktadır, fakat sonuçta istihdamdaki artış hızı durmaktadır; çünkü sermaye birikiminin artış hızı ile işgücü verimliliğinin artış hızı arasındaki fark istihdamı kısıtlamaktadır. Şöyle ki;

1- İkametme süreci devingenliğini yitirmektedir. Çok öz olarak, büyümenin ithalat kapasitesinin kısıtlanmasından değil, tam tersi, söz konusu kapasitenin artmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. İkametme edici yatırım giderek ticaret dengesine ve yabancı sermayenin katkısına bağımlı olmaktadır. Bu tür sanayileşme ekonominin devingen merkezini içselleştirmekte fakat merkez ülkeleriyle olan ilişkilerin evrimine bağımlı kalmaktadır ve bu aşamada istihdam üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır.

2- İstihdamda görülen olumsuz etki, yani istihdamın artış hızındaki düşme, sermaye birikiminin artış hızıyla emek verimliliği arasındaki farkın azalmasından kaynaklanmaktadır.

2-a) Emek verimliliği artmaktadır. Bunun nedeni bir yandan sermaye birikiminin kaynak dağıtımını sermaye yoğun kesimlerin lehine yapması, diğer yandan ise gelişmiş kapitalist ülkelerde 2. Dünya Savaşı'ndan sonra emek verimliliğinin yükselmesinden kaynaklanmaktadır.

2-b) Sermaye birikiminde artış hızı düşmektedir. Piyasaların birbirinden kopuk olması, dayanıklı tüketim mallarına yönelik istemin yetersizliği ve tekelleşmenin etkisiyle sermaye birikiminin artışı toplam kâr artışından düşük olmaktadır. Sonuçta, tekelci bir ortamda emek verimliliği artmakta, sermaye birikimi hızı sabit olmakta veya artış giderek azalmaktadır. Yani her iki oran arasındaki fark azalmakta ve istihdam hacmindeki artış giderek düşmektedir.¹⁷

Az gelişmiş ülkelerdeki sanayileşmenin tarihsel süreç içinde gösterdi-

gi değişiklikler göz önüne alındığı zaman, yukarıda belirttiğimiz gibi, sermayenin ve üretimin uluslararasılaşması nedeniyle ve bu ülkelerdeki iç dinamiğin dış etkilerle bütünleşmesi sonucunda iç pazara yönelik üretimin yanı sıra ihracata yönelik üretimin yapıldığını gözlemliyoruz. İhracata yönelmeye ilişkin olarak serbest üretim bölgelerinin kurulması bu açıdan çok anlamlıdır. "...Serbest üretim bölgelerinden dünya pazarı fabrika merkezleri olarak dünyada 1971 yılına kadar sadece 9 ülke varken, bu sayı 1972-76 yılları arasında aynı ülkelerde ve başka ülkelerde birdenbire artıyor. Aynı dönemde çok daha büyük sayıda dünya pazarı fabrikaları bu serbest bölgeler dışında türemeye başlamaktadır. Başka bir deyişle, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da altmışlı yılların ortalarında imalat endüstrisinde dünya pazarı için pek üretim yapan yok iken, yetmişli yılların ortalarında dünya pazarı fabrikalarına 39 ülkede toplam 79 serbest üretim bölgesinde ve bunun dışındaki yerlerde rastlıyoruz ve bütün bu üretim 725 bin gibi bir işgücünü çalıştırıyor."¹⁸ Bu fabrikalarda ve bölgelerdeki istihdam yapısının temel özellikleri olarak, çalışanların büyük bölümünün kadın olduğu, 16-25 yaş grubu içine girdikleri, doğrudan üretimin içinde bulundukları, işletme birimine yapılan yatırımın düşük olduğu gözlenmektedir. Gene "işin verilmiş yapısında, serbest bölgelerin çalışmaya başlamasından bu yana önemli hiçbir değişiklik olmamıştır."¹⁹

Özetleyecek olursak, üretimin uluslararası nitelik kazanmasının sonucu olarak iç pazara yönelik üretimin yanı sıra dış pazarlara yönelik sanayi adacıkları oluşmuştur, fakat bütünleşmemiş bir sanayileşme söz konusudur. Özellikle gelir bölüşümündeki büyük eşitsizlik nedeniyle iz pazara yönelik yeterli iş alanları açmamakta ve zaman içinde büyük tikanlıklar ortaya çıkmaktadır. Dış pazarlara yönelik üretimde ise belli özelliklere sahip işgücü (kadınlar ve gençler) düşük ücretle çalıştırılmaktadır. Böylece ülkenin sanayileşmesine olumlu etkide bulunmamasının yanı sıra istihdam üzerinde de olumlu bir etkide bulunmamaktadır.

Yetmişli yıllarda uluslararası sermaye birikiminin belirgin duruma gelmesi İkinci Dünya Savaşından sonra uygulamaya konulan makroekonomik düzenleme, ayarlama politikalarının etkisiz kalmasına neden olmuştur. Özellikle sınai üretimin hızla uluslararasılaşması ve para sisteminin değişikliğe uğraması gele-

neksel düzenleme kurallarının etkilerini ortadan kaldırmıştır. Bu bağlamda *monetarist* makro-ekonomik düzenleme mekanizması kendini yenilemiş ve çeşitli ülkelerde, özellikle de Latin Amerika'daki bazı ülkelerde uygulanmaya konulmuştur. Bir ekonomideki önemli kararsızlığı (istikrarsızlığı) gidermek için bir ilaç olarak önerilen *monetarist* politika, savunucuları tarafından ekonominin "normal" işleyişine dönmesinin bedeli olarak görülmektedir.²⁰ Bu politikanın ağı'lere uygulanması çok katı bir ekonomik yapı değişikliğine ve ekonomik ayrışmaya neden olmaktadır. Bu politika basit bir para ayarlaması değil, çok yönlü bir politikadır. Özellikle uluslararası konjonktürü ve ilişkileri göz önüne almadan bu politikayı anlamak olanaksızdır, fakat *monetarizm* bu ilişkileri ikinci plana atmaktadır. Bu politikaya göre ekonomik kararlılığın sağlanması için, normatif, öngörülebilir, tahminlere uygun bir para politikası ve en azından orta erimde bütçenin denk olması gerekmektedir. Böylece ekonomi rasyonel olarak çalışmakta ve "doğal bir işsizlik" söz konusu olmaktadır. Piyasa mekanizmalarının tam olarak işlemesi bunalımın çözümünü getirmektedir. Devlet müdahalesi eleştirilmekte ve belli dar sınırlar içinde tutulması önerilmektedir. Yani ulusal hasılda bütçenin payı azaltılmakta ve yansız (nötr) olması amaçlanmaktadır. Yani denk bütçe ve etkin para politikası gerekli görülmektedir. Böylelikle fiyat oluşumu üzerinde gelir bölüşümündeki sapmaların sahip olacağı etkilerin önlenecceği ileri sürülmektedir. Piyasa güçlerinin tam serbestlikle işlemesi ve yapay para emisyonuna gidilmemesi

gerekmektedir. Para hacminin sınır-
lanması enflasyonist baskıyı azaltıcı
yönde etki yapmaktadır. Fakat bu
durumda "normal"e dönmeyen mali-
yeti işsizliğin artmasıdır.²¹ Böyle-
ce düzenlemenin hızı ve yoğunluğu
işsizliğin artışına bağlı olmaktadır,
yani "sosyal ve siyasi ortam belirleyi-
ci" olmaktadır. Bu politikaların uy-
gulandığı Şili ve Arjantin bize en
anlamlı örnekler olarak gözüküyor.

SONUÇ

Uluslararası sermaye birikiminin gelişimine göre ağ'lerdeki sanayileşmenin aşamalarını ve ilişkin istihdam sorunlarını ve de uygulanan politikaları ele almaya çalıştık. Saptamış olduğumuz en önemli nokta bu ülkelerde işsizliğin yerleşik ve sürekli olmasıdır. Burada belirtmek istediğimiz önemli saptama daha var: Büyümenin ekonomideki sorunları çözmesine ilişkin görüş. Ekonomik büyümenin neden kaynaklandığına, sinai üretimin yapısına bakılmaksızın ağ'lerde ekonomik büyümenin kalkınmayı sağlayacağı ve istihdam sorununu çözeceği doğrultusundaki düşünceye inanmak güçtür. Burada bazı istatistiklere başvuralım. Birleşmiş Milletler Örgütünün verdiği rakamlara göre, ağ'ler ve gelişmiş kapitalist Batı ülkelerinde sinai üretimin yüzde olarak yıllık ortalama artışı aşağıdaki gibidir:²²

Görülüyor ki, 1955-1973 kesitinde ağülerin büyüme oranı gelişmiş ülkelerden yüksektir. Fakat bu kesitte ortaya çıkan farka bakarak her iki grup ülke arasındaki gelişmişlik düzeyinin biraz olsun kapandığını

Ülkemizde 5 milyon işsiz var

Girgir'dan

Dönem	Ağü'ler			Gelişmiş Batı Ülkeleri
	Toplam	Latin Amerika	Asya	
1955 - 60	8,4	6,3	8,7	4,0
1960 - 65	7,0	5,8	7,5	6,6
1965 - 70	7,2	6,8	7,1	5,5
1971	7,2	6,8	8,5	1,3
1972	8,4	7,6	10,1	7,2
1973	9,3	8,1	11,7	9,8

ileri sürebilir miyiz? Bu tabloyu yorumlarken her iki grup ülkenin ekonomik yapılarını, aralarındaki ekonomik ilişkileri ve uluslararası sermaye birikimini yönlendirmedeki işlevlerini ve uluslararası üretimdeki yerlerini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Tüm bu özellikleri göz önüne alınınca rakamların mekanik yorumlanması aldatıcı sonuçlara götürebileceğini görüyoruz. Üstelik ekonomik büyümenin olduğu dönemlerde bile, bırakınız ağı'leri, gelişmiş Batı ülkelerinde de istihdam sorunu çözülmemiştir. Bu noktayı yazımızda vurgulamaya çalıştık. Örneğin, Fransa'da 1968-1974 döneminde ortalama yüzde 6'lık bir büyüme hızı görülmesine karşın işsizlik aynı dönemde yüzde 24 art-

miştir.²³ İşsizlik ve enflasyon yapı-
şık kardeşler gibi birbirinden ayrıl-
mamaktadır. Özellikle 1974'ten bu
yana durgunluk ve de bunahım ne-
deniyle ekonomik büyümenin dur-
ması, daralma olması nedeniyle iş-
sizlik gerek sanayileşmiş Batı ülke-
lerinde, gerek agü'lerde çok büyük
boyutlara ulaşmıştır. Kuşkusuz kısa
erimde çözüm bulmak güçtür, geçi-
ci önlemlerle bir ölçüde hafifletme
olanağı bulunabilir. Ancak var olan
uygulamalar uzun erimde bu sorunu
hafifletmek bir yana, daha da için-
den çıkılmaz duruma getirebilecek-
tir. Agü'lerde istihdam sorununun
çözülebilmesi için önemli yapısal
değişiklikler gerekmektedir. Bunun
için de, ekonomilerdeki tekelci ya-
pı kesinlikle ortadan kaldırılmalı,

NOTLAR

- 1-Aktaran Cumhuriyet, 26 Aralık 1982
- 2-Bkz. Critiques de l'Economie Politique, Ocak-Mart 1973, No: 10, s. 27 - 29; Economie et Politique, Eylül 1966 No: 266, s. 74 - 75
- 3-Le Monde, (Dossiers et Documents), L'Année Economique et Sociale, 1975: La Crise, Paris, 1976, s. 115
- 4-Aynı yerde
- 5-a.g.e., s. 116
- 6-European Economy, Mart 1982 No: 11, Tablo: 9, s. 18
- 7-Cumhuriyet, 8 Aralık 1982
- 8-Bkz. F. Barret, Emğin Tarihi, Çev. B. Kuzucu, May Yay., 1. Basım, Kasım 1970; A. Işık, Ücret, Doğan Yay. Şubat 1975
- 9-L. Huberman, Feodal Toplumdaki Yirminci Yüzyıla, Çev. M. Belge, Bilim Yay. 2. Basım, Mart 1976, s. 143
- 10-Barret, a.g.e., s. 89
- 11-F. Engels, La Situation de la Classe Laborieuse en Angleterre ed. Sociales, Paris 1975, s. 190
- 12-B. Bellon, Le Volant de Main d'Oeuvre Scuil, Paris, 1975, s. 44-47, 53; B. Bellon, Chomage et Capital, Univ. de Paris VIII, 1973, s. 51-52
- 13-P. Coulbois, La Politique Conjoncturelle, Gujas, Paris 1971, s. 92
- 14-Le Monde, a.g.e., s. 116
- 15-Bkz. C. Benetti, L'Accumulation dans les Pays Sous-Developpes, Anthropos, Paris 1974; P. Salama, Un Proccs de Sous-Developpement, F. Maspero, Paris, 1976; S. Amin, Le Developpement Inegal, Ed. de Minuit, Paris, 1973
- 16-P. Bairoch, Le Chomage Urbain, BIT, Geneve, 1972, Tablo: 6, s. 22
- 17-Bkz. Salama, a.g.e.; Benetti, a.g.e.; P. Salama, J. Valier, Une Introduction a l'Economie Politique, F. Maspero, Paris, 1975
- 18-F. Fröbel, J. Heinrichs, O. Kreye, Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, Çev. M. Sönmez, Belge Yay. 1. Basım, Mart 1982, s. 101
- 19-a.g.e., s. 128
- 20-P. Arnaud, "Ambiguités Theoriques et Incoherences Politiques: le Monetarisme Applique a des Economies Semi-industrialisees", Critiques de l'Economie Politique, Ocak - Mart 1982, s. 23 - 24
- 21-Bkz. M. Friedman, "Inflation and Unemployment", JPE, Vol. 85, No: 3, 1977; P. Arnaud, a.g.m.; Ş. Yılmaz, "Friedman Olayı", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 2, No: 5, 1981, s. 127-142
- 22-P. Rousset, "Crises de l'Imperialisme et Industrialisation Peripherique", Contradictions, No: 8, Aralık 1975, Tablo: 1, s. 100
- 23-Le Monde, a.g.e., s. 116

İŞSİZLİĞİN BOYUTLARI VE YAPISI

■ Mete TÖRÜNER

İŞSİZLİK farklı niteliğine kar-
şın gelişmiş ve gelişmekte
olan piyasa ekonomilerinde
süre gelen ekonomik ve toplumsal
sorundur. 1970'li yıllarda enflasyon-
la birlikte ağırlaşarak gelişen işsiz-
lik günümüzde Batının sanayileşmiş
ülkelerinde 1930 bunalımındaki dü-
zeylere yaklaşmıştır. Ortaya çıkış
nedeni ve niteliği farklı olan günü-
müzdeki işsizlik konjonktürel bir ni-
telikten çok yapısal özellik taşımak-
tadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise
bir yandan işsizlik büyürken, diğer
yandan düşük istihdam ve yoksul-
luk artmaktadır.

İşsizlik tanımlanması güç bir
kavramdır. Geniş anlamıyla işsizlik
cari ücret oranında çalışmak arzu-
sunda olan işgücü arzının o ücret
oranında işgücüne olan talebin ya-
rattığı istihdam hacminden daha bü-
yük olması durumudur. İşsizlik şu
öğeleri içermektedir: İstihdam dışın-
da kalmak; geçimi için çalışmak ge-
reksiniminde olmak; çalışmak arzu-
sunda olup çalışmamak; iş arama
çabası göstermek. Bu koşullar altın-
daki işsizlik *irade dışı işsizlik* olarak
da adlandırılabilir.

İrade dışı işsizlik yanında işsizlik
sayılan diğer bir kategori *isteğe
bağlı işsizlik*dir. Günümüzdeki işsiz-
liğin bir özelliği, isteğe bağlı işsizli-
ğin toplam işsizler içinde önemli
payı oluşturmaktır. İsteğe bağlı iş-
sizlik şu durumlarda ortaya çık-
maktadır: İşin kaybedilmiş olması-
na karşın aktif olarak iş arama çabasında bulunulmaması, gerçek dışı
iş ve aşırı ücret bekleyişleri, normal
çalışma süresinin altında bir süre çalışmak isteği nedeniyle isteğe bağlı
işsiz kalınmasıdır.

İsteğe bağlı işsizlik bir yandan

Fotoğraf: Ercan ÖZTÜRK (AFSAD)

bilgi ve becerilere uygun işlerin fiilen bulunmayışından, diğer yandan
hünerleri yetersiz de olsa mevcut iş-
lerin uygun iş olarak kabul edilme-
yişinden doğmaktadır. Diğer bir
ifadeyle kazanılan bilgi ve beceriler-
le umut edilen işler ile mevcut işle-
rin beklediği bilgi ve beceriler ara-
sında uyumsuzluk bulunmasından
kaynaklanmaktadır.

Gelişmiş Batı ülkelerinde kulla-
nılan işsizlik oranı tanımı ile Türki-
ye'de işsizliği belirlemede yararlanı-
lan *işsizlik oranı* arasında farklılıklar
vardır. Gelişmiş Batı ekonomilerinde
işsizlik oranı istihdam ofislerinde
kayıtlı işsizlerin toplam sivil
işgücüne oranı olarak hesaplanırken
Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Kuru-
mu'nun (İİBK) emek piyasası için-
de etkin olmayışı nedeniyle, ayrıca
henüz işsizlik sigortasının bulunma-
yışı sonucu, kayıtlı işsizlerin işsizli-
ğin gerçek boyutlarını göstermediği
kabul edilmektedir. Diğer yandan
Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ta-
rafından gerçekleştirilen genel nü-
fus sayımları ve İşgücü Hanehalkı
Anketleri (İHHA)'nin süreklilik açı-
sından geniş zamana yayılması işsiz-
liğin gelişimini yakından izlemeyi
mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle
işsizliğin boyutları Devlet Planla-
ma Teşkilatı'nca (DPT) yapılan iş-
sizlik tahminleriyle izlenmektedir.

İŞSİZLİĞİN BOYUTLARI

İşgücü Fazlası

İşsizliğin hacmi çeşitli kurumla-
rın kaynaklarına göre farklılıklar
göstermektedir. Yurt içinde ve dışın-
da kabul gören işsizlik göstergesi
DPT'ce hesaplanan *işgücü fazlası* ol-
maktadır. İşgücü fazlasının ifade et-
tiği işsizlik hacminin büyüklüğünü

daha iyi tanıyabilmek için işgücü
fazlasının öğeleri ve hesaplanış biçi-
mi üzerinde kısaca durmakta yarar
vardır.

İşgücü fazlasının bir bölümünü
tarımsal gizli işsizlik oluşturmaktadır.
Bitkisel üretimde herbir ürün
için gerekli yıllık emek saat kullanı-
mından mevcut üretimin ne kadar
emek saate gereksinim olduğu he-
saplanmaktadır. Bu ulaşılan büyük-
lük ile tarımdaki en faal mevsimdeki
işgücü arasındaki fazlalık *gizli işsiz-
lik* veya *tarımsal işgücü fazlası* ola-
rak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım
birçok noksanlıklar taşımaktadır.
Kullanılan katsayılar yirmi yıl önce
geliştirilen yöntemle dayanmaktadır.
Bu katsayıların tarımdaki maki-
neleşmeye uygun biçimde yeniden
düzenlenmesi bilimsel çalışmalara
dayanarak yapılmamaktadır. Diğer
yandan girdi kullanımının, toprak
dağılımındaki çarpıklığın, ürün do-
kusundaki değişmelerin tarımdaki
toplam istihdamı ve işgücü fazlasını
nasıl etkileyeceğini belirten çalış-
malar bulunmamaktadır. Buna kar-
şılık gelişmiş ülkelerin milli gelirle-
riyle tarımsal işgücü arasındaki iliş-
kiler Türkiye'ye uygulanarak hangi
gelir düzeylerinde tarımsal istihda-
mın artacağı, hangisinde sabit kala-
cağı, hangi gelir düzeyinde ise azala-
cağını varsayan kabuller yapılmak-
tadır.

Bu kabullere göre tarımsal istih-
dam 1970'li yıllardan sonra mutlak
olarak azalması gerekirken, 1975 ve
1980 Genel Nüfus Sayımları sonuc-
larından tarımsal istihdamın artış
gösterdiği izlenmektedir. Kişi başı-
na gelirdeki artışa göre tarımdaki is-
tihadam 1980'li yıllarda 9 milyon ki-
şi olması gerekirken, 9,5 milyon ki-

şi olarak gerçekleşmiştir. Tarımdışı
sektörlerin yeterince istihdamı yara-
tamaması tarımdaki istihdamın ço-
ğalmasını sonucunu doğurmuştur.
Özellikle 1970'li yılların ortalarından
sonra tarımdışı alanlarda yo-
ğunlaşan işsizlik, tarımın *işsizlik si-
gortası* gibi bir işlev görmesi sonucu
tarımsal istihdamı şişirmektedir.
Tarımda artan mekanizasyon ile bir-
likte düşünüldüğünde bu durumda
*tarımsal işgücü fazlasının - gizli işsiz-
liğin çoğalması* gerekirken, tersine
bir yaklaşımla DPT hesaplamaların-
da azaltılmıştır. 1977 yılında 740
bin kişi olan tarımsal işgücü fazlası
1979, 1980, 1981 yıllarında 700
bin kişi olarak sabit kalmış, 1982
yılında 665 bin kişiye düşürülmüş-
tür.¹ Bu ise toplam işgücü fazlasının
olduğundan daha düşük çıkmasına
neden olmaktadır.

Tarımdışı işgücü talebi tarımdışı
sektörlerdeki istihdam ile bu sektör-
lerdeki katma değer arasındaki es-
nekliklere dayandırılmaktadır. Ta-
rımdışı işgücü talebini sağlıklı tah-
min edebilmek için emek verimlili-
ğindeki artışların bililmesi gerek-
mektedir. Katma değer artışlarının
ne kadarının emek verimliliğindeki
artıştan ortaya çıkmış olduğu duru-
ma göre sektörel katma değer istih-
dam katsayılarının düzeltilmesi ge-
rekirken, çalışmaların yetersizliği
nedeniyle yapılmamaktadır. Katma
değer istihdam esneklik katsayıları-
nın geçmiş dönemlerin sonuçlarına
göre bulunduğu düşünüldüğünde,
şimdiki tarımdışı işgücü talebinin,
olduğundan yüksek tahmin edildiği,
dolayısıyla işgücü fazlası oranının
olduğundan düşük tahmin edildiği
söylenbilir.

Toplam işgücü fazlasının buluna-
bilmesi için işgücü arzının bilinmesi-
ne gereksinim vardır. İşgücü fazlası,
işgücü arzı ile tarım ve tarımdışı iş-
gücü talebinin meydana getirdiği
toplam işgücü arasındaki farktan
oluşmaktadır.

İşgücü arzının tahmin edilmesin-
de *işgücüne katılma oranından* ya-
rarlanılmaktadır.² 15-65 yaş grubu
işgücüne katılma oranı ile çarpılarak
toplam işgücü arzı elde edilmekte-
dir. Gerçekte işgücüne katılma ora-
nının toplam işgücü içindeki istih-
dam edilenlerle birlikte işsizleri de
içermesi gerekirken, DPT tahminle-
rinde yararlanılan oranlarda işsizler
bulunmamaktadır. İşsizlerin sayısı
kadar işgücüne katılma oranı düşük
alındığından, işgücü arzı daha düşük
tahmin edilmiş olmaktadır. Diğer
yandan işgücüne katılma oranları
genç nüfus içindeki okullaşmanın
artışı, kadın nüfusun büyük kısmı-
nın ev kadını olarak bulunması so-

nucu sürekli azalan bir eğilim gös-
termiştir. 1960 yılında yüzde 80 dü-
zeyinde olan oran 1980'li yıllarda
yüzde 60'a gerilemiştir. Ancak, bu
yıldan sonra katılma oranında yük-
selme eğiliminin olduğu 1980 yılı
Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından
anlaşılmaktadır. 1970'li yılların or-
tasından sonra artan enflasyon ne-
deniyle gerçek gelirlerdeki düşme,
büyümenin yavaşlaması sonucu işsiz
sayısındaki artışlar, işgücüne katıl-
ma oranını yükseltici etmenler ol-
maktadır. Bu eğilimlere karşın DPT
işgücü arzı tahminlerinde işgücüne
katılma oranı 1980, 1981, 1982 yıl-
ları için yüzde 61 düzeyinde sabit
tutulmuştur. Bu durum ise işgücü
arzını olduğundan düşük gösterdi-
ğinden, işgücü fazlasının da oldu-
ğundan az belirlenmesi sonucunu
ortaya çıkarmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında iş-
gücü fazlası ve işgücü fazlası oranın-
daki gelişmeler şöyledir:

İşgücü fazlası oranı 1977 ve 1978
yıllarında aynı kalmıştır: Yüzde 12.
1979 yılından sonra hızlı bir artış
göstermiştir. 1979 yılında yüzde 14
olan oran, 1980 yılında yüzde 15,4'e

1981 yılında yüzde 16,9'a ve 1982
yılında yüzde 18,2'ye çıkmıştır.
(Bkz. Tablo 1)

İş ve İşçi Bulma Kurumu'na Kayıtlı İşsizler

Türkiye'deki emek piyasasında
etkinliği sınırlı olan İİBK kayıtların-
dan bazı bilgiler edinilmektedir. Ku-
rum tanımına göre *işsiz çalışma gü-
cü olan, çalışmak isteyen, Kuruma
başvurduğunda asgari ücret düze-
yinde gelir getirici bir işi ve uğraşısı
olmayan ve Kurum'ca kendisine iş
bulunamayan kimsedir*. Yalnız belli
bir iş yerinde çalışmak isteyen, ha-
len bir işi veya uğraşısı varken daha
elverişli bir işe geçmek isteyenler ve
emeklilerden iş arayanlar işsiz sayıl-
mamaktadır.

Gerek Kurum'un, gerek DİE'nin
işgücü piyasası konusunda yapmış
olduğu çalışmalar iş arayan işsizle-
rin ancak yüzde 25-30'unun İİBK
aracılığı ile iş aradığını ortaya koy-
muştur. Buna göre İİBK'na kayıtlı
her bir işsiz 2-3 katı kadar bir iş-
siz kitlesinin Kurum dışında kendi
olanaklarıyla iş aradığı söylenebilir.

Karikatur: Asaf KOÇAK

Kurum'a kayıtlı işsizler 1977 yılında yüzde 1 artışla 142 bin 700 kişidir. 1978 yılında yüzde 7,2 çoğalarak 153 bin kişi olmuştur. 1979 yılından sonra işsiz sayısında önemli artış görülmektedir. 1979 yılında yüzde 24 artışla 189 bin 500 kişiye ulaşmıştır. 1980 yılında işsiz sayısındaki artış yüzde 39'dur. İşsiz sayısı 263 bin 400 kişidir. 1981 ve 1982 yılında yüzde 30 artışla 341 bin 300 ve 445 bin kişiye çıkmıştır.

Kurum dışından ortalama üç kişinin iş aradığı varsayımı ile toplam işsiz sayısının 1977 yılında 428 bin'den giderek artarak 1982 yılında 1 milyon 300 bine ulaştığı söylenebilir. Bu işsizlerin tarımdışı alanlarda iş aradığı düşünüldüğünde, tarımdışı işsizlik oranı 1977 yılında yüzde 7,68'den 1982 yılında yüzde 22,3'e yükselmiştir. (Tablo 1) İşgücü piyasasındaki daralma sonucu daha çok işsiz Kurum dışından iş arama yoluna başvuracağından, son yıllardaki tarımdışı işsizlik oranının daha yüksek olacağı beklenebilir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'ne Göre İşsizlik

Bugüne kadar DİE tarafından gerçekleştirilip yayınlanan İHHA'da işsizliğin büyüklüğü ve yapısı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. 1968 ve 1969 yıllarında nüfusu 2.000'in üzerindeki yerleşme birimlerinde, 1973 ve 1974 yıllarında nüfusun 2.000'in altında olduğu yerlerde işgücü anketleri yapılmıştır. Bunlarda da işsizler Anketlerin yapıldığı hafta içinde, iş aradığını beyan edenler

Tarımda çalışanların yüzde 58'i, tarımdışında çalışanların yüzde 18,2'si asgari ücret düzeyinin altında çalışmaktadır.

ile iş ümidi olmadığından dolayı iş aramamakla birlikte, iş bulsa çalışmaya hazır ve istekli olanlar şeklinde tanımlanmaktadır.³ 1968 ve 1969 yıllarında işsiz sayıları 128 bin 300 ve 171 bin 900 kişidir. İstihdam edilen nüfusa oranlandığında 1968 yılında yüzde 3,6; 1969 yılında yüzde 5,1 bulunmaktadır. (Bkz. Tablo 2)

1980 yılı Genel Nüfus Sayımında işi olmayıp iş arayanlar 840 bin kişidir. İktisaden faal olmayanlar arasındaki işsiz sayısı ise 427 bin kişidir. İktisaden faal olanlar ve olma-

yanlar arasında bulunan işsizler toplandığında işsiz sayısı 1 milyon 300 bin kişiye ulaşmaktadır. Aynı yıl DPT'nin işgücü fazlası bir katı daha fazla bir işsizliği belirlemektedir.

İŞSİZLİĞİN YAPISI

İİBK ve İHHA'leri işsizliğin boyutlarını belirlemede yetersiz kalmalarına karşın, işsizliğin nitelikleri ve özelliklerini ortaya koymada yararlanabilecek kaynaklardır. Bu özelliklerin bilinmesi, işsizliğin önlenmesinde geliştirilecek tutarlı politikaların geliştirilmesine ışık tutacaktır.

İşsizlik ve Meslekler

İİBK'dan düzenlenen bilgilere göre işsizlerin çeşitli meslek gruplarına dağılımına bakıldığında ilmi ve teknik elemanların 1976 yılında toplam işsizler içindeki oranı yüzde 1,52'den, artan bir eğilimle 1981 yılında yüzde 3'e yükselmiştir. 1980 Nüfus Sayımına göre bu meslek grubunda çalışanların tarımdışı toplam istihdama oranı yüzde 11'dir.

1980 Nüfus Sayımında müteşebbisler, sevk ve idare işleri yapanlar, ticaret ve satış personelinin tarımdışı istihdamdaki payı yüzde 20 dolayındadır. Toplam işsizler içinde bu grup meslek sahiplerinin payı 1976 yılında yüzde 15,5 iken, giderek artmış ve 1980 yılında yüzde 21'e yükselmiştir. Muhasebeciler, büro elemanlarının arasındaki işsizliğin özellikle artması, bu meslek grubundaki işsizlerin toplam işsizler içindeki oranını çoğaltan esas etken olmuştur.

İşsizler içinde en önemli oran ulaştırma makineleri kullananlar ve tarımdışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar arasında görülmektedir. Bu grup 1980 yılında tarımdışında çalışanların yarısına yakın bir bölümünü meydana getirirken (yüzde 46,4) toplam işsizler içindeki payı 1976 yılında yüzde 67,8'den 1981 yılında yüzde 71'e çıkmıştır.

İşsizlik ve Eğitim Düzeyleri

Bu konuda gerek DİE, gerek İİBK'nın işsizlikle ilgili kayıtları birbirine yakın benzer sonuçlar vermektedir.

1980 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre işsizlerin yüzde 47,6'sının ilkökul, yüzde 8,2'sinin ortaokul, yüzde 13,5'inin lise mezunu olduğu görülmektedir. Sanat okulu mezunlarının işsizler içindeki oranı yüzde 4,7 olurken, fakülte, yüksek okul mezunlarının oranı yüzde 3,6'dır.

İİBK verilerinden 1976-1982 dönemi incelendiğinde, dönemin sonlarında işsizlerin yarısından çoğu ilkökul mezunlarından oluşmaktadır. İşsizler arasında belirgin artış lise mezunları arasındadır. Sanat okulu mezunlarının işsizler içindeki payı 1976 yılında yüzde 6'dan, 1981 yılında yüzde 8'e yükselmiştir. Fakülte, yüksek okul mezunlarının oranı düşük bulunsun da, son yıllarda artış göstermiştir.

DPT'ye göre 1982 yılında işgücü fazlası (işsizler) yüzde 18,2 oranına ulaşmıştır.

İşsizlik Süreleri

Ortalama işsizlik sürelerinde artma izlenmektedir. 1978, 1979 yıllarında 6 aydan çok işsiz kalanların toplam işsizler içindeki oranı yüzde 24 ve 29 olurken, bu oranlar 1980 yılında yüzde 42'ye, 1981 yılında yüzde 45 dolaylarına çıkmıştır. 1981 yılında 6 aydan fazla işsizlik sürelerine bakıldığında, önemli yığılmanın 8 aydan sonraki dönemlerde olduğu izlenmektedir. İşsizlerin yaklaşık üçte biri 8 ay ve daha çok işsiz kalan kimseler olmaktadır. Buna karşın 1 aydan daha az süreli işsizlik 1978 yılından sonra giderek azalan bir eğilimle yüzde 13'ten yüzde 9'a gerilemiştir. Benzer biçimde 1-3 ay süreli işsizlik yüzde 30'dan, azalarak 1981 yılında yüzde 18'e inmiştir. 3-6 ay süreli işsizlik, yıllar arasında farklılık göstermiştir. 1978 yılında yüzde 23 olan oran 1979 yılında yüzde 29'a çıkmıştır. 1980 yılında yüzde 21, 1981 yılında yüzde 22 olmuştur.

SONUÇ

İşsizlik ülkemizde değişik kaynakların yöntem ve tanım farkından değişik boyutlarda belirlenmektedir.

İşsizliği ilk kez iş arayanlarla birlikte en geniş biçimiyle saptamada en iyi bilgi kaynakları işgücü hane halkı anketleridir. Uluslararası işsizlik karşılaştırmalarında en çok yararlanılan kaynak İHHA'dan elde edilen bilgilerdir. Ancak Türkiye'de

bu anketler uluslararası standartların altında kalmış, düzenli yapılamamıştır. 1981 yılında yapılan İHHA'nın sonuçları henüz yayınlanmamıştır.

İİBK'ya kayıtlı işsizlerin tüm işsizleri kapsamadığı açıktır. İşsizlik sigortasının bulunmaması sonucu iş arayan işsizlerin Kurum aracılığı ile işe yerleştirilmesi sisteminin olmayışı, Kurum'un özel sektördeki işe yerleştirmelerde etkin işleyiş gösterememesi, birçok işsiz Kurum dışından iş aramaya yönelmektedir. Yapılan işgücü piyasası etütlerine göre Kurum'a kayıtlı her işsiz dışında üç işsiz Kurum dışı olanaklarla iş aramaktadır. Bu değerlendirmelerle 1982 yılındaki tarımdışı işsizlik oranı yüzde 7,5'tir. Kurum dışından iş arayanlarla birlikte tarımdışı işsizlik oranı yüzde 22,3 gibi yüksek bir orandır.

DPT'nin işgücü fazlası tahmininde tarımdaki gizli işsizler de bulunmaktadır. 1982 yılında işgücü fazlası oranı yılların en yüksek oranı olarak yüzde 18,2'ye ulaşmıştır. Ancak, potansiyel bir işgücü fazlasını gösteren bu oran metinde nedenleri belirtildiği gibi, olduğundan düşük bir orandır. Tarımsal işgücü fazlası ve işgücü arzı daha düşük, işgücü talebi daha yüksek tahmin edilmektedir.

İşgücü fazlasını belirlemede bir yaklaşım gelir yoluyla yapılabilir. Mevcut ortalama gelir düzeyinde çalışma olanağı bulama-

Tablo 1- Devlet Planlama Teşkilatı ile İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun İşsizlik Sayıları ve İşsizlik Oranları

	1977	1978	1979	1980	1981	1982 (Ekim)
İşgücü Fazlası (DPT) ¹ Bin kişi	2.005,9	2.110,3	2.366,6	2.651,3	2.975,3	3.284,5
İşgücü Fazlası Oranı (yüzde) ¹	12,2	12,3	14,0	15,4	16,9	18,2
İşsiz Sayısı (İİBK) ² Bin kişi	142,7	153,0	189,5	263,4	341,3	444,5
Tarımdışı İşsizlik Oranı ³ (yüzde)	2,56	2,68	3,32	4,61	5,85	7,43
Kurum + Kurum Dışı İşsiz Sayısı ⁴ Bin kişi	428,1	459,0	568,5	790,2	1.023,9	1.333,5
Tarımdışı İşsizlik Oranı (yüzde)	7,68	8,04	9,96	13,54	17,55	22,30

1- DPT, 1982 Programı, s. 300

2- İİBK, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981 İstatistik Yıllıkları

3- Tarımdışı istihdam DPT 1982 Programı Tablo 266'dan yararlanılarak bulunmuştur.

4- Kuruma kayıtlı her bir işsize karşılık Kurum dışından 3 işsiz iş aramakta olduğu varsayımına göre hesaplanmıştır.

Tablo 2- İşgücü Hane Halkı Anketlerinde İşsizlik

	1968 Kasım	1969 Kasım	1973 Haziran	1974 Ekim	1974 Nisan
İşsizler	128.280	171.900	46.823	65.026	16.388
İşsizlik Oranı (Yüzde)	3,6	5,1			

İşsizlik salt az gelişmiş ülkelerde değil, fakat gelişmiş Batı ülkelerinde de en temel sorunlardan biri durumundadır. (Fotoğraf: İbrahim DEMİREL, "Diyarbakır'da işsizler")

miş, o gelir düzeyinde çalışmak için iş arayan veya iş bulma ümidini yitirdiğinden daha düşük bir gelir düzeyi ile çalışmayı kabul etmiş kişilerin işgücü fazlası olarak kabul edilmesi daha gerçekçidir. Asgari ücret düzeyinin ortalama gelir düzeyini gösterdiği varsayıldığında, tarımda çalışanların yüzde 58'i, tarımdışında çalışanların yüzde 18,2'si asgari ücret düzeyinin altında çalışmaktadır.⁴ Buna göre 1981 yılında işgücü fazlasının 6 milyon 700 bin kişi, işgücü fazlası oranı yüzde 39,9 olacaktır.

Hangi kaynak ele alınırsa alınsın işsizlik hacminin büyük, özellikle 1970'lerin ortasından sonra hızla artmakta olduğu görülmektedir. Artışla birlikte işsizliğin niteliği de değişmektedir.

İşsizlerin ortalama işsiz kalma süreleri uzamaktadır. Sekiz aydan çok işsiz kalanların toplam işsizler içindeki oranı son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. İşsizlikten en olumsuz etkilenenler, tarımdışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar, inşaat işleri yapanlardır. Hizmetler sektö-

ründe büro elemanları, muhasebeciler arasında işsizlik yükselmektedir. Toplam işsizler içinde mesleksiz ve mesleği belirlenemeyenler yüzde 30-40 gibi önemli bir pay oluşturmuş ve artış göstermiştir. Bunların genellikle vasıfsız, eğitimsiz işçiler olduğu düşünüldüğünde, işsizlikten en ağır yara alan grup olmaktadır.

Çalışanların yüzde 60'ının bulunduğu tarım sektörü, kamu kesimi ve kentlerde hizmet sektöründe yoğunlaşmış olan şişme istihdam, doğal bir işsizlik sigortası işlevi görmektedirler. Bu nedenle işsizlik acısı toplumda daha az hissedilmektedir. Kısmen kamunun, büyük ölçüde işsiz olması gereken kişilere kendi aralarında yaptıkları gelir transferleriyle işsizlik yarısını hafifletmektedirler.

Günümüzde doğal işsizlik sigortası görevi yapan yapıların bu işlevi güçleşmektedir. Tarım, tarımdışı sektörlerde -ücret dışı gelirle çalışan hariç- gerçek gelirler düşmektedir. İşgücüne katılma oranı artma eğilimindedir. Tarım sektöründe topraksızlaşma sürmektedir. Kamu

kesimi yeni iş yaratmamaktadır. Tersine azaltmaktadır. Tarımdışı alanlarda önemli istihdam yerleri açan sanayileşme yavaşlamıştır. Hizmetler sektöründe özellikle bankacılıkta elektronikleşme hızla gelişmektedir.

Bu durum ve bunun sürmesi karşısında yeterli önlemlerin alınmamasıyla işsizlik yarısının toplumda daha ağır hissedileceği, faturasının topluma yüklü olacağı kesindir.

Not: Bu yazının amacı Türkiye'de işsizliğin boyutları ve yapısını mevcut kaynakları değerlendirilerek incelemektir. İşsizliğin önlenmesine yönelik kalkınma stratejisi ve politikalar ele alınmamıştır.

NOTLAR

- 1- 1982 Yılı Programı, DPT, Yayın No. 1832, s. 300
- 2- İşgücüne Katılma Oranları, Yayın No. DPT 893 - SPD, 220
- 3- İşgücü Hane Halkı Anketi, Kasım 1969, Yayın No. 682, s. 12
- 4- Mete Törüner, Çalışanlar ve Gelir Farklılıkları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No. 6, s. 21

İŞSİZLİK VE SİNEMA

Rekin TEKSOY

EISENSTEIN'in *Grev*'inden (Stačka, 1924), King Vidor'un *Günlük Ekmegimiz*'den (Our Daily Bread, 1934), Frank Capra'nın *Bay Deeds Kente Gidiyor*'undan (Mr. Deeds Goes to Town, 1936), John Ford'un *Gazap Üzümleri*'nden (Grapes of Wrath, 1940), Julien Duvivier'in *Belle Equipe*'inden (1936), De Sica'nın *Bisiklet Hırsızları*'na (Ladri di Biciclette, 1948), bizde Duygu Sağıroğlu'nun *Bitmeyen Yol*'una (1965) ve Yılmaz Güney'in *Umut*'una (1970) kadar, doğrudan ya da dolaylı olarak işsizlik konusuna değinen bir dizi filmi çağırıştırıyor "işsizlik ve sinema" başlığı. Ne ki, bu filmleri ve benzerlerini tanıtmaya kalkışmak, sinemanın zaman zaman da olsa işsizlik konusuna nasıl değinmiş olduğunu irdelemeye çalışmak, bu filmlerin çoğunu görme olanağı bulamamış günümüz okuyucusunu soyut değerlendirmelerle karşı karşıya bırakmak olacak. Oysa "işsizlik ve sinema" başlığının çağırştırdığı somut bir örnek var. Üstelik dün için olduğu kadar, bugün için de, yarın için de ders alınması gereken yönleri ağır basan bir örnek. Örneğimizin sinema tarihindeki adı: *Hollywood On'lari*

Amerika Birleşik Devletleri 1930'ların ekonomik bunalımını Roosevelt'in New Deal (Yeni Düzen) programıyla atlattı. Ekonomi tarihinin en ilginç bunalımlarından biriydi bu. Çünkü ekonomik çöküntünün kaynağında üretim azlığı değil, üretim fazlalığı yatıyordu. Temsilciler Meclisininin 1938'de "Amerikaya Karşı Çalışmaları Araştırma Komisyonu"nu kurmasında, kuşkusuz ekonomik çöküntünün on yıl süreye Amerikan toplumunu karşı karşıya getirdiği sıkıntıların bir daha yinelenmemesi kaygısı da etkili olmuştu. Komisyonun adı, Amerika'

Onlu Yönetmen Sergei M. Eisenstein (1898 - 1948)

ya Karşı Çalışmaları olmakla birlikte, asıl amaç ülkedeki komünistlerin "yıkıcı" çalışmalarını ortaya çıkarmaktı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ortak düşmana karşı SSCB ile işbirliği yapılmış olması, Komisyonun etkinliğini sınırlamıştı ama, sıcak savaş bitip de "soğuk savaş" yılları başladığında, konu yeniden güncellik kazanmıştı. Çalışmalarının kamuoyunda uyandırdığı yankıların seçmenleri ne denli etkilediğini çok iyi bilen Komisyon üyeleri, 1930 yıllarında adı solcuya çıkmış, ya da solla işbirliği yapmış aydınları hehef almanın, siyasal bir yatırım olduğunun bilincindeydiler. Bu aydınların büyük bir bölümü Hollywood'da çalışıyordu. Öyleyse Komisyon da Hollywood soruşturmasını gündeme getirecekti.

O yıllarla ilgili *Özgürlük Korkusu* adlı bir kitap yayınlayan Francis Biddle'in aktardığı gibi, ülkenin komünizm tehdidi altında olduğu yolunda öylesine yaygın bir kanı oluşturulmuş ki, "Beyaz havary yiyen ya da votka içen herkese komünist gözüyle bakılıyor, sabah kahvaltısında kızarmış ekmek, kahve ve meyve suyu içenler ise, eğer bir bakanlıkta ya da Hollywood'da çalışıyorlarsa, yıkıcı, bölücü sayılıyorlardı."

Komisyonun daha 1938 yılında yayınladığı bir raporda Hollywood stüdyolarında "radikal ve komünist eğilimlerin" yaygın olduğundan kuşku duyulamayacağı belirtiliyor, ancak bu durumu kanıtlayacak bir soruşturma yapılmamış olduğu ekleniyordu. İşte bu boşluğu doldurmak amacıyla New Jerseyli Cumhuriyetçi üye J. Parnell Thomas başkanlığındaki Komisyon 1947 ilkbaharında Hollywood soruşturmasını başlattı. Yalnız Amerika'da değil, yabancı ülkelerde de beklenmedik bir ilgiyle izlenen ve daha sonraları

"Dünyanın en büyük gösterisi" adıyla anılan soruşturmanın ilk oturumunda Başkan Thomas, "Hollywood'da komünistlerin varlığından kuşku duymadığını, görevlerinin bunu kanıtlamak olmayıp, komünist sızmasının boyutlarını belirlemek olduğunu" belirtti. Böylece Komisyon daha başlangıçta tutumunu sergiliyor, "hem davacı hem kadı" rollerini üstlendiğini açıklamakta bir sakınca görmüyordu. Komisyonun soruşturma yöntemi ilginçti. Hollywood'da tanıdıkları komünistlerin adlarını vermek, etkinliklerini açıklamak amacıyla "gönüllü tanıklar" dinlendi ilkin. Ardından da "on sinema sanatçısı" sorguya çekildi. Sorguya çekilenlerin avukatlarına tanıklara soru sorma hakkı tanınmadı.

Gönüllü tanıkların en ilginçlerinden biri, ünlü yapımcı Jack L. Warner'di. Warner "Hiç komünist görmemişti, görmesi halinde de taniyabileceği kuşkuluydu. Ama Amerika'ya karşı çalışanların varlığından ve bunların Amerika'ya karşı senaryolar yazmış olduklarından kuşkusuydu. Gerçi zor kullanarak hükümetin devrilmesini önermiyorlardı ama, gizliden gizliye, ustalıkla bir biçimde görüşlerini dile getiriyorlardı. Örneğin Fannie Hurst'un romanından sinemaya aktarılan *Humoresque*'de, John Garfield, sevgilisi Joan Crawford'a "Senin baban bankacı, benim babam bakkal" diyordu. Bu sözlerde ince ve ustalıkla bir propaganda vardı. Üyeler filmi görseler bu propagandayı hemen kavrayacaklardı. Bereket Warner bu bölümü filminden çıkartmıştı.

Ginger Rogers'in annesi Lela E. Rogers ise kızının *Tender Comrade* adlı filmde "Demokrasi eşit bölüşme anlamına gelir" cümlesini söylemeyi reddettiğini belirtiyor ve *Hollywood Reporter*'in bu filmi "Rus filmleri gibi baştan sona hüznü bulduğunu" ekliyordu.

Yapımcı Louis B. Mayer Kongre'nin "Komünistlerin özel girişimde çalışmalarını düzenleyecek bir yasa çıkartmasını" öneriyor, *Song of Russia* adlı filmde sakıncalı gördüğü bir bölümü çıkarttığını söylüyordu. New York Post Gazetesinin "Made in America dekorlar içinde geçen sevimli bir aşk filmi" diye nitelendiği bu film için, senaryo yazarı Bayan Ayn Rand ise başka kanıdaydı. "Çünkü filmin kişileri gülüyordu. Rusların gülec olduklarını göstermek, komünistlerin propaganda yöntemlerinden biriydi."

Komünizm konusunda uzman olduğunu öne süren Adolphe Menjou

şöyle diyordu: "Bir oyuncu, usta bir oyuncuysa tabii, bir bakışla, ses tonunu hafifçe değiştirmekle komünizm propagandası yapabilir. Stalin yakında Vişinski'ye de Molotov'u da öldürtecek, Lenin ile Gorki'yi de o zehirletmedi mi? O öldürtmedi mi?"

Soruşturmanın kimi önemli noktalarının dedikleri de şöyle:

Robert Taylor: "Komünistler açık açık propaganda yapmıyorlar, söyleyeceklerini senaryoda bir iki cümleye sıkıştırıyorlar. Bu yüzden de kimse farkına varmıyor."

Ronald Reagan: "Komünistler beşinci kol gibi çalışıyorlar. Düşüncelerinden, özellikle taktiklerinden tiksiniyorum. Ama bir yurttaş olarak korkuya kapılmaması gerektiğini söylüyorum. Demokrasi hepsinin hakkından gelecektir."

Gary Cooper: "Komünizme yakınlık duymadığım herkesçe bilindir. Birkaç yıl önce komünizm daha serbestçe tartışılabilirken, bu düzenin övgüsünü yapanları gördüm. Komünist düzende sanatçılara daha fazla değer verdiklerini söylerlerdi. Moskova'da, şimdi adını hatırlayamadığım bir oyuncunun kocaman bir evi, üç arabası varmış. Benim Beverly Hills'teki evim de küçük sayılmazdı. Onun için bu sözler ilgilendirmemi beni."

Edward G. Robinson: "Liberal bir demokrat olduğumu tekrarlamak isterim. Kendim gibi liberal sandığım bazı kimselerin komünist olduklarını öğrenince büyük şaşkınlığa uğradım. Beni kandırdıklarını anladım. Antikomünist derneklere bağışta bulunduğumu hatırlatmakta da yarar görüyorum."

Yapımcı ve yönetmen Sam Wood "Bankacıların ve senatörlerin sürekli olarak kötü kişiler olarak gösterilmesinin, giderek sistemin yanlışlığı sanısına yol açacağı" kanısındaydı. Bu görüş Başkan Thomas'ı o kadar etkileyecekti ki, "Eğer herkes sizin gibi yürekli olsa, komünizmden korkumuz kalmazdı" diyerek, Wood'un "ileri görüşlülüğü"nü kutlayacaktı. Ne var ki, aynı Başkan Thomas, bu oturumdan yalnızca üç ay sonra, başkanlık ettiği Komisyonunda çalışan görevlilerin maaşlarını artırmak için rüşvet almak suçundan on sekiz ay hapis cezasına çarptırılacak ve bu cezayı, bir yıl hapis cezasına çarptırılmış olduğu senaryo yazarı Ring Lardner Jr. ile aynı cezaevinde çekecekti.

Komisyonun sorguya çekmek

Sinemamızda işsizliğe doğrudan ya da dolaylı olarak eğilen filmlerden biri de Yılmaz Güney'in "Umut"udur (1970)

üzere çağırdığı sinema sanatçılarından on tanesi ise soruları yanıtlamayı kabul etmedi. Bunlar John Howard Lawson, Dalton Trumbo, Lester Cole, Alvah Bessie, Ring Lardner Jr., Samuel Ornitz, Herbert Biberman, Edward Dmytryk ve Adrian Scott'tu. Trumbo ile Lawson o yılların en ünlü senaryo yazarlarıydı. Trumbo Hollywood'un en pahalı senaryo yazarı biliniyordu. Dmytryk çoktan ünlenmiş bir yönetmendi. Hollywood antinazi derneğiyle, Oscar ödülleri dağıtan *Academy of Motion Pictures Arts and Sciences*'in kurucularından Biberman ise önemsiz filmler yönetiyordu. Geri kalanlar senaryo yazarıydı.

John Howard Lawson'un yönlendirdiği "On'lar", Komisyonun "Komünist Partiye üye misiniz, geçmişte üye oldunuz mu?" sorusuna yanıt vermediler. Amerikan anayasasının yurttaşlara tanıdığı, "Suçlanmalarına yol açabilecek tanıklıktan kaçınma" hakkına sığınmayarak anayasaya aykırı olarak kurulmuş bir Komisyon önünde ifade vermeye zorlanamayacaklarını öne sürdüler. Çünkü anayasaya göre kimse siyasal görüşlerini açıklamaya zorlanamazdı. Kongrenin de bu amaçla bir Komisyon kurmaya hakkı yoktu.

Alvah Bessie bu konuda şöyle yazıyor: "Komisyonun sorusuna evet deseydik, gördünüz mü, kızıklar sinemaya sızmışlar sonucuna varıp, bizden öbür üyelerin adlarını söylememizi isteyeceklerdi. Hayır dememiz halindeyse, yanıtımızın doğru olmadığını kanıtlamak için tanıklar dinleteceklerdi. Yalan tanıklığın ce-

zası beş yıldan başlıyordu. Oysa komisyona hakaretin cezası bir yıldı ve o tarihe kadar hiç kimse bu suçtan ceza yememişti."

On sinemacının bu tutumu üzerine, Sinema Yapımcıları Derneği, Komisyonun son oturumlarından birinde, üyelerden birinin "Amerikan seyircisinin komünist eğilimli oyuncular beyazperdede görmek istemediği, bu eğilimdeki oyuncu, yazar ve yönetmenlerin temizlenmesi gerektiği" yolundaki önerisini de dikkate alarak, 24 Kasım 1947'de New York'taki Waldorf Astoria Otelinde bir toplantı yaptı. On'lar sorumsuz tutumlarını değiştirip de "komünist olmadıklarını açıklamaları süreci" kendilerine iş veremeyi kararlaştırdı. Komisyon ise, on sanatçıyı Kongreye hakarettten birer yıl hapis cezasına çarptırdı. Yapımcılar da bir kara liste oluşturdular. Amerikan hükümetinin politikasına karşı çıktığı varsayılan herkes bu listeye alınıyordu. İlk ağızda listeye girenlerin sayısı dört yüzdü. Ring Lardner'in belirttiği gibi, bunlar yaşamlarını sürdürmek için marangozluk, satıcılık, barmenlik, şoförlük, garsonluk yapıyorlardı. Hepsini takma ad kullanıyorlardı. Oyuncular ise tanındıkları için takma ad da kullanamıyorlardı. Ring Lardner şöyle sürdürüyor sözlerini: "1951 ilkbaharında cezaevinden çıkıp da Hollywood'a döndüğümde kara listenin daha da büyüdüğünü gördüm. Listede oyuncular, yazarlar, yönetmenlerin yanı sıra müzikçiler, teknikerler, sekreterler de vardı artık. Soruşturmada adı geçen herkes listeye alınmıştı. Komünist olmadıklarını söy-

leyenler bile."

McCharty'ciliğin Amerikan kamuoyunda geniş bir onay bulduğu yıllarda Komisyonun etkinliği daha da arttı. Bir yandan televizyonun etkisiyle seyirci yitiren sinemayı eski günlerine kavuşturmak için teknik yenilikler araştırılırken, bir yandan da temizlik hareketi sürüyordu. Amerikan Muharipler Derneği de bir "gri liste" yapmış ve komünist eğilimli oldukları varsayılanları bu listeye almıştı. Komisyonun çağırdığı bir sanatçının suçunu kabul etmesi yeterli olmuyordu. Ayrıca sol eğilimli arkadaşlarının adlarını da açıklaması gerekiyordu. Böylece soruşturma konusu olabileceklerin sayısı durmadan artıyordu. Aklanmanın tek yolu, el altından pazarlığa oturup, "itiraflar" kaleme almak ya da başkalarını ele vermektir. Örneğin işsiz kalan, bir dönemin ünlü jö-nü John Garfield ölümünden kısa süre önce yayınladığı bir yazıda pişmanlığını dile getiriyordu. On'lardan Dmytryk ise, ikinci kez Komisyon önünde ifade vererek Komünist Partiye üye olduğunu söylüyor, başta, kendisini savunmak için *Hollywood On'ları* (The Hollywood Ten) adlı filmi yapan John Berry olmak üzere, bir çok başka üyenin adını açıklıyordu. Dmytryk "Muhbir diye suç işlemiş arkadaşlarını ihbar edenlere denir. Bize muhbir diyenler, suç işlendiğini kabul etmiş olmuyorlar mı?" diyordu. Elia Kazan ise ikinci kez dinlenmek için Komisyon'a başvuruyor, bildiği her şeyi açıklayacağını söylüyordu. Gerçekten

Yönetmenliğini Duygu Sağıroğlu'nun yaptığı "Bitmeyen Yol" (1965)

kez dinlendikten sonra 500 bin dolarlık bir sözleşme imzaladığını açıklıyordu.

Albert Einstein ise New York Times Gazetesinde yayınladığı bir mektupta, "Ülke aydınlarının karşı karşıya kaldıkları sorun son derece ciddidir" dedikten sonra, şöyle sürdürüyordu yazısını: "Tanıklık etmek için çağrılanlar Komisyona gitmede ayrıntılı bilgiler veriyor, ayrıca antikomünist çalışmalarını belirtiyordu. Kazan, Komisyonunda dinlendikten sonra New York Times Gazetesine de bir ilan vererek görüşlerini kamuoyuna duyuruyordu. Kazan'ın adını verdiklerinden Tony Kraber ise Komisyon önüne çıktığında, Kazan'ın Komisyonda ikinci

mele, cezaevine girmeyi, parasız kalmayı, ülke çıkarları uğruna kendi çıkarlarından olmayı göze almalıydılar. Bunu yaparken A.ayayasa sığınmamalı, onurlu bir yurttaşın böyle bir soruşturmaya katılamayacağını haykırmalıydılar."

Birçok sanatçının işsiz kalması, bir bölümünün Avrupa'ya gitmesine (Joseph Losey, Carl Foreman, John Berry) yol açan soruşturmanın ilginç sonuçlarından biri de, kara listeye alınan kimi senaryo yazarlarının takma ad kullanarak mesleklerini sürdürmeyi başarmış olmalarıdır. Örneğin, daha önce senaryosuna 75 bin dolar ödenen Dalton Trumbo, üç bin dolar karşılığında senaryolar yazmıştır. Daha da ilgin-ci, Trumbo'nun Robert Rich adıyla yazdığı *The Brave One* senaryosu 1957'de en iyi senaryo Oscar'ını kazanmıştır. Ancak ödülü almak için Robert Rich bir türlü ortaya çıkmayınca, fısıltı gazetesi olayın içyüzünü açıklamış, bunun üzerine yapımcılar bu tür ilişkilerinde daha dikkatli davranmaya başlamışlardır. Otto Preminger'in 1960 yılında, *Exodus*'un senaryosunun yazımını Dalton Trumbo'ya verdiğini New York Times'a açıklamasıyla da "kara liste" olayı sona ermiştir. Soruşturma Komisyonu ise 1966'da dağıtılmıştır. Komisyon dağılmıştır ama Nixon yönetimi sırasında Jane Fonda ve Gregory Peck gibi oyuncuların başkana düşman olduklarının ilan edilmesi, Komisyonun kurulmasına kaynaklık eden zihniyetin varlığını yitirmediğini göstermiştir.

Sanıyorum sinema ve işsizlik konusunu *On'lar* olayından daha iyi yansıtabilecek bir başka olay yoktur. (Konuya ilgi duyanlara, Ülkü Tamer'in Cem Yayınevinde yayınlanan *Ihanet Yılları* adlı kitabını salık veririm.)

TOBAV

DEVLET TİYATROSU OPERA VE BALESİ

ÇALIŞANLARI YARDIMLAŞMA VAKFI

GENÇLİK KOROSU KURULACAKTIR

- 1- Tobav Gençlik Korusu kurulacaktır.
- 2- Gençlik korosuna katılacak ilk elemanları belirlemek için, 19-20 Mart 1983 günleri saat 13.00'te Vakıf lokalinde sınav yapılacaktır.
- 3- Sınava katılacaklarda temel nitelikte nota bilgisi ile ses, kulak ve ritm aranacaktır.
- 4- Koro, Vakıf üyelerimiz tarafından, çağdaş gelişmeler göz önünde bulundurularak yetiştirilecektir.
- 5- Koro üyelerine, solfej, şan dersleri verilecek, toplu koro çalışmaları yaptırılacaktır.
- 6- İlk olarak 16 korist ile başlayacak çalışmalara bas, bariton, alto, tenor ve soprano ses gruplarından elemanlar alınacaktır.
- 7- Sınava katılacakların önceden başvurup isimlerini yazdırmaları gerekmektedir.

Adres: İnkılap Sokak 25/4, Kızılay - ANKARA

SİNEMAMIZDA İŞSİZLİK

■ Mahmut Tali ÖNGÖREN

ÖZELLİKLE 1972 yılından beri, Türk sinemasında çalışanlar henüz önu alınmamış olan büyük bir işsizlik sorunuyla yaşıyorlar. Bu durumun 1972 yılında açığa çıkması, sorunun temelinde televizyonun sinemamız karşısında etkinliğini artırması gerçeğinin yatığı izlenimini doğurdu. Gerçekten de, ülkemizde 1972 yılında giderek yayın alanını genişleten televizyon, sinemamızı olumsuz bir çizgide etkilemeye başlamıştı. Önce Ankara'da, sonra İstanbul'da pek çok sinema kapandı. Daha sonra da, her yıl Yeşilçam'da çevrilen ortalama 350 filmin sayısında büyük düşüşler görüldü. En sonunda da, yapımcısından ve yönetmeninden başlayarak figüranına ve stüdyo ile set işçilerine değin Türk sinemasının tüm çalışanları büyük bir işsizlik sorunu içinde bulundular kendilerini. Arada sırada çalışanlar ise yapım giderlerinin hızla arttığını, buna karşılık ücretlerin yerinde saydığını sezmekte gecikmediler. Böylece sorunun temelinde televizyonun yarattığı etkilerden daha başka nedenlerin yatığı da ortaya çıktı. Bu nedenler film yapım şirketlerini ve yapımcıları da olumsuz çizgide etkiledi. Ama en çok etkilenenler, başta set ve stüdyo işçileri, figüranlar ve "star" düzeyine çıkmamış film oyuncularları oldu. İşsizlik ya da artan giderlere karşılık düşük ücretle çalışma zorluğu en çok onların ekonomik durumunu sarstı ve pek çok kişiyi bunalıma ve kimilerini de başka alanlarda çalışmaya itti.

Sinemamızda 1970'li yılların başında görülen bu bunalımın ve işsizliğin gerçek nedenleri nasıl belirtilebilir? Günümüzde hâlâ sürüp giden, ama belki biraz hafiflediği sanılan, öte yanda ciddiyetini koruyan bunalımın nedenlerini iyi tanımlamak gerekiyor. Ne var ki, salt iyi tanım-

lamanın da sorunu çözümlemeye yetmeyeceğini bilmek zorundayız. Eğer sinemamızın, içinde bulunduğu bunalımlı durumdan kurtulması isteniyorsa, önce nedenleri "iyi tanımlamak", arkasından da "iyi tanımlanan" nedenleri ortadan kaldıracak bir sinema yasası ile bu alanın yeterli bir anlayışla düzenlenmesini sağlamak, başlıca amaç olmalıdır. Nedenleri "iyi tanımlayabilmek" için, önce sinemamızın ekonomik ve teknik durumunu incelemek gerekiyor. Konuya ekonomik ve teknik açılardan yaklaşmayı önemsemeyenler, daha sonra aynı konunun sanatsal yanını ön plana çıkaramazlar ve sinema alanını her bakımdan düzenlemekle yükümlü yasal önlemleri de oluşturamazlar. Özellikle işsizlik açısından burada sorunun ekonomik ve teknik boyutlarını "iyi tanımlama"ya çalıştığımızda, sinemamızın başlangıç dönemlerine kısaca bakmakta yarar vardır.

Bilindiği gibi, Türk sineması teknik altyapıya kavuşturulmadan başladı. İlk yıllar için belki de bu durumu doğal karşılamak gerekirdi. Ne var ki, ilk yıllardan sonra film yapımından gelir elde edenler de bu teknik altyapının kurulmasını ve özellikle Avrupa sinemasındaki teknik gelişmeleri izlemeyi önemsemедiler. Elbette o dönemlerde salt sinema piyasasına egemen olanlar değil, tüm iş sahipleri, hatta devlet işletmeleri bile önce altyapıyı önemsemeyi düşünmediler. Sinemamız da o yıllardan bu anlayışın bir parçası olarak ancak en gerekli teknik aygıtların, hiç yenilenmeden ve dünyadaki teknik gelişmelerden habersiz olarak kullanımı ile 1960'lı yılların sonuna değin geldi. Sinemaya salt tecimsel açıdan bakanlar, tecimsel güvencelerini bile sağlamayı öngöremediler.

Ne var ki, ilk dönemlerde yaptıkları filmlerden büyük gelirler elde edenler oldu. Sinemadan gelen bu gelir yine altyapısı kurulmayan başka alanlara kaydırıldı. Bu arada devlet ise sinemaya "gereken önemi" veremedi. Bir devlet stüdyosunun kurulması düşünülmедi. Sinema özel girişimin elinde önemsiz, dağınık ve düzensiz bir yaklaşımla sürdürüldü. Oldukça iyi gelirlerin elde edildiği o günlerde bile sinemadaki işgücünün düzenli bir ortama kavuşturulması düşünülmедi elbette. Çevrilen filmlerin ve bu filmlerde çalışan işçilerin bir sicili de tutulmadı. Özellikle bu işçilerin hangi şirketlerde, ne denli süreyle çalıştıkları bir yere kayıt edilmedi. Bugün bile söz konusu işçilerin sinemamıza verdikleri yılların sayısını resmen saptamak mümkün olamamaktadır.

Bu gerçek, ilk yıllardan beri sosyal güvenlik haklarından yoksun bir durumda çalışmış olan sinema emekçilerinin başına 1970'li yıllarda başlayan bunalımlı dönemde büyük sorunlar da açtı. Sinema çalışanlarının resmi bir yerde kayıtlarının bulunmaması, onlara sosyal güvenlik haklarının verilmesinde büyük güçlükler yarattı. Diyelim ki, bir set işçisinin bu alana 25 yıllık emeği var. Sinemamızda görülen bunalımdan ötürü bu işçinin işsiz kaldığını düşünelim. Haklı olarak, emekliye ayrılmayı isteyecek. Ama kendisini 25 yıl boyunca çalıştıran film yapımcıları ya da film şirketleri onun sigorta primlerini ödemeyi bir kenara bırakın, kendileri için çalıştığı dönemi bir kenara kayıt etmeyi bile düşünmemişler. Şimdi bu set işçisi kendisine emeklilik hakkını verecek bir yasa çıktığı zaman, 25 yıllık çalışma süresini emeklilik hakkını elde edebilmek için nasıl kanıtlayacak? Önce eskiden çalıştığı film şirketlerine gidip belge istemesi gerekiyor. Ama bu şirketlerde söz konusu belgeler bulunmadığı gibi, sinemamızın belini büken ekonomik yetersizlikler ve bunalımlar kimi film şirketlerinin ortadan silinmesine de yol açmıştı. Bu nedenle de işsizliğe itilen bir set işçisinin emeklilik gibi en önemli bir sosyal güvenliğe kavuşması da olanaksızlaştı. Ayrıca, geçmiş hizmetlerini büyük zorluklarla kanıtlayabilen sinema emekçilerimizin kimileri de kendilerine bu hakkı veren son sosyal güvenlik yasasından da gereğince yararlanamadılar. Çünkü yasa göre geçmiş hizmetlerini belgelerle kanıtlayanlar, emeklilik hakkını elde edebilmek için sigorta primlerini yatırmak, daha doğrusu borçlanmak zorundaydılar. Oysa sinemamızdaki ekonomik bunalımlar-

dan ötürü işsizliğe itilmiş sinema emekçilerinin borçlanacak parasal güçleri yoktu. Bu nedenle de ilgili yasanın bu hoşgörüsüzlüğünden ancak varlıklı Türk müzigi şarkıcıları yararlandılar ve basından da izledikimiz gibi, emekliliklerini bu yasayla da kanıtlayarak başarılarını şölenlerle kutladılar. Öte yanda, sinema emekçileri emekli olma hakkına kavuşamamanın ötesinde, hastalandıkları zaman doktor, bakım ve ilaç gibi olanaklardan da uzak kaldılar. Salt sinema emekçileri mi? Yakınları da... Denebilir ki, gerçekten yetersiz filmlerimizi izleyen bir kısım aydınlarımız bu ürünleri haklı olarak kınarken, haksız olarak sinemamızı alaya aldılar, küçümsediler ve gereken önemi ondan esirgediler. Ama, yönetmen ve senaryo yazarı Vedat Türkali'nin de belirttiği gibi, çoğu kez ellerinde kalan ödenmemiş bonolarla, üç beş kuruş için yazıhane kapılarında dolaşmaları, atlatılmaları ve en azından hakları olan saygının bile çoğu kez kendilerinden esirgenmesi üzerinde kimse durmadı. Sinemayı alaya alan aydınlarımız madalyonun bu yanı üzerine hiç eğilmediler. Yazdığı senaryolar için Orhan Kemal'e ne denli düşük ücretler ödendiğini ve bu ücretlerin de kendisine ne büyük zorluklar çıkararak verildiğini biliyoruz. Ama bilinmeyen pek çok sinema emekçisi var ki, sorunları bir türlü dile getirilmedi. Sonunda yine Türkali bu ağır koşullardan 1974 yılındaki bir seminerde şöyle söz etti:

"Görünür görünmez binbir tehlikeyle dolu olan setlerde çalışanların hiçbir sosyal güvencesi yoktur. Yaralanan, elektrik akımına kapılıp kömür olan, sakatlanan işçi, yaralanmış, kömür olmuş, sakatlanmış olur. On yıl kadar önce (1964 yılı dolaylarında) kurulup çalışan Sinema İş, stüdyo işçilerine yoğun haklar sağlamış, fakat setteki işçiler için hemen hemen hiçbir şey yapılmamıştır. Asıl çıkarları karşısında nasıl beceriksiz, pisirik olduğunu gördüğümüz produktörler, işçilerin hakları söz konusu olunca direniş göstermişlerdir. Sinema işçilerinin sigortalanması konusunda çeşitli mahkemelerden çelişkili kararlar çıkmış, bu kararları Yargıtay da onaylamıştır. Sinema alanındaki kargaşamız hukuk alanına da sıçramış gibidir. Emekçilerin sigortalanmasının engellenmesi, Türk sinemasına yapılan en büyük kötülüklerden biri olmaktadır. Sigorta haklarından yoksun bırakılan işçinin meslekte uzun süre kalması olanaksızdır."

Sonuç şuydu: Sinemamızda yıllardan beri çalışanlar gerçekte çalışmanın tüm ve tam karşılığına hiç-

bir zaman kavuşamadılar. Uzun yıllar birlikleri, dernekleri ve sendikaları olmadılarından ötürü de, çalışırken bile bir çeşit işsizler topluluğunu oluşturdıklarını sezemediler. 1972 yılıyla birlikte televizyonun indirdiği darbe, hiçbir sorunu çözümlenmemiş olan sinemamızı hariziksiz yakaladı ve sosyal haklardan yoksun sinema emekçilerini ya çok düşük ücretlerle çalışmaya ya da işsizliğe itti.

Ne var ki, sinemamızdaki işsizliğin ve yetersiz çalışma koşullarının nedenlerini salt ekonomik dengesizlikte, teknik altyapısının eksikliğinde ve sosyal güvenlik sorununda aramak gerekir. Sansür uygulaması da 1970'li yıllarda sinemamızdaki işsizliği geniş çapta kamçılayan bir etken oldu. 1960'lı yılların sonuna değin ülkemizde çevrilen sosyal içerikli filmlerin sayısı yok denecek kadar azdı. Bu nedenle de sansürün yasakladığı film sahnesi ya da film ancak olağanüstü durumlarda görüldü. Elbette yine de nedenleri korkunç ve gülünç olan yasaklama örneklerine rastlanırdı. Ama büyük bir çoğunlukla filmciler sansürün kabul edebileceği film öykülerini oluşturabiliyor ve yılda ortalama 350 film gösterime sunabiliyorlardı. 1969 yılında sosyal içerikli filmler çevrilmeye başlandı. Bu tür filmlerin de

gelir getirdiğini ve ilgi topladığını gören yapımcılar sosyal içerikli film öykülerini önemsemenin gereğini duydular. Sonuçta, gerçek sosyal konuları işleyen filmlerin yanı sıra yapay sosyal içerikli filmler ve sosyal konuları yüzeysel bir anlayışla işleyen filmler de sinema salonlarını doldurmaya başladı. Ama sansür, işlevi gereği bu türdeki filmler arasında bir ayırım yapmadan birbiri arkasına yasaklama kararları almaya başladı ve belli bir süre sonra, diğer nedenlerle birlikte bir de sansürün engellemesiyle sinemamızın çalışma düzeni sarsıldı ve artan harcamalar sonucunda büyük bütçelerle çevrilen filmlerin yasaklanması ya da uzun bekleyişlerden sonra gösterime girmesi, işsizliğin artmasına yol açtı.

Yukarda sıralanan tüm engellemelerden sonra sinema alanı günümüzde de işsizlik sorununu çözümlemeyecek durumdan kurtulamadı. Bir yeni sinema yasasının çıkarılacağına değgin söylentilerin her gün yinelendiği bu dönemde ya da gelecekte, önce sinemamızın içinde bulunduğu ekonomik koşulların ele alınması ve düzeltilmesi gerekiyor. Yoksa işsizliğin sürüp gideceği bir ortamda Türk sinemasının sanatsal bakımdan da başarıya ulaşması beklenemez.

YENİ ŞAFAK KİTABEVİ

- * KISA BİR SÜRE İÇİN % 20 İNDİRİMLİ KİTAP BÖLÜMÜ
- * TAKSİTLE SATIŞ
- * SÜREKLİ % 10 İNDİRİM

BİLİMSEL - SANATSAL - TARİH - FELSEFE - ROMAN - ÖYKÜ - ŞİİR - DERGİLER VE TÜM YAYINLAR

Adres: MUVAKKITHANE CADDESİ
HACI BEKİR SIRASI No: 30
KAT: 2 - KADIKÖY - İSTANBUL

İŞSİZLİK VE SANAT ÜSTÜNE İKİ KESİT

■ Yılmaz ONAY

BUNDAN elli yıl önce (30 Mayıs 1932'de) Brecht'in ünlü *Kuhle Wampe*, ya da *Dünya Kimindir?* adlı filmi, ardarda sansür yasaklarından sonra, film şirketinin kırımları ve sansürün yaptığı kesintilerle Almanya'daki ilk gösterimine ulaşabilmişti. O zamanlar öyle kırılmış haliyle seyirci önüne çıkabilen bu film, şimdi -50 yıl sonra- devrimci film sanatının bir klasiği, bir çok yönüyle bir örnek sayılmakta. Ama bu elli yıl içinde bizim

seyircilerimizin böyle filmleri seyretmesi bile mümkün olamamıştır. Ben önce hiç değilse Brecht'in bu filmle ilgili bir anısını, kendi koyduğu ilginç başlıkla birlikte aktarmak istiyorum:

GERÇEKÇİLİK KONUSUNA KÜÇÜK BİR KATKI

"Sanatsal yöntemlerin gerçek etkilerini sinema şansına pek seyrek

kavuşuluyor. Çoğunlukla, en fazlasından ("Evet, bizde aynen senin sergilediğin gibi olur" türünden) bir onaylama, ya da herhangi bir yönde bir "itki" sağlandığı gözlenebilir.

"Şu aşağıdaki örnek, şans eseri kavuşulan bir küçük sinema olanağı.

"Slatan Dudow ve Hans Eisler ile birlikte, Berlin'de işsizlerin güvensiz durumunu sergileyen *Kuhle Wampe* filmini yapmıştım. Kendi içinde oldukça kapalı küçük parçaların bir montajıydı bu film. İlk parça, genç bir işsiz inihar edişini gösteriyordu. Sansür bize büyük güçlükler çıkardı; sonunda iş, sansür görevlisi ve şirket avukatlarıyla bir toplantıya gelip dayandı.

"Sansür görevlisi, akıllı bir adam olarak belirliyordu. Dedi ki: 'Bir inihar sahnesini gösterme hakkınızı kimse elinizden alamaz. İntiharlar oluyor. Ayrıca, bir işsiz inihar edişini de sergileyebilirsiniz. Bu da oluyor. Gizlemek için hiçbir neden görmüyorum beyler. Ne var ki ben, sizin, işsizinizin inihar edişini sergileme tarzınıza karşı çıkıyorum. Bu tarz, benim savunmak durumunda bulunduğum kamu yararlarıyla uyumuyor. Burada size *sanatsal* bir suçlama yöneltmek zorunda kalacağım için beni bağışlayın.'

"Biz (bozulmuş bir ifadeyle)— ??

"O sürdürdü: 'Evet, şaşacaksınız ama, sizin sergileyişinizi, bana yeterince *insani* gelmediği için suçluyorum. Siz bir insanı değil, fakat bir, evet rahatlıkla diyebiliriz ki, bir tipi tasvir etmişsiniz. Sizin işsiziniz, özel dertleri, özel sevinçleriyle, nihayet özel yazgısıyla, tüm öteki insanlardan ayrılan gerçek bir insan değil, etiyle kanıyla bir insan değil. Çok yüzeysel çizilmiş -bu ağır deyim kullandığım için, siz sanatçılar bağışlayın beni- öyle ki, onun hakkında çok az şey öğreniyoruz, ama sonucu *siyasal* nitelikte oluyor ve beni, filminize izin verilmesine karşı çıkmak zorunda bırakıyor. Filminiz iniharı, tipik bir durum gibi koyma tutumunda: Salt şu ya da bu (hasta bünyeli) kişiye bağlı bir şey olarak değil de, tümüyle bir sınıfın yazgısı olarak! Toplumun, genç insanlara çalışma olanağı vermeyerek onları inihara sürüklediği görüşünde oluyorsunuz. Nitekim daha da ileri giderek bu durumun değişmesi için işsizlere neyin önerilmesi gerektiğini göstermekten de çekinmemişsiniz. Hayır, beyler, hayır. Bir sanatçı gibi davranmamışsınız burada, hayır. Yürek paralayıcı bir bireysel yazgıyı işlemek olmamış sizin kaygınız, öyle yapsanız kimse yasaklayamazdı oysa.'

"Aşıp kalmıştık. Adam sanki içimizi okumuş gibi bir izlenimin sıkıntısı bastı. Eisler asık yüzle gözüklerini siliyordu, Dudow karnına ağrı girmiş gibi iki kat olmuştu. Ben kalktım ve konuşmaya hiç de niyetli değilken konuştum. Gerçek olmayan şeyleri ciddi ciddi dayanak yapıyordum kendime. Genç işsizimize verdiğimiz ayrıntıları ileri sürüyordum. Örneğin, kendini pencereden atmadan önce kol saatini çıkakıp kenara koyuşunu öne çıkarıyordum. Hatta, salt bu katıksız insan boyutu, diyordum, bizim için tüm sahnenin esin kaynağı olmuştur! Hem, inihar etmeyen başka -üstelik de 4 bin- işsiz göstermişiz işte, diye savunuyordum. Çünkü büyük bir işçi spor örgütünü filme almıştık. Hele sanatçı gibi davranmadığımız biçimindeki saldırının karşısına aslanlar gibi dikilerek, böyle bir şeye karşı basında kampanya açılacağına hatırlatıyordum. Hatta, burada sanatçılık şerefimle oynadığımı iddia etmekten bile hiç çekinmedim.

"Sansür görevlisi, pervasızca, biçimleme ayrıntılarına giriyordu. Avukatlarımız, işin, tam anlamıyla bir sanat tartışmasına dönüşüşünü hayretle izliyorlardı. Sansür görevlisi, inihar olayının sergilenişine tam bir göstermeci karakter verdiğimiz vurguladı ve 'mekanik bir şey gibi' deyimini kullandı. Dudow ayağa fırladı, doktor raporlarına başvurulmasını talep etti. Raporlar bu tür olayların çoğunlukla mekanik bir izlenim çağrıştırdığını kanıtlarlardı! Sansür görevlisi kafasını salladı, 'Olabilir' dedi inatla, 'Ama, itiraf edin ki, sizin inihar sahneniz, her çeşit tepkiyi önlüyor. Bir deyişle, seyircide hiç de o iniharı durdurma isteği uyandırmıyor. Oysa sanatlı, insani, sıcak kanlı bir biçimlemede bu olmalıdır. Oyuncu da, allah için, sanki salatalık nasıl soyulur onu göster, demişler gibi yapıyor bu işi canım!'

"Filmi geçirmekte çok güçlük çektik. Binadan çıkıp giderken, keskin görüşlü sansür görevlimizin değerini takdir etmekten de kendimizi alamıyorduk. O sansür görevlisi, bizim sanatsal görüşlerimizin özüne, en sevgili eleştirmenlerimizden de daha derinlemesine girmişti. Gerçekçilik üstüne bize küçük bir ders notu okumuştı. Polisin bakış açısından tabii." (Bertolt Brecht, *Bütün Eserleri*, Cilt 18, s. 214-16)

ELLİ YIL SONRA

"*Kuhle Wampe*" filminin yukarıdaki öyküsünden elli yıl sonra, Brecht'in ülkesi olan Demokratik

F. Almanya'da "Die Mobile Rhein Main Theater" tiyatrosunun bir işçi lokalindeki oyunundan

Almanya'da toplum, işsizlik denen sorunu ancak bir tarih olarak hatırlayabildiği için, toplumsal yaşamdan kovulmuş olan böyle bir sorun, sanatta da gözlenmiyor pek tabii.

Ama öbür yanda, milyonu aşan kendi yurttaşımızın, hem de yeni Nazizmin "Hitler Yahudileri yakmıştı, biz de Türkleri yakacağız!", "Türkler dışarı!" naralarıyla kovulma durumuna geldiği Federal Almanya'da, Brecht'in boykot edildiği ünlü "ekonomi mucizesi" söylenesi, dönüp dolaşıp, işsizlik sorunu da yeniden insanların yaşamsal sorunu haline getirmiş bulunuyor. Bizde işsizlik sorunu zaten kat kat daha boyutlu bir tehlike halindeyken, oradaki yurttaşlarımızın durumuyla birlikte ve ayrıca da oradaki "mucize" bize hep ideal "model" diye konmuş olduğu için, Federal Almanya'daki sorun, biraz daha yakından tanınmaya değer doğrusu. Dilerseniz ben bunu gene bir tiyatro sanatçısının ağzından size aktarmak istiyorum.

Çeşitli rastlantılarla, yakın arkadaş ve dost olduğumuz genç tiyatro sanatçısı Frank Gregor Lawatsch'ın, çocukluğu Ankara'da geçmiş. Annesi, babası, o zamanlar Bomonti'de atraksiyoncu olarak çalışıp para biriktirmeye uğraştıkları. Denizciler Caddesinde (şimdi hâlâ duran) bir ucuz otelde kalmışlar. Üç dört

yıl kadar önce kendisiyle, çocukluğunun geçtiği yerleri gezerken, çevre sokakları, hatta kimi bakkal dükkanlarını tanıyınca, çocuk gibi heyecanlanmıştı. Ama asıl, bizim de buradaki işçi tiyatrosu çabalarımızı, oynadığımız işçi oyunlarını -hele bir kasabada açık havada oynadığımızda oyunun gerçek seyircisiyle bütünleşimini- izlediğinde, bir sanatçı olarak bir başka türlü heyecanlanmıştı. Çünkü kendisi de Federal Almanya'da, "tiyatro betonu" diye adlandırdığı, daralmış tiyatro mekanizmasını bırakarak, bağımsız, amaçlı tiyatro çalışmasını kurumaştırmaya uğraşmaktaydı. Bu işi sürdürmede onun da, bizimkinden farklı fakat kendi koşullarına göre zorlukları oluyordu. Ancak gene de, profesyonel olarak kurduğu "Die Mobile Rhein Main Theater" topluluğunun başarıları, örneğin Recklinghausen'deki ünlü Ruhr Şenliği'nin çağrısıyla yaptığı bir oyunun, sendika lokalleri, grev yerleri dahil, Federal Almanya'da yüzü aşkın oynanışı, kitap halinde yayınlanması, şenlikteki başarısı, dahası, Haziran 1980 Amsterdam "Uluslar Tiyatrosu" programına alınışı, önemli bir gelişmenin işaretleri olarak ve bir sanat dostu olarak bizi de yakından ilgilendiren başarılar oluyordu.

İşte elli yıl sonrasının, yani bugünün bir kesiti için de, böyle bir dost-

Brecht'in "Dünya Kimindir?" filminin ilk sahnesi: İntihar eden bir işsiz

tan, böyle bir tiyatro sanatçısından aldığım mektubu, hiç bir yorum katmaksızın aynen dilimize çevirerek aktarmak yeterli göründü bana. Frank Gregor Lawatsch'in mektubu şöyle:

"İŞSİZLİKLE İLGİLİ BİR OYUN ÜSTÜNDE ÇALIŞIYORUZ"

"Evet, ben, biz, burada neler yaşıyoruz? Aslında belki de, bizi yapan neler, demek daha doğru olur. Son derece güncel olan şeyle -yani işsizlikle- ilgili bir oyun üstünde çalışıyoruz. Burada, Federal Almanya'da işsizler, resmen 2 milyon, fakat gerçekte 3 milyondan fazla. Belki duymuşsundur (gerçekten de gazetelerde daha genişini okumuştuk, -Y.O.-) ABD'de orta bir sanayi şehrinde açlık afeti dolayısıyla olağanüstü durum ilan ettiler, çünkü halkın yüzde ellisi işsiz ve/veya ekmek parası yok. Arkadaşlar kısa bir süre önce ABD'delerdi ve tüyler ürpertici haberlerle döndüler: Sefalet, zorbalık ve terör. Bizde, Federal Alman-

ya'da, durum henüz bu uç düzeye varmış değil, ya da şöyle diyelim: Henüz öyle gün ışığına çıkmış değil, arada bir görünür oluyor ve görmezlikten gelinebiliyor. İşsizliğin üstüne, yaşlıların sefaletini, alt tabakalardan gelen gençler için hiçbir şansın bulunmamasını da ekle. Sokaklarda dilenciler görünmeye başladı yeniden; çoğu yaşlı kadınlar. Bizim semtte haftada iki kez kurulan pazar yerinde, çöplerin içinden, kullanılır durumda kalmış sebze ve meyve artıklarını arıyorlar, bir çok Türk kadın ve çocuklar da birlikte, yazık ki... Aynı zamanda 30 bin işsiz öğretmen, birkaç bini bulan işsiz doktor vb. var. Yani burada öyle bir durum içinde oyunumuz üstünde çalışmaktayız ki, bu durum topluma bir şok gibi yayılmakta ve henüz politik yönden bilince çıkarılmamış bir korkuya dönüşmekte. Bir yanda zenginlik, vitrinlerde kışkırtıcı biçimde boy gösterirken, öbür yanda habire daha çok insan, eleğin deliklerinden toplumsal güvensizliğin ve sefaletin içine yuvarlanmakta... Ve de bu, otuz yıllık "güven" in ar-

dından çoğu kez öyle ani geliyor ki, mücadele ve dayanışma deneyini hiç kazanmamış bu insanlar, alabora oluyorlar. Kitle iletişim araçlarının rahatlatma yalanları; nasıl olsa bir şekilde, bir el, gelip durumu düzeltecek, ya da hiç değilse daha kötü olmayacak, umutları da cabası. Örneğin, 'çalışmak isteyen, iş de bulur', ya da, 'çok yüksek taleplerde bulunuyorlar canım, duruma kendilerini uydurmak ve bazı şeylerden vazgeçebilmek gerek, hepimizin durumu iyiydi ne yapalım...' gibi sözler durmadan işitilir oluyor.

"Öte yandan silahlanma! Ama, Federal Almanya'da insanlar buna karşı oldukça uyanmış duruma geldiler. Çünkü yavaş yavaş şu gerçek herkesin ağzında dolaşmaya başladı: Biz NATO'nun topunun ağzındayız ve Amerikalılar da artık burada herhangi bir şeyin savunulacağına inanmıyorlar, komuta merkezlerini de bir uçtan söküp kaldırıyorlar bile..

"Beri yanda bugüne kadar hiç görülmemiş yepyeni durumlar belirmekte. Örneğin ormanda gezmeye filan çıkıyorsun, bakıyorsun ki ağaçlar ölüm halinde, böcek möcek kalmamış. Yani, çok yavaş, fakat gittikçe daha yaygın ve toplu halde burada doğa da ölüyor. Bu ise yağmurla oluyor. Sanayinin çıkardığı zararlı maddeler havaya karışıyor ya, işte yağmur onu 50 ya da 150 km. ötede tekrar boşaltıp tüm pisliği olduğu gibi yere indiriyor ve indiği yerde bu, ağaçları kökünden kemiriyor, o ağaçlara hayat yok artık. Ya da ırmaklar, onlar da biyolojik olarak ölmekte. Main Irmağının kıyısında, diyelim 20 dakika duracak olsan, bakıyorsun ki on beş tane ölü balık geçiyor önünden. Bir hafta sonra rastlantı eseri gene oradaysan, gene ölü balıklar yanından geçip gidiyor. Su kahverengi, yağlı, iğrenç. Ama her şey gayet normal sanki ve kimsenin umursadığı yok.

"Daha böyle upuzun bir liste çıkarabilirim. Ama asıl anlatmak istediğim şu: Çok garip ve ürkütücü bir hava var -henüz tasviri bile zor bir olgu gösleniyor, yukarıda doğa için anlattığıma benzer, ve insanlar bunun içinde çöküp gitmekte- işte öyle, ayağının altındaki yerin kayması ile korku arası bir garip hava. Çünkü dıştan her şey gayet normalmiş gibi gitmekte. Yani burada insanlar güvensiz, şaşırılmış ve sanki biraz felç gibi.

"Bu durum elbette yeni bir siyasal hareketlenme de getirmiyor değil, ne var ki tümünden ayrışık nitelik-

te... Birileri doğanın tahribine karşı mücadele ediyorlar, ötekiler toplumsal hakların kaldırılmasına karşı, bir başkaları füzelerin yerleştirilmesine karşı... İşyerlerinde firmaların iş durdurup toplu işçi çıkarmalarına karşı direnç yükseliyor, ama bunlar birbirleriyle bütünleşmiyor. Binlerce karşı çıkış inisiyatifi oluyor, belli bir sorun çerçevesinde biçimleniyorlar, ama birinin ötekiyle pek bir bağlantısı yok ve bunlar toplumsal durumu bir bütün olarak yansıtmıyorlar, salt protesto hareketleri olarak kalıp gidiyorlar. Mücadelede zengin buluşlar da doğuyor, sokak tiyatrosu, müzik, masklı yürüyüşler -biraz da polisin fotoğrafla saptamasına karşı-, ne var ki, hepsi henüz tam amaçlı değil ve yukarıda anlatmaya çalıştığım şokun kendileri üstündeki etkisi beliriyor bunları.

BİR TİYATRO "BETON"U

"İşte böyle, rengarenk sergilediğim durum üstüne -ve durum içinde ve onunla- tiyatro yapmak... Üstüne üstlük, meslekten oyuncuların ve kültür adamlarının çoğuyla da artık bağlantım kalmadı doğrusu. Çünkü gerek daha önce, gerekse şimdi tekrar tekrar yaşadığımız deneyler gösterdi ki, bunların çoğu, politik-sanasal çalışma yetisinde değiller. Sanki bütün bu olanlar, sırf onların oyuna girmelerini sağlayacak bir fon, bir gereç olsun diye var. Hele tiyatroların kapandığı, ya da masraflar nedeniyle bütçelerinin kısıldığı -bu da bir yandan tasarruf içinse, öbür yandan da aynı paranın, halka daha fazla 'inecek' ve onu daha kolay saptırmaya yarayacak şeylere avrılmasından-, evet bu durumda ti-

yatrocular sürünüyorlar. Hatta öyle modeller çıkıyor ki, örneğin bu duruma sevinmeyi oynayanlar oluyor, yani paranın az olması tiyatro ve tiyatro sanatçısı için tam tersine çok iyi bir şeydir diyorlar. Turne tiyatrosu çözümleri keşfediyorlar, filan.. Kısacası, tiyatroya ayrılabilen tahsisat trenine ilk atlayanlar olabilmek için birbirlerini çığnıyorlar. Ve elbette bu çerçevede, eskimiş oyunları tekrarlamayı yeğliyorlar. Böylece ana sorun, organizasyon ve maliyet tartışmasından ibaret artık. Bu arada neler yitiriliyormuş, tiyatrodaki toplumsal soruna hiçbir yanıt getirilmiyormuş, bu konuların hiç sözü geçmiyor. Evet, yıllar, yüzyıllar öncesinin oyunlarını yineliyorlar, ama öylesine eğip büküyorlar ki, diyelim Shakespeare'de sahneye tanklar çıkarmakla, ya da itfaiye hortumlarıyla su sıkamakla (Romeo'da) sözde 'yeni'leştirilerek Elisabeth dönemi tiyatrosunun da içini boşaltıp bugünün burjuva tiyatrosuna benzetiyorlar. Daha da kötüsü, sanki bugünün koşulları, Shakespeare, Strindberg, ya da kimi ele almışlarsa onun dönemiyle tipatıp çakışıyormuş gibi yapıyorlar, ya da buna mecbur oluyorlar. Böylece tarihi de günümüz gibi bulandırıyor, çarpıtıyorlar, karmakarışık ediyorlar. Böyle bir ortamdan gelen oyuncuların da, gerçek ile bağlantı içine asla giremeye-yişlerine, somut gerçeğin içinde yaşayan insanları asla tanımayışlarına hiç şaşmamalı.

"Buradaki tiyatro ile siyasal gerçeklik arasındaki kopukluk, beni, tam tersine daha da yaratıcı olmaya zorluyor. Biliyorsun benim 3-4 yıldır süren tüm çalışmam, yaşamım

Brecht'in "Ekmek Fabrikası" oyunundan: "Her çeşit işi yaparım"

ve deneyimim, bu tiyatro 'beton'unun dışında geçti. Yani ben, işleyeceğim malzemeyi, işyerlerindeki ya da toplumsal mücadeledeki yaşantı ve deneylerden alan ve bunları halksal tiyatro araçlarıyla işleyerek gene yaşayan mücadelenin içine katan, hayatı etkilemek için onunla yoğrulan bir tiyatro görüşüm ve çabamla, hemen hemen yalnız kalıyorum. Ama, örgüt olarak sendika kurgusuyla bir çok güçlükler çıkmasına karşın, gene de üretim ilişkileriyle, işyerleri ve sendikalarla bağlantımı hiçbir şekilde yitirmemeye çalışıyorum. Bunun için uzun bir soluk ve ayakta durma gücü gerekiyor. Böyle bir deneye giren pek fazla kimse de yok başka. Ancak bugüne kadar ve ağır ağır bir şeyleri yerleştirmede ve tasarımı ayakta tutmada gene de oldukça cesaret ve şans kazandım. Tabii bu sonuçlara somut olarak varana kadar, bütün bunların nasıl yorucu olduğunu ve nasıl habire baştan başlamak durumuna gelindiğini, nasıl deneyli olmak gerektiğini anlatmak çok uzun. Böyle çalışmayı sürdürürken ve ilişkilerden kopmamaya, tam tersine gittikçe daha da bir içine girmeye çalışırken, elbette zaman zaman yıkılacak oluyorum.

"Ama düşünüyorum ki, burada, her şeyi öldüren, her şeyi satın alıp satan bu sistemin karşısına, yaratışlarımız ve fikirlerimizle inatla çıkmak için, gene de bir şeyler yapma olanağımız var. Ve insanların, iç huzursuzluklarının bilincine varmaları umuduyla, ne gerekiyorsa ve ne kadar uzun soluklu olmak gerekiyorsa, dayanmalı ve yapmalı insan.

"Ayrıca da, bir şeyler anlatıyor-sun, insanlar onu kendi içlerinde duyuyorlar, ki ardından bu, tiyatro yoluyla toplumsal bir ortak boyut kazanıyor, kolektif bir gülüşe, ya da kolektif bir öfkeye dönüşüyor, yani esas itibarıyla, bu birbirinden kopmaya, kaçaklığa iten sistem içinde o sisteme karşı kolektif bir ifadeye dönüşüyor, işte bu da güzelin kendisi değil mi? Demek ki, Sisipos'un kayasını tiyatro dağının tepesine doğru, yeniden, yeniden çıkarmaya çalışmalı, hem de güler bir yüzle!

"İyi ama asıl sizi merak ediyorum, sizler nasılsınız?

"Bizlerden selamlar, sevgiler ve barış, mutluluk, başarı ve özgürlük için inatçı umutlarla..." (Frank Gregor Lawatsch, 30.12.1982 günlü mektup)

Evet, inatçı umutları paylaşıyor ve tiyatro sanatçısı arkadaşımın bu dertleşme mektubunun sonundaki sorusunun yanıtını düşünüyorum.

TÜRKİYE'DE ÜCRETLİLERİN MADDESEL YAPISI VE İŞSİZLER

■ Yıldırım KOÇ

YOKSULLAŞMANIN sürdüğü ve çalışma mevzuatının yeniden düzenlenmesi çalışmalarının yürütüldüğü günlerde ele alınması gereken sorulardan biri, Türkiye'de ne kadar ücretlinin olduğu. Türkiye'de istatistiksel veri toplamada ve yayınlamadaki yetersizlik ve kullanılan tanımların farklılığı, ücretlilerin toplam sayısını belirlemede de zorluklara neden oluyor.

Ücretli, ana gelir kaynağı başkalarına ait işyerlerinde çalışması karşılığı aldığı ücret olan kişi biçiminde tanımlanabilir. Bu tanıma göre, İş Yasası, Deniz İş Yasası, Basın İş Yasası kapsamındakilerin hemen hemen tümü, Sosyal Sigortalar Yasası kapsamındakilerin çok büyük bir bölümü ücretlidir. Devlet Memurları Yasası kapsamındakilerin de çok büyük bir bölümünü ücretliler grubunda ele almak gerek. Tarım işçileri de, çalışma koşullarını düzenleyen bir yasa olmamasına karşın, ücretlidirler.

Ancak ücretliler grubu bu sayımlarla kısıtlanmamalı.

Kendi hesabına çalışır gibi gözüken çok sayıda ücretli var. Bu kişiler hizmet akdi ile değil de, istisna akdi ile bir işverene bağlı olarak çalışıyorlar. Orman işletmelerinden götürü iş alan orman işçi-köylülerinden, eve iş verme uygulamalarında çalışanlara, inşaat işkolunda götürü iş alanlara kadar yaygın bir kitle, yaşamlarını ancak başkaları için çalışarak kazanabiliyor. Bu çalışmanın biçiminin değişikliği, bu insanların geniş anlamıyla "ücretliler" grubu dışına atmamalı.

Belirli bir anda işgücünü satarak yaşamlarını sürdürebilenler, "ücretliler" grubunun dar anlamda bir

tanımı olur. "Ücretliler"i geniş anlamıyla tanımlarsak ve toplam nüfus içinde ücretlilerin nicel önemini değerlendireceksek,

- a) İşgücünü satamayanları (işsizleri),
- b) İşgücünü geçmişte satıp, geçmişte kazandıklarından ödedikleri primlerle bugün yaşamlarını sürdürenleri (emeklileri),
- c) İşgücü (12 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus) içinde kabul edilip, "iktisaden faal olmadıkları" ileri sürülenleri (öğrenciler ve ev kadınları) de gözönüne almalıyız.

İşsizler de ücretliler grubu içinde değerlendirilmeli. Tarım işkolu için hesaplanan gizli işsizlik rakamları bir ölçüde dışarıda tutulabilir. Ancak kentsel kesim işsizleri belirli bir günde işgücünü satma olanağı bu-

lamamış ücretlilerden başka kimse-ler değil.

İster "memur", ister "işçi" emeklisi statüsünde olsun, emeklilerin büyük bir bölümü, geniş anlamıyla "ücretliler" içine alınabilir.

Öğrencilerin bir kısmı çalışıyor. Ev kadınlarının önemli bir bölümü hızla işgücü piyasasına çekiliyor, çalışacak iş bulduklarında çalışmaya hazırlar. Bu kişileri de "potansiyel işgücü" olarak değerlendirebiliriz.

TÜRKİYE'DE NE KADAR ÜCRETLİ VAR?

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1975 ve 1980 yıllarında uyguladığı nüfus sayımlarının sonuçları bu soruya kısmen yanıt veriyor.

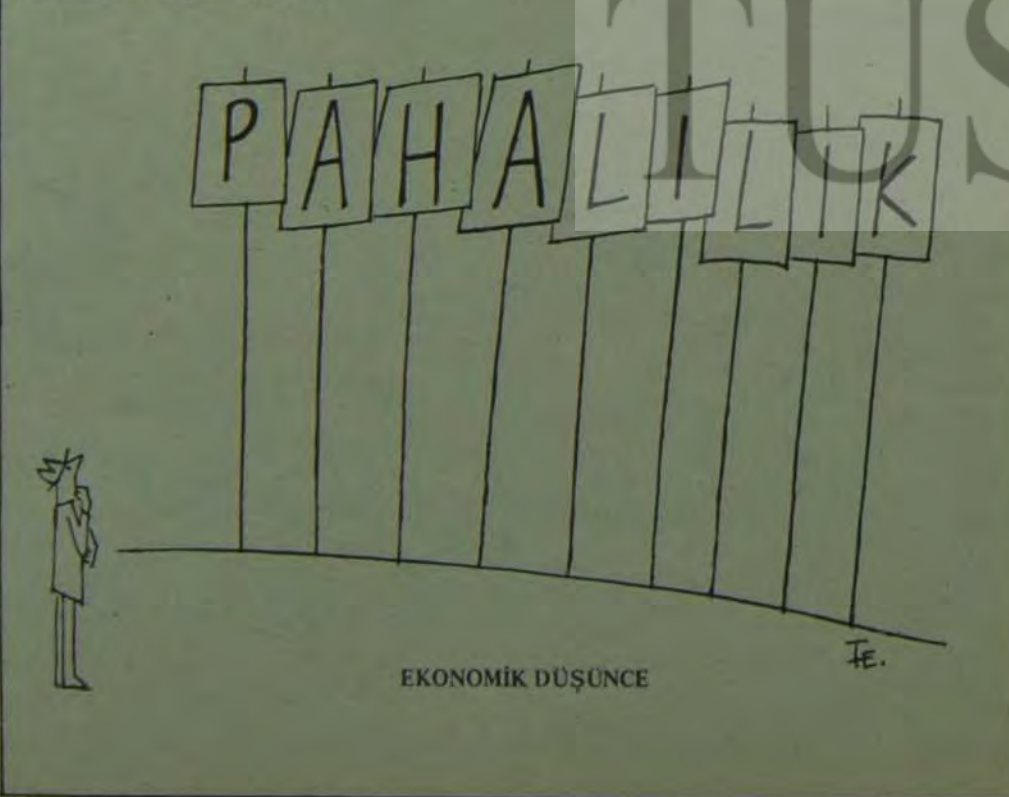
1975 yılında uygulanan sayımın kesin sonuçları 1982 yılı Mayıs ayında yayımlandı. Buna göre, 1975 yılı Ekim ayında bir iş sahibi olanların sayısı 17,4 milyondur. Bu toplamın yüzde 31'i ücretlilerden oluşuyordu. (Bkz. Çizelge 1)

1975-1980 döneminde, DİE'nin "dar anlamıyla ücretli" tanımlarına göre, ücretli sayısı 5,4 milyondan 6,4 milyona çıktı. Ücretlilerin faal ve iş sahibi nüfus içindeki oranı ise yüzde 31'den yüzde 35,1'e yükseldi.

1980 yılı Ekim ayında yapılan nüfus sayımının 1981 yılında yayımlanan yüzde 1 örnekleme sonuçlarına göre, faal ve iş sahibi nüfusun işyerindeki durumu aşağıdaki çizelgede sunuluyor.

(Bkz. Çizelge 2)

Karikatür: Ferruh DOĞAN

12 yaşından büyük faal ve iş sahibi nüfus içinde ücretlilerin oranı, ücretli ailelerinin toplam aileler içindeki oranından farklı sonuçlar veriyor.

1975 yılı nüfus sayımına göre "Hanehalkı reislerinin son haftadaki iktisadi durumu" ücretli ailelerinin,

Fotoğraf: Hamit BOSTANCI (AFSAD)

Çizelge 1- 1975 Nüfus Sayımına Göre 12 ve Daha Yukarı Yaşlardaki Faal ve İş Sahibi Nüfusun Dağılımı

İşyerindeki durumu	Kişi	Oran(yüzde)
Ücretli	5.386.527	31,0
İşveren	145.245	0,8
Kendi hesabına çalışan	4.164.683	24,0
Ücretsiz aile çalışanı	7.670.172	44,1
Bilinmeyen	17.201	0,1
TOPLAM	17.383.828	100,0

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 26.10.1975 Ankara, 1982

Çizelge 2- 1980 Nüfus Sayımına Göre 12 ve Daha Yukarı Yaşlardaki Faal ve İş Sahibi Nüfusun Dağılımı

İşyerindeki durumu	Kişi	Oran (yüzde)
Ücretli	6.379.267	35,1
İşveren	175.022	1,0
Kendi hesabına çalışan	4.198.967	23,1
Ücretsiz aile çalışanı	7.309.689	40,2
Bilinmeyen	124.010	0,6
TOPLAM	18.186.955	100,0

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yüzde 1 Örnekleme Sonuçları, 12.10.1982, Ankara, 1981.

Çizelge 3- 1975 Nüfus Sayımına Göre Faal ve İş Sahibi Hanehalkı Reislerinin Son Haftadaki İktisadi Durumu

İşyerindeki durumu	Aile Reisi	Oran (yüzde)
Ücretli	2.404.713	39,0
İşveren	105.840	1,7
Kendi hesabına çalışan	3.624.006	58,8
Diğer	32.434	0,5
TOPLAM	6.166.993	100,0

Kaynak: DİE, a.g.e., 1982.

Çizelge 4- 1980 Nüfus Sayımına Göre Ücretlilerin Kesimlere Dağılımı

Kesim	Ücretli	Oran (yüzde)
Tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık	614.484	9,7
Madenler ve taş ocakları	174.729	2,7
İmalat sanayii	1.548.716	24,3
Elektrik, gaz, su	40.555	0,6
İnşaat ve bayındırlık işleri	729.015	11,4
Ticaret, lokanta, otel	346.038	5,5
Ulaştırma, haberleşme, depolama	296.784	4,6
Banka, sigorta, vb.	247.825	3,9
Toplum hizmetleri, toplumsal ve kişisel hizmetler	2.379.069	37,3
Diğer	2.052	0,0
TOPLAM	6.379.267	100,0

Kaynak: DİE, a.g.e., 1981.

faal ve iş sahibi ailelerin yüzde 39'unu oluşturduğunu gösteriyor. (Bkz. Çizelge 3)

1975-1980 döneminde faal ve iş sahibi nüfus içinde ücretlilerin oranının yüzde 31'den yüzde 35'e çıktığı daha önce belirtilmişti. 1975 yılında bu oran yüzde 31 iken, faal ve iş sahibi ailelerin yüzde 39'u ücretli ailesi idi. 1980 yılı için bu konuda henüz veri yayımlanmış değil. Ancak 1980 yılında faal ve iş sahibi ailelerin en az yüzde 40'ının ücretli ailesi olduğu DİE verilerinden ("dar tanımla") söylenebilir.

1980 nüfus sayımında faal ve iş sahibi olarak gözüken 6,4 milyon ücretlinin yüzde 12,4'ü tarım-orman-maden işkollarında, yüzde 36,3'ü imalat sanayii, elektrik-gaz-su ve inşaat, yüzde 51,3'ü hizmetler kesiminde çalışıyordu. Ancak tarımda ve ormancılıkta ücretli sayısının daha yüksek olduğu, özellikle sürekli olarak geçici işçilik yapanların bu sayılarda gözükmediği kanısındayım. (Bkz. Çizelge 4)

İLLERE GÖRE ÜCRETLİLER

Bugüne kadar pek kullanılmayan kaynaklardan biri de, nüfus sayımlarının il kitapları. Bu il kitaplarında ildeki işgücünün özellikleri ayrıntılı olarak irdelenmiş. 1975 nüfus sayımı sonuçları il il yayımlandı. 1980 nüfus sayımının ise 1982 yılı Aralık ayı sonuna kadar henüz 14 tanesi basıldı.

Aşağıdaki çizelgede 1975 ve 1980 nüfus sayımları il kitapları 1981 SSK İstatistik Yılığ'ı ve DİE 1978 Yılı Büyük İmalat Sanayii (on ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran işyerleri) Anketi'ne göre illerdeki ücretlilere ilişkin özet bilgiler sunuluyor. Çizelgede nüfus sayımları bölümünde ilk sütun ildeki toplam ücretli sayısını veriyor. İkinci sütunda ücretlilerin faal ve iş sahibi nüfusa oranı var. Üçüncü sütun hanehalkı reislerinin durumuna göre ücretlilerin oranını veriyor. Aileyi hanehalkı reislerinin durumuyla nitelersek, bunlara ücretli aileleri diyebiliriz.

1975 nüfus sayımı sonuçları kitaplarından üçünü (Mardin, Nevşehir Van) bulamadım. 1980 sayımının ise yayınlanan 14 kitabının tümünü inceledim. DİE tarafından yayımlanan 79 ve SSK tarafından yayımlanan 1 kitaba göre Türkiye'de ücretlilerin illere dağılımı ve bu illerde nüfusa oranları şu şekilde:

(Bkz. Çizelge 5)

ÇİZELGE 5- İŞGÜCÜNÜN İLLERE DAĞILIMI

İL	1975 Nüfus Sayımı				1980 Nüfus Sayımı				1978			
	Ücretli (Bin)		Faal ve iş sahibi nüfusa oranı (%)		Ücretli (Bin)		Faal ve iş sahibi nüfusa oranı (%)		Sigortalı Eylül 1981 (Bin)		Büyük imalat sanayi işçisi (Bin)	
	Ücretli	Aile	Ücretli	Aile	Ücretli	Aile	Ücretli	Aile	Ücretli	Aile	Ücretli	Aile
Adana	174,3	36,3	43,4	20,2	14,0	23,7	72,9	3,3	39,7	1,1	260,4	72,4
Adıyaman	16,6	11,8	20,0	24,4	17,2	18,9	15,9	2,0	2,0	5,5	0,9	0,9
Afyon	46,7	17,7	24,4	28,3	18,1	10,0	179,8	2,3	46,7	6,6	14,0	3,5
Agri	25,4	17,3	17,2	24,4	18,7	24,4	28,9	7,1	7,1	3,0	0,1	0,1
Amasya	29,0	18,7	24,4	28,3	18,1	10,0	179,8	2,3	46,7	6,6	14,0	3,5
Ankara	588,4	60,6	65,9	28,9	28,8	36,4	7,5	6,1	6,1	28,8	17,0	46,6
Antalya	88,0	27,5	29,8	21,9	19,5	34,6	21,9	3,0	3,0	59,5	17,0	17,0
Artvin	21,9	19,5	34,6	21,9	19,5	34,6	21,9	3,0	3,0	59,5	17,0	17,0
Aydın	97,2	33,1	33,3	21,0	27,8	34,7	8,3	2,2	2,2	33,9	5,9	5,9
Balıkesir	109,0	26,2	32,5	11,8	12,5	23,0	2,2	2,2	2,2	34,8	6,8	6,8
Bilecik	14,3	19,8	25,5	11,8	12,5	23,0	2,2	2,2	2,2	34,8	6,8	6,8
Bingöl	14,7	15,5	21,3	16,2	16,4	26,1	3,9	1,1	1,1	29,8	1,7	1,7
Bitlis	11,9	13,8	20,4	28,7	25,1	30,4	8,2	1,8	1,8	23,0	2,8	2,8
Bolu	43,4	20,0	26,3	21,0	27,8	34,7	8,3	2,2	2,2	34,8	6,8	6,8
Burdur	25,1	22,3	21,0	28,7	25,1	30,4	8,2	1,8	1,8	23,0	2,8	2,8
Bursa	140,1	31,5	37,3	81,2	23,1	32,2	18,8	3,0	3,0	22,3	5,3	5,3
Çanakkale	41,5	21,3	22,9	23,2	17,7	24,3	14,8	3,4	3,4	26,8	6,6	6,6
Çankırı	23,2	17,7	24,3	23,2	17,7	24,3	14,8	3,4	3,4	26,8	6,6	6,6
Çorum	35,5	13,9	22,8	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Denizli	58,6	23,7	27,7	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Diyarbakır	56,8	22,0	32,1	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Edirne	46,9	25,2	23,7	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Elazığ	44,6	27,1	41,5	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Erzincan	30,5	24,9	33,0	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Erzurum	69,7	19,6	25,8	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Eskişehir	77,3	37,6	48,3	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Gaziantep	81,1	30,3	37,0	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Giresun	32,4	15,1	24,2	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Gümüşhane	17,2	13,3	28,7	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Hakkari	6,8	11,3	17,5	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Hatay	98,2	35,3	38,9	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
Isparta	37,9	26,3	33,0	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
İçel	105,9	36,8	38,2	63,5	23,5	34,4	17,5	1,8	1,8	31,7	10,3	10,3
İstanbul	1063,3	75,8	73,9	1063,3	75,8	73,9	1063,3	75,8	1063,3	75,8	1063,3	75,8
İzmir	381,8	49,9	51,1	381,8	49,9	51,1	381,8	49,9	381,8	49,9	381,8	49,9
Kars	48,5	14,8	16,2	48,5	14,8	16,2	48,5	14,8	48,5	14,8	48,5	14,8
Kastamonu	35,2	14,7	22,3	35,2	14,7	22,3	35,2	14,7	35,2	14,7	35,2	14,7
Kayseri	89,5	37,1	46,6	89,5	37,1	46,6	89,5	37,1	89,5	37,1	89,5	37,1
Kırklareli	41,6	28,5	27,2	41,6	28,5	27,2	41,6	28,5	41,6	28,5	41,6	28,5
Kırşehir	23,1	25,2	27,2	23,1	25,2	27,2	23,1	25,2	23,1	25,2	23,1	25,2
Kocaeli	102,5	50,0	59,5	102,5	50,0	59,5	102,5	50,0	102,5	50,0	102,5	50,0
Konya	155,0	25,2	33,2	155,0	25,2	33,2	155,0	25,2	155,0	25,2	155,0	25,2
Kütahya	56,7	24,3	33,9	56,7	24,3	33,9	56,7	24,3	56,7	24,3	56,7	24,3
Malatya	60,7	26,2	34,8	60,7	26,2	34,8	60,7	26,2	60,7	26,2	60,7	26,2
Manisa	108,4	24,0	25,6	108,4	24,0	25,6	108,4	24,0	108,4	24,0	108,4	24,0
K.Maraş	59,5	23,1	29,8	59,5	23,1	29,8	59,5	23,1	59,5	23,1	59,5	23,1
Mardin	39,5	19,2	23,0	39,5	19,2	23,0	39,5	19,2	39,5	19,2	39,5	19,2
Muğla	12,2	12,2	15,5	12,2	12,2	15,5	12,2	12,2	12,2	15,5	12,2	15,5
Muş	34,4	18,5	28,6	34,4	18,5	28,6	34,4	18,5	34,4	18,5	34,4	18,5
Nevşehir	31,6	10,2	16,1	31,6	10,2	16,1	31,6	10,2	31,6	10,2	31,6	10,2
Niğde	29,0	24,0	38,5	29,0	24,0	38,5	29,0	24,0	29,0	24,0	29,0	24,0
Ordu	49,1	23,1	31,7	49,1	23,1	31,7	49,1	23,1	49,1	23,1	49,1	23,1
Rize	68,9	16,2	27,6	68,9	16,2	27,6	68,9	16,2	68,9	16,2	68,9	16,2
Sakarya	25,6	18,1	26,2	25,6	18,1	26,2	25,6	18,1	25,6	18,1	25,6	18,1
Samsun	14,9	11,1	18,7	14,9	11,1	18,7	14,9	11,1	14,9	11,1	14,9	11,1
Sinop	53,1	17,8	29,0	53,1	17,8	29,0	53,1	17,8	53,1	17,8	53,1	17,8
Sivas	55,2	31,5	26,8	55,2	31,5	26,8	55,2	31,5	55,2	31,5	55,2	31,5
Tekirdağ	39,3	13,8	21,4	39,3	13,8	21,4	39,3	13,8	39,3	13,8	39,3	13,8
Tokat	68,4	23,1	38,5	68,4	23,1	38,5	68,4	23,1	68,4	23,1	68,4	23,1
Trabzon	11,3	16,6	22,0	11,3	16,6	22,0	11,3	16,6	11,3	16,6	11,3	16,6
Tunceli	50,0	21,7	31,2	50,0	21,7	31,2	50,0	21,7	50,0	21,7	50,0	21,7
Uşak	21,8	21,0	30,8	21,8	21,0	30,8	21,8	21,0	21,8	21,0	21,8	21,0
Van	21,6	10,0	19,1	21,6	10,0	19,1	21,6	10,0	21,6	10,0	21,6	10,0
Yozgat	132,5	40,3	59,6	132,5	40,3	59,6	132,5	40,3	132,5	40,3	132,5	40,3
Zonguldak	132,5	40,3	59,6	132,5	40,3	59,6	132,5	40,3	132,5	40,3	132,5	40,3

Yukarıdaki çizelgeye göre, İstanbul'da eli iş tutan ve işi olan dört kişiden üçü ücretli. İşsizler ve emekliler de katılırsa, bu oran biraz daha büyüyecek.

İstanbul'daki 1 milyon 63 bin ücretlinin 569 bini sigortalı. Buna göre 494 bin ücretlinin 10-15 bini sosyal sigorta kapsamı dışında (banka çalışanları vb.), bir kısmı "memur" statüsünde; geri kalanı ise kaçak (sigortasız) çalıştırılıyor.

İstanbul'daki ücretlilerin 359 bini imalat sanayiinde çalışıyor. Bu işçilerin 260 bini, 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde.

1975 nüfus sayımında ücretlilerin faal ve iş sahibi nüfusa oranı Türkiye ortalaması yüzde 31'di. Belirli illerde bu oran bu ortalamanın çok üstünde. İstanbul'un yüzde 76'lık ortalamasını yüzde 61 ile Ankara, yüzde 50 ile Kocaeli ve İzmir, yüzde 40 ile Zonguldak izliyor. En çok ücretli bulunan iller ise sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Konya, Bursa, Zonguldak, Balıkesir, Manisa, İçel ve Kocaeli.

1975 ve 1980 nüfus sayımı sonuçlarını olanaklı olan 13 ilde karşılaştırdığımızda, sadece Bingöl'de ücretli sayısı ve ücretli oranında bir düşme görülüyor. Diğer illerde ücretli sayıları, ücretli ve ücretli ailesi oranları 5 yılda artmış.

Çizelgenin son iki sütununu İstanbul ili için yapılan örnekteki gibi kullanmak mümkün. Ancak bu iş yapılırken Sosyal Sigortalar Kurumu'nun sigortalılara ilişkin verilerinin bazı özelliklerine dikkat etmek gerek.

Çizelgenin son sütununda parantez içinde çizgi olan illerde, özel kesimde bir veya iki önemli işletme var. Bu veriler gizlilik nedeniyle yayınlanmıyor. Parantezsiz çizgili illerde ise, imalat sanayiinde 1978 yılında önemli işletme gözüküyor.

DİĞER ÜCRETİLERLE TOPLAM ÜCRETİ SAYISI

DİE'nin faal ve iş sahibi nüfus dışında saydıkları içinde işverenlerin sayısı ve oranı çok düşük olsa gerek. Kendi hesabına çalışanlardan işini yitirenler, mülksüzleşme sürecini tamamlamış, ücretliler safına katılmış demektir. Ücretsiz aile çalışanları ise faal olmayanlar grubuna alınmış olabilir.

DİE verileri, 1980 yılında 840 bin, işi olmayıp iş arayan işsiz (ü-

İşsizliğe hangi ad verilirse verilsin, kapitalist ekonomilerde yapısal ve sürekli olduğunu vurgulamak gerek. (Fotograf: Ercan ÖZTÜRK - AFSAD)

retli) ile artık iş aramayan 427 bin işsizden (ücretliden) söz ediyor. 1 milyon 267 bin dolayındaki işsiz ücretli, DİE'nin 6,4 milyonluk faal ve iş sahibi ücretlisine eklendiğinde, 7 milyon 646 binlik bir ücretli sayısına ulaşıyoruz. Bu durumda ücretlilerin faal ve iş sahibi veya iş peşindeki nüfusa oranı 1980 yılında yüzde 39,3'e çıkıyor.

İşsizlere ilişkin olarak verilen 1,3 milyonluk rakam abartılmış değil. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan 1982 Programı'nda 1980 yılında tarımdışı kesimlerde işsiz sayısı 2 milyon olarak veriliyor. Tarımsal işgücü fazlası ile birlikte 2,7 milyonluk bir işsiz kitle-sinden söz ediliyor. (a.g.e. s. 300) DİE 1975 verilerinde ise "İktisaden Faal Olmayanlar" başlığı altında 1 milyon 49 bin kişilik bir grup, "diğer" altbaşlığına konmuş. Bu grubun 750 bini erkeklerden oluşuyor. Bunların önemli bir kısmına işsizler olarak bakılabilir. Hesaplamaya bu da katılırsa, ücretlilerin sayı ve oranına ilişkin 1975 rakamları daha da yükselecek.

SSK ve Emekli Sandığı verilerine göre, 1980 yılında 649 bin emekli ve sakat var. Bunların 600 bini de "emekli ücretli" olarak düşünülebilir.

1980 nüfus sayımında 2 milyon 620 bin öğrenci ve 6 milyon 910 bin ev kadını, "İktisaden faal olmayanlar" olarak sınıflandırılmış. Bu kitle içinde de çok sayıda kişi ücretli olarak düşünülebilir. Ancak biz bunları hesabımıza katmıyoruz.

İstatistiklerde kendi işinde çalışıyor biçiminde gözüken ücretliler, işsiz ücretliler, emekli ücretlilerle

birlikte, ana gelir kaynağı bir başkasına ait işyerinde işgücünü satarak aldığı ücret olan ücretlilerin sayısı 8 milyonu, faal nüfusa oranı yüzde 40'ı aşıyor. İşçi statüsünde gözükmemesine karşın topraktan henüz tam anlamıyla kopmamış yarı-köylü yarı-işçiler çıkarılsa bile, faal nüfusun yüzde 40'ının ücretlilerden oluştuğunu güvenle söyleyebiliriz.

SOSYAL SİGORTALAR KURUMU VERİLERİ

7-8 milyonluk bir ücretli kitlesi savı biraz abartılmış gibi gözükebilir.

Türkiye'de işçi sayıları olarak birçok araştırmacı, Sosyal Sigortalar Kurumu'na prim yatıran sigortalıların sayılarını kullanıyor. Örneğin 1981 yılı Eylül ayında 2 milyon 228 bin sigortalı vardı. Son yıllarda 2 milyonun biraz üstünde gelişen bu rakamları işçi sayısı olarak kullanmaya veya kullanıldığını görmeye alışmış olanlar için 7-8 milyonluk ücretli tahminleri gerçekten abartmalı gözükebilir. Ancak 7-8 milyonluk rakam abartma değildir. 2,2 milyonluk sigortalı rakamını Türkiye'deki işçilerin sayısı olarak almak hatalıdır.

1981 yılı Eylül ayında Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında 841 bin işyeri vardı. Aynı tarihte sigortalı çalıştırdığını Kuruma bildiren işyeri sayısı sadece 260 bin. Diğer bir deyişle, belirtilen 2,2 milyon sigortalı, 841 bin işyerinden sadece 260 bininde çalışanlar. Geriye kalan 581 bin işyerinde kaç işçinin kaçak olarak çalıştırıldığını kimse bilmiyor. İşçi çalıştırdığını bildiren 260 bin işyerinde kaçak çalıştırma da

oldukça yaygın. Ayrıca tarım-orman işkolu büyük çoğunluğuyla uygulamada hâlâ Sosyal Sigortalar Yasası kapsamı dışında. Özel kesim bankalarının ise kendi özel sosyal sigorta kuruluşları var. (Sosyal Sigortalar Kurumu verilerinin özellikleri konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. Yıldırım Koç, "Çalışma Yaşamına İlişkin Veri Kaynakları, Veriler ve Özellikleri", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 9, No. 2, 1982)

7-8 milyonluk ücretli kitlesinin abartmalı gözükmemesinin bir diğer nedeni ücretlilik bilincinin geriliği. 1,5 milyon ücretli, kendilerine "memur" dendiği ve özellikle 1950 ön-

yında "memur" oluşturuyor. 1961 Anayasası ile "memur" statüsündeki ücretlilere verilen sendikalaşma hakkı, 1965 yılında çıkarılan 624 sayılı Kamu Personeli Sendikaları Yasası ile düzenlendi. Memur sendikaları kuruldu. Ancak 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliklerinde memurların bu hakkı kaldırıldı. 1982 Anayasası ise, memurların derneklere üyeliği konusunda da kısıtlama getiriyor.

Nakliye işkolunda çalışanlar ve yazarlar dışında, istisna akdi (belirli bir ödeme karşılığında belirli bir işi yapmayı üstlenme) ile çalışan diğer ücretliler (orman-tarım, inşaat iş-

Emekli ücretliler ve işsiz ücretliler ise sendika kuramıyorlar. Emeklilerin kurdukları dernekler bugüne kadar emekli kitlesi üzerinde etkinlik sağlayamadı. İşsizler ise dernek bile oluşturamadılar. Yaklaşık 1,5-2 milyonluk bir kitle de bu yolla sendikal örgütlenme dışına çıkıyor.

Sendikalaşma hakkı olan 3 - 3,5 milyon ücretlinin ise ancak yarısı sendikalı.

Az sayıda ücretlinin çalıştığı birçok işyerinde çalışanlar sendikası. Çalışan ücretlilerin çoğunluğunun bir sendikaya üye olduğu işyerlerinde ise, teknik personel ve büro işçileri genellikle toplu sözleşmelerin kapsamı dışında tutuluyor. Ancak işveren tek taraflı bir tasarrufla bu ücretlilere toplu sözleşmenin getirdiği parasal artışları ve diğer hakları veriyor. Bu ücretliler de, toplu sözleşmenin diğer işçilere sendika ödentisi ve sendikal mücedele karşılığında sağladığı haklardan genellikle üye olmadan yararlandıklarından, sendika üyeliği haklarını pek kullanmıyorlar.

Bu yapı ve dinamikler sonucunda, 7-8 milyon faal ve faal olmayan ücretlinin bulunduğu Türkiye'de sendikal örgütlenme hakkına sahip olan ve bu hakkı kullanan ücretlilerin sayısı 1,5 - 2 milyon dolayında kalıyor.

1977'den sonra ücretlilerin yaşam düzeylerinde sürekli bir düşme oldu. Gerçek ücretler yaşam düzeyinin öğelerinden en önemlisi, ancak sadece biri. Bu gelişmeleri yayımlanan SSK günlük gelir verilerinden gözlemlemek olanaklı değil. Devletin toplumsal refah harcamalarını ve subvansiyonlarını kısıtladığı, işsizliğin arttığı ve özellikle bir işte çalışanların işlerini yitirdiği bir ortamda, gerçek ücretlerdeki gelişmeleri bile sağlıklı olarak yansıtmayan "Sigortalıların prime tabi günlük gelirleri" verilerini kullanarak yaşam düzeyi değişiklikleri konusunda çıkarsamalar yapmak, bilimsellik sınırlarının dışında kalır.

Bu yazı, son 4-5 yılda yaşam düzeyleri düşen ücretliler kitlesinin maddesel yapısını irdelemeyi amaçlıyor. Ücretlilerin toplumsal yaşamdaki rolleri önümüzdeki yıllarda artacak. Bu nedenle bu kitlenin maddesel yapısının ayrıntılı olarak irdelenmesi gerek. Önümüzdeki yılların toplumsal gelişmelerine ilişkin değerlendirmeler ve tahminlerde bu maddesel yapının bilinmesinin büyük yararı olacağı kamınsındayım.

GÜNÜMÜZÜN BULGARISTAN FOTOĞRAF SANATI

İFSAK; bilgi ve deney birikimi sağlamak, yeni çalışmalar yaratarak gelişmeyi hızlandırmak ve sergi alışverişi yolu ile dostluklar oluştururken kendimizi tanıtmak olanakları da yaratmak amacı ile dış ilişkilere önem vermektedir. Önceki yıllarda, Romanya, Fransa, Yugoslavya, İngiltere, Lüksemburg, Japonya ve Polonya'dan sergiler getirilmişti. ABD, İngiltere, Lüksemburg ve Almanya'ya sergiler yollanmıştı. 1983 içerisinde Yugoslavya ve Berlin'e de iki sergi yollanacaktır.

Şimdi de "Bulgaristan Fotoğraf Sanatı Sergisi" İFSAK tarafından düzenlenmektedir. Sergiye 73 Bulgar fotoğrafçı 130 yapıtla katılmaktadır.

BULGARISTAN'DA FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI

Bulgaristan'da fotoğraf çalışmalarını iki kuruluş tarafından yönlendirilir; 1- Bulgaristan Fotoğraf Kurumu, 2- Amatör Artistik Çalışmalar İçin Ulusal Merkez. Bulgaristan Fotoğraf Kurumu'na bağlı olarak çalışan "Bulgaristan Fotoğraf Sanatı Örgütü" özellikle fotoğraf sanatı ile ilgilidir. Merkezi Sofya'dadır, diğer kentlerde şubeleri vardır.

"Amatör Artistik Çalışmalar İçin Ulusal Merkez" gönüllü bir sosyal kuruluştur. Pek çok dal ile beraber, amatör fotoğrafın ülke çapında gelişmesinden de sorumludur. Her kent merkezinde çevresinden sorumlulu olan benzer bir kuruluş vardır.

Bulgaristan'da 800'den çok fotoğraf derneği, 1200'den çok fotoğraf grubu ve bunların 40 binden çok üyesi vardır. Bu dernek ve gruplar fabrika, şirketler, okullar ve diğer kuruluşların bünyesinde çalışır, kendilerine yer sağlanır ve para yardımı yapılır. Yıl boyunca konferans-

Fotoğraf: Stela RADEVA, "Generations" (kuşaklar)

Fotoğraf: Petra ATANASOVA, "Cultivation" (ürün ekimi)

lar, kurslar, sergiler ve yarışmalar düzenlenir.

Öğrencilerin fotoğraf eğitimine özel ilgi gösterilir. Fotoğraf eğitimi sekiz yaşında başlar ve fotoğraf sanatçıları görev alırlar. Böylece hem yaşamlarını kazanmak ve hem de çalışmalarını geliştirmek olanağı bulurlar. Okullardaki çalışmalarını yöneten öğretmenler için seminerler düzenlenir. Her öğretmen iki yıllık başarılı bir çalışmadan sonra, uygulamalı seminerlere katılır.

Bulgaristan Fotoğraf Sanatı Örgütü, FIAP üyesidir. Bulgaristan Fotoğraf Kurumu'nun başkanı Vasil

Vilev Hon. EFIAP unvanı taşımaktadır ve FIAP başkan yardımcılarındandır. Bulgaristan, FIAP çalışmalarına aktif olarak katılır. İki yılda bir serbest konulu uluslararası yarışma ve "Foto Şaka" konulu ayrı bir yarışma düzenlenir.

Bulgaristan Fotoğraf Sanatı Örgütü, iki yılda bir Bulgaristan içinde yarışmalı sergi, Biennial düzenler. İstanbul'a yollanan 1981 Biennial Sergisi'dir.

Not: Bulgaristan Fotoğraf Sanatı Sergisi, 19 Şubat - 5 Mart 1983 günleri arasında Atatürk Kültür Merkezi'ndedir.

1975 nüfus sayımında ücretlilerin faal ve iş sahibi nüfusa oranı Türkiye ortalaması yüzde 31'di. Belirli illerde bu oran bu ortalamadan çok üstünde. İstanbul'un yüzde 76'lık ortalamasını yüzde 61 ile Ankara, yüzde 50 ile Kocaeli ve İzmir, yüzde 40 ile Zonguldak izliyor. En çok ücretli bulunan iller ise, sırasıyla, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Konya, Bursa Zonguldak, Balıkesir, Manisa, İçel ve Kocaeli.

cesinde bazı ayrıcalıklar sağlandığı için uzun dönemli çıkarlarının diğer ücretlilerle birlikte olduğunun yeterince bilincinde değil. Emekli ve işsiz ücretliler için de aynı sorun geçerli. Teknik personel ve hatta büro işçilerinin bir kısmı da kendilerini diğer ücretlilerden ayrı görme eğiliminde. Küçük işyerlerinde çalışan ücretlilerin bir kısmı iş yaşamını yeni yeni öğreniyor. Bazı işkollarında ücretlilerin kendi işyerlerini açarak ücretlilikten kurtulma umutları hâlâ yaşıyor.

Ancak bilinç düzeyindeki bu düşüklük, maddesel yapının yukarıda açıklanan özelliklerini ve ücretlilerin farklı kesimlerinin uzun dönemli çıkarlarının ortaklığı gerçeğini ortadan kaldırmıyor. Sanyorum son beş yılın deneyimi, maddesel yapıya uygun bir bilincin ve davranışın oluşmasına büyük katkılarda bulunacak.

SONUÇ

Faal nüfusun yaklaşık yüzde 40'ı ücretlilerden oluşuyor. Ancak sendikalı ve toplu sözleşmeden yararlanabilen ücretlilerin sayısı, bu 7-8 milyonluk sayının oldukça küçük bir bölümü.

Ücretlilerin bir bölümünün sendikalarda örgütlenme ve toplu sözleşme yoluyla çalışma koşulları ve ücretlerinin belirlenmesi sürecine katılma hakları yok. Bu grubun içinde en önemli kesimi 1,5 milyon dola-

kollarında, eve iş vermede, vb.) de sendikalaşmıyor.

Böylece yaklaşık 2 - 2,5 milyonluk bir kitle sendikası olarak çalışma yaşamını sürdürüyor.

Karikatur: Mustafa OKAN

INCE kavramlara açıklık getirmeye çalışalım. İşsizlik derken, görünümde çok belirli olan bir sözcüğü kullanmış oluyorum. Aslında ise bu sözcük kendisine yüklenen anlamla farklı bir biçimde algılanmaya müsait bir sözcüktür. Örneğin bugün bütün dünya istatistiklerinde kullanılan işsizlik tanımı ülkeden ülkeye farklı sonuçlar verebilmektedir. Bu tanıma göre belirli bir tarihte bir işte çalışmayan, bir işle ilgisini sürdürmeyen ve iş arayan kişiler açık işsiz olarak nitelenir. Bu tanımın anahtar ögesi "iş arama" kavramıdır. Eğer bir kişi hem çalışmıyor, hem de iş aramıyor ise, ancak bu koşulların ikisinin de birlikte varolması halinde açık işsiz kabul edilmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde "iş arama" çabasını gönüllü olarak bir kenara bırakan milyonlarca kişi bulunmaktadır. Bunlar kendilerini geçindirecek bir kaynağa sahip oldukları için değil, sadece iş bulmak umudunu yitirdikleri için iş aramamaktadırlar. "İş arama" koşulu ancak gelişmiş sanayi ülkelerinde toplumdaki işsizlerin sayısını belirlemede yararlı bir kriter olabilmektedir. Ayrıca bu ülkelerde de ekonomik bunalım yıllarında iş bulma konusunda umudunu yitiren milyonlarca işsiz iş aramaktan vazgeçmekte, aldıkları çok küçük bir işsizlik sigortası ile geçinmeyi yeğlemektedirler. Belli olan nokta "iş arama" eyleminin ancak iş bulma umudu ile birlikte bir anlam ifade edebileceğidir. Bu açıklamalar ortaya koymaktadır ki bugün hemen bütün ülkelerde kullanılan işsizlik tanımı bile tartışmalı ve toplumdaki topluma değişik sonuçlar verebilecek niteliktedir.

Bunun da ötesinde, bir de "gizli işsiz" kavramı bulunmaktadır. Dikkat edilirse bir önceki tanıma ilişkin açıklamaları yaparken "açık işsiz" kavramını kullanmaktayız. Fakat sözünü ettiğimiz umutsuzluk nedeniyle iş aramayan, orada burada buldukları, sürekli olmayan, insanın karnını bile doyurmayan birkaç geçici iş ile oyalanmaya çalışan kişiler de aslında işsizdirler. İşte bu özelliğe sahip olan kişilere genellikle gizli işsiz denmektedir. Kuşkusuz bu gruba belirli bir iş olup da, bu işinde sekiz saatlik işgününün ancak birkaç saatini dolduracak kadar çalışma olanağı bulanlar da dahil olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu tip işsizler milyonlarca ifade olunan yığınları oluşturmaktadır. Bunların bir kısmı, bir sanayi ülkesinde çalışan bir kişinin tenez-zül edip de yapmayacağı, hizmet

İŞSİZLİK VE SENDİKALAR

■ Tefrik ÇAVDAR

kesimi ya da küçük ticaret sektörü içerisinde kabul edilen ayakkabı boyacılığı, dolmuş değnekçiliği, çengelli iğne satıcılığı, milli piyango satıcılığı gibi işlerde günlerini öldürmekte, bunlardan kazandıkları birkaç kuruşla kendilerinin ve ailelerinin geçimini sağlamaktadırlar. Tabii bu gibi kişilere "İşsiz misiniz?" diye sorulduğunda verecekleri cevap, kesin bir "hayır" olmaktadır. Çünkü hem işsizlik kavramının toplumdaki olumsuz etkisinden ürkmektedirler, hem de yaptıkları işi ciddi ve topluma yararlı bir iş olarak kabul etmektedirler. Bu gibi işlerin gelişmiş toplumlardaki çağdaş işbölümü içerisinde yeri olmadığını anlatmak ise bugünkü koşullar altında mümkün değildir. Ayrıca ecir (ücretle çalışan) olmama konusundaki geleneksel tutum, onların hallerinden memnun olmalarını kendiliğinden yaratmaktadır. Gerçi geçimden ya da bununla ilgili başka konulardan şikayetleri vardır ama, bu şikayetlerini oluşturan olayların temelinde yatan nedenleri görmek konusunda ısrarlı bir iticilikleri vardır.

Biz bu yazıda "işsiz" deyimini kullanırken herşeyden önce "açık işsiz" kavramını içermeye çalışacağız ama, "gizli işsizlik"le olan bağlantısını gözden ırak tutmamak için de gayret edeceğiz.

"Sendikal mücadele"ye gelince; bunu da klasikleşmiş "Labor economics" ya da Türkçede kullanılan karşılığı ile "Sosyal ekonomi" ki taplarında yer alan çerçevesi içerisinde yani ekonomik savaşım yaklaşımına uyumlu olarak ele alacağız.

Bulunduğu gibi sendikaların savaşımının yalnız ekonomik ve bir de toplumsal amaçlı olduğu konusundaki yaklaşım, ileri batı ülkelerinin iş hukuku ve çalışma ekonomisi bilim dallarına girmiş ve de kamuoyunca yaygın bir biçimde kabul görmeleri için her türlü gayret sarfedilmiştir. Zaten özgür toplu pazarlık sistemi ve bunun sonucunda elde edilen toplu sözleşme hakları da ekonomik ve toplumsal haklardan meydana gelmektedir. Bunun dışında bir sendikal mücadele biçimi düşünülmemektedir. Biz, aynı kanıda olmadığımızı belirterek, yalnız bu yazımızın sınırları içerisinde ekonomik ve toplumsal savaşım üzerinde durmayı yeğleyeceğiz.

Sendikaların amaçlarından biri de ekonomik ve toplumsal konularda yeni haklar elde etmek, üyelerinin yaşam düzeylerini yükseltmektir. Ne ki yukarıda değindiğimiz yaklaşımda, bu, sendikaların tek amacı olarak kabul edilmektedir. Biz bunu tartışmayacağız. Yalnız açık ve gizli işsizlik olgusu karşısında, "ekonomik savaşım" dediğimiz sendikal mücadeleye gelen yeni boyutlara dikkatleri çekeceğiz.

Toplu pazarlık düzeninde ekonomik savaşım dendiği zaman sadece ücret ve akçalı haklar konusunda yapılan savaşım akla gelmektedir. Sendikaların toplu pazarlık, burada uyuma sağlanamayınca grev vb. gibi sıcak mücadele araçlarıyla hedefleri, tüm paraya çevrilebilen kazançlarını, günün koşulları içerisinde en büyükmektir. Bu davranış ve mücadele biçimi öylesine yaygındır ki sendika ve iş hukuku konularında hemen hiç bilgisi olmayan sıradan kişilere bile "Sendikaların temel görevi nedir?" diye bir soru yönelttiğinizde alacağımız cevap "Üyelerinin ücretlerini artırmak" biçiminde olacaktır.

Temelde bu mücadele biçimi ciddi sayılabilecek bir yanlı düşünmeyi de peşinden getirmektedir. Şöyle ki sendikal mücadelenin bu tanımında odak noktası olan ücretin belirlenmesine ilişkin koşullar daima gözardı edilmektedir. Oysa serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu toplumlarda ücret de diğer malların fiyatı gibi arz ve talep yasasının kuralları içerisinde belirlenir. Yani emek piyasasındaki işgücüne olan talep ile emek arzı arasındaki belirli bir dönem için belirlenecek denge noktasındaki fiyat, ücret olarak karşımıza çıkar. Serbest piyasa koşullarının, katı diye niteleyebileceğimiz kuralları içerisinde, ücretin belirlenmesi açısından sürekli olarak geçerliliğini koruyan bir başka koşul yoktur. Si-

yasi amaçlı bazı davranışlar kısa dönemde etkilidir, orta ve uzun dönemlerde daima arz-talep denilen öğeler egemen olmaktadır.

II.

Ücret, emeğin fiyatı olarak işgücü piyasasındaki arz-talep'in var olan koşullarına göre belirleneceğine göre, sendikaların buna müdahale edebilme olanakları da emek arzı ve talebiyle orantılıdır. Aslında ekonomik savaşımında özgür gibi görünen sendikalar piyasa ekonomisinin ana kuralları dışına çıkamazlar. Çıktıkları zaman onları o sınırlar içerisinde çekecek ekonomik ve toplumsal güçler hemen harekete geçer ve ücret konusunda arz-talep koşullarının emrettiği denge ne ise onun çevresinde bir ücret oluşur. Bir önceki bölümde sözünü ettiğimiz yanlılık budur. Yani sendikal mücadelenin özgür görünümü altında, piyasa koşullarının bu mücadelenin sınırlarını ve etkisini tayin etmesi asıldır. Hiçbir sendika, ekonomik mücadele araçlarını kullanarak, asıl olan bu etkiyi ortadan kaldıramaz.

Bu olgu işsizliğin arttığı dönemlerde kendini daha da etkin bir biçimde gösterir. Gelişmiş sanayi ülkelerinde ekonomik bunalım dönemlerinde sendikaların savaşım olanakları da kendiliğinden kısıtlanır. Ücret ve toplumsal haklar konusundaki pazarlık adeta rafa kalkar, onlar piyasa koşullarının kendilerine emrettiği ücret düzeyini kabul etmekten başka çare bulamazlar. Gerçi görünümü kurtarmak için, ciddi ve sert demeçler verip kamuoyunu, bu ücreti bileklerinin hakkıyla aldıkları konusunda yanıltmak isterlerse de, konuyu bilenler aldanmaz. Son günlerde "asgari ücret" in oybirliği ile çıkmasının nedeni budur.

Sendikal kurumları güçlü olan gelişmiş sanayi ülkelerinde bile ekonomik bunalım dönemlerinde durum böyle iken, açık ve gizli işsizliğin toplumun sürekli kanayan yarısı haline geldiği gelişmekte olan toplumlarda sendikal savaşım daha da kısıtlanmıştır. İş yasalarının sendikalara her türlü ekonomik savaşım araçlarını kullanma konusunda geniş haklar tanıdığını bir an için kabul ettiğimizde bile durum değişmeyecektir. Yani böylesine geniş savaşım araçları ile donatılmış sendikalar piyasanın kendilerine emrettiği ücret düzeyini (burada sözümüz gerçek ücret üzerinedir) kabul etmekten başka bir çare bulamayacaklardır. Kuşkusuz enflasyonla şişirilmiş ücretler yüksek olabilir, bu da kısa süre için sendika üyelerini aldatılabilir ama sonuçta gerçek ya-

şam düzeylerinde hiçbir değişikliğin olmayacağını onlar da farkederler.

III.

Türkiye'de, son yıllarda durum açık ve gizli işsizliğin eski boyutlarını kerelerce aştığını göstermektedir. Dünya ekonomik bunalımının ülkeye katlanarak yansması sonucunda işsizlik kabarmıştır. 1982'de yapılan tahminlere göre işsizliğin, DPT'nin kullandığı deyimıyla "işgücü fazlası"nın oransal boyutu yüzde 18'i aşmıştır. Bunun yüzde 20 dolaylarına erişmesi 1983'te beklenmektedir. Öte yandan geçmiş yıllarda Türk işgücü piyasasından yüksek miktarlara ulaşan işçi emen Ortak Pazar ülkelerinin de ekonomik bunalım nedeniyle işçi çıkarılmalarının, ülkemiz işgücü piyasasında emek arzını yükselten bir rol oynaması doğaldır. Ortadaki gerçek şudur ki, Türkiye'de ekonomik bunalımın büyüttiği bir açık ve gizli işsiz stoku mevcuttur. Ne ki zaten bu olgu kronik bir biçimde Türk ekonomisini kemirmekteydi. Bu koşullar altında serbest piyasada oluşacak olan ücret düzeyinin, emeğin yaşamsal gereksinimlerinin altında olacağı kuşkusuzdur. Sendikaların yapacakları ekonomik savaşım ve toplu pazarlıktaki başarıları bu olguyu değiştiremez. Ücret ister Yüksek Hakem Kurulu tarafından belirlensin, isterse toplu pazarlıkla tespit edilsin, ancak piyasanın koşulları içerisinde olması gereken düzeyde olacaktır. (Bu söz, Kurulu olağan karşıladığımız anlamına gelmez.) Bu düzeyin yükseltilmesi, işsiz stokuna yeni eklemeler karşılığında mümkündür.

Bu koşullar altında sendikalar ekonomik savaşımının başarıya ulaşabilmesi için işsizliğe köklü çözümleri getirecek bir ekonomik model üzerinde düşünmek durumuyla karşı karşıyadırlar. Böyle bir ekonomik model konusunda kendilerini açık kılamayan sendikaların, ekonomik savaşımları yetersiz ve hatta bir yerde (dostlar gücenmesin) anlamsızdır. Geçenlerde, asgari ücrete ilişkin bir tartışma sırasında sendika liderlerinden bazıları, iktisatçıları, olayları sadece ekonomik yönden düşünmekle suçlamış, gerçeklerin bunun da dışında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Bu sendika liderinin iktisatçıları hakkındaki düşünceleri konusunda bir şey demek durumunda değiliz ama, iktisadi olayları görmezlikten gelme isteğini hoş karşılamayız, çünkü bu koşullar altında ekonomik savaşım belki görünümde başarılı sonuçlar verebilir ama, gerçekte tam bir ye-

nilgi biçimine dönüşür. Bu nedenleri gözönünde tutarak önümüzdeki yıllarda sendikal mücadelede işsizlik boyutunun kesin bir biçimde gündeme getirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz işsizlik sendikaların tek başına altından kalkacakları, çözüme kavuşturacakları bir sorun değildir. Ama bu durum onların işsizliği giderecek modeller üzerinde durmalarına da engel teşkil etmez. Çünkü işsizlik sorunu çözülmeden ekonomik ve toplumsal haklarda ilerleme söz konusu olamayacaktır.

IV.

İşsizlik açısından, varolan koşullar altında neler istenebilir? Bu soruya kısa bir yazı çerçevesi içerisinde yanıt aramak mümkün değildir. Bizim burada yapacağımız birkaç nokta üzerinde durmaktır. Bunlar da sırasıyla şöyle özetlenebilir:

1- KİT'ler istihdamı artırıcı bir görevi yapacak konuma getirilmelidir. Bu kurumların ekonomik yararları sadece kârları ile ölçülemez, yarattıkları istihdam dolayısıyla sağladıkları toplumsal geliri hiçbir şekilde gözardı edilmemelidir.

2- Yaşamsal maddeler konusunda etkin bir üretim ve dağıtım politikası hazırlanıp, yaşama geçirilmelidir. Şöyle ki, konuttan, yaşamsal gıda maddelerinin önemli bir bölümü, devletin sağlayacağı "sübvansiyon"larla ucuzlatılıp, üretimi de artırılmalıdır. Sümerbank, Toprak Mahsulleri Ofisi ve benzeri kurumların bundan önceki çalışmaları bu konuda bizlere önemli bir deneyim sağlamıştır. Yaşamsal maddelerin fiyatlarını düşürmek konusunda sağlanan devlet desteği ücretlere yansıtacağı için, istihdamın da artırılması bir ölçüde sağlanacaktır.

3- Gerek devlet kesiminde, gerekse özel kesimde yapılacak yatırımların ölçekleri konusunda titiz davranılmalı, bunların istihdam artırıcı etkileri her zaman gözönünde tutulmalıdır.

4- DPT'nin istihdamı ön planda tutan bir ekonomik kalkınma planını gündeme getirme zamanı gelmiştir. Gerçi bugünkü kanı, birtakım geçici, lumpen diye nitelenebilecek işlerle işsizliğin emildiği ve Türkiye için toplumsal bir sorun teşkil etmediği noktasında yoğunlaşmış bulunmaktadır. Ne var ki bu kanı, sürekli bir rahatlık sağlamayacaktır. Çünkü işsizliğin ulaşacağı yeni boyutlar, toplumsal ve ekonomik depremleri de peşinden getirme istidadını göstermektedir.

Yaşamdan notlar

KONFÜÇYUS BİBLOLARI VE 21. YÜZYILA ÇEYREK KALA

■ Varlık ÖZMENEK

AVRUPALAR gezmiş güngör-
müş gözlemciler belki de bi-
raz yadırgayacaklardır... Bu-
güne kadar birkaç kez gittiğim o Av-
rupalar'dan 3,5 yıl oluyor, son dön-
dümde, bende tortulanan izlenim-
lerde "Konfüçyüs'ün Maymunları"
ilginç ve bir o kadar da düşündürücü
bir yer etmişti.

Biliyorum, ilk bakışta ciddi bir
yanıt açısından yerindeliği tartış-
malı bir fantazi olabilir. Fantazi açı-
sından ise benim gözlemciliğimi tar-
tıtmaya açabilecek ciddi bir soru
işareti oluşturabilir.

Oysa tam anlamıyla bir gözle-
mimden söz etmek istiyorum.

Bana mı denk geldi bilmiyorum,
gittiğim her yerde hediye-lik eşya
satan dükkanların en temel hediye-
lik eşyası idi Konfüçyüs'ün üç may-
munu. Boy boy, cins cins, renk
renk... Alçıdan yapılandan tutun,
porselenine, som altınına kadar...
Anahtarlıktan tutun maskotuna,
küçük çapta bir heykel boyutuna
kadar da boy boy... Gözlem hane-
min demirbaşı olmasın mı? İşyerle-
rinde, bürolarda, vitrinlerde, evler-
de... Ne itibarlı şeylerdi bu biblolar.

Soldan sağa bakarsak, en baştaki
kulaklarını tıkamıştı; ortadaki göz-
lerini, en sağdaki de ağzını kapamış-
tı elleriyle. Asar-ı âtika anlamı ise
malum: Duymadım! Görmедim!
Söylemedim!...

Şimdilerde kültürel yaşamımıza
karabasan gibi çöken arabeskten ka-
nımca beş gömlek daha üstün olan
1950'li yılların canhıraş şarkısı gibi
"Bu ne sevgi ah, bu ne ıstırap"tı bu
Konfüçyüs'ün maymunları...

Daha sonra Türkiye'de de sürdür-
düğüm benzer gözlemler sonucunda
bizim de bu alanda "gelişmekte ol-
duğumuzu" itiraf etmeliyim!...

Buraya kadar söylediklerim faz-

laca önemli değildir; belki de hiç
önemli değildir. Oysa bu garip bib-
lolar ile beğeni ilişkisi kurmuş kime
sorsam aldığım yanıt çok ciddi idi.
Hemen tamama yakını biblonun
kendisinin "dünya görüşünü temsil
ettiğini" söylemişti... Benimseme
açısından biblonun anlamında ısrar-
lı olduğunu söyleyenler olduğu gibi
geçmişte kalan bir saflığın sevimli
bir kalıntısı olduğunu itiraf edenle-
re de rastladım. Ama bir gerçek var-
dı ki, biblo şöyle ya da böyle, her
zaman sahibisiyle bir "dünya görüşü"
bağı kurmuştu. Benimsenirken de,
vazgeçilirken de, gülünüp geçilirken
de...

Dilerseniz, yanınızda yörenizde
siz de ufak bir soruşturma yapabi-
lirsiniz.

Ama benim vargım şudur: Bu
denli "ideolojik amaçlı" bir hediye-
lik eşya görmedim. (Arabeski toplu-
mumuz yaratmıştır, diyenler, Kon-
füçyüs'ün Maymunlarının gelişmiş
sanayi toplumlarında yeniden nasıl
yaratıldığını elbette *dahiyane* açık-
layacaklardır!)

* * *

Bugün Batı dünyasını sancılara
garkeden ve etkisini bütün uluslar-
arası sorunlara ve ilişkilere de yayan
bir ekonomik kriz ve toplumsal
kaynaklı sorunları kamçılayan olgu-
lar yaşanıyor.

Örneğin işsizlik, sosyal kökenli
şiddet, aşırı ve çarpıtılmış seks ve
porno salgını, uyuşturucu madde
alışkanlığı ve bunlardan türeyen bir
dizi olumsuzluklar, hızla bütün ku-
rumları sarsalayan bir "Korku Dini"
yaratıyor adeta... Konfüçyüs'ün
Maymunlarına çok iş düşüyor...

İşsizlik çağımızın ikinci büyük
gرافیğini çiziyor bu ülkelerde. ABD'
de çalışabilir nüfusun yüzde 10,8'i-
ni oluşturan 12 milyon 220 bin kişi
işsiz. İngiltere'de bu oran yüzde
13,3 yani 3 milyon 100 bin kişi.
Federal Almanya'daki işsizlik oranı

yüzde 8,9 yani 2 milyon 220 bin ki-
şi işsiz. AET ülkelerinde toplam 11
milyon 910 bin kişi, toplam çalışa-
bilir nüfusun yüzde 10,8'i işsiz.
ABD ile AET ülkelerindeki işsiz sa-
yısının aynı oranı göstermesi ilginç.¹

Batı Avrupa ülkeleri, ekonomik
krizin Amerika Birleşik Devletlerin-
den kaynaklandığı ve ihraç edildiği
yolundaki tartışmalarla çalkalanı-
yor.

Bunun yanı sıra aynı Amerika'nın
"Dünyaya demokrasi ihraç etmek"
şeklinde "yeni bir meydan okuma-
nın içinde" olduğu da haber verili-
yor.²

Belirtildiğine göre, "Teşebbüs sa-
hibi, bizzat Başkan Reagan, İngilte-
re'ye geçen yıl yaptığı gezide, İngi-
liz parlamentosunda Amerika'nın
dünyada demokrasiyi yaymak ve
desteklemek kararından bahsetmiş-
ti. 1983 Ocak ayının sonunda bunu
daha da genişleterek Amerikan
Kongresinde tekrarladı..."³

ABD'nin "demokrasi ihraç" için
kullanacağı araç ve yöntemler de
şöyle anlatılıyor:

"... Amerika da kendisine has
klasik vasıtayı ortaya sürecek:
Para. Nitekim, Reagan bu işe
Kongre'den milyonlarca dolar al-
dı ve kampanyasını başlattı. Şim-
di Orta Amerika'da ve Afrika'da
birçok diktatör, 'bize şu fondan
biraz para koklat da, ben de bu
hareketi ülkemde başlatayım' di-
ye sırada... Mevcut diktatörlere
karşı olan bazıları ise, Amerikan
yardımıyla onu devirip yerine
geçmek, sonra da kendisini ikti-
dara getirecek rejimi hemen rafa
kaldırıp ülkeyi alıştığı yönetim
tarzına döndürmenin hesabı için-
de, Amerika'da kapitalist siste-
min savunucuları, 'General Mo-
tors için iyi olan, Amerika için
de iyidir' felsefesindedirler. De-
mokrasi'nin de Amerika için iyi
olduğundan hiçbir Amerikalının
tereddüdü yok. Amerikalıyı bu
hayat tarzından alakoymak
mümkün değil. Ona o kadar alış-
mış..."⁴

Kuşkusuz, ifadesindeki içtenlik-
ten öte şaşırtıcı olmayan gözlemler-
dir bunlar. Aynı dış politika anlayı-
şı, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi
Robert Strausz Hupe tarafından 21
Ocak 1983 günü İstanbul'da TUSİ-
AD genel kurul toplantısında Türk
iş adamlarına da bizzat anlatılmış-
tır. Hupe, "ABD Dış Siyasetinin
Kaynakları" başlıklı yazılı metnin
ilk paragrafını okurken şunları söy-
lemiştir:

"Konuşmamın konusu olarak,
Amerika Dış Siyaseti'ni seçtim,
ama eminim ki, adım adım, yıl
yıl, Amerika Birleşik Devletleri'
nin dış siyasetini anlatmamı bek-
lemiyorsunuz. Örneğin, Birleşik
Amerika'nın; 1797 yılında, Ame-
rikalı denizcileri rehin alıp, bun-
ları esir pazarlarında yüksek fiyat-
la satmasını önlemek için Ceza-
yir Bey'ini nasıl rüşvetle satın al-
dığı gibi. Bu işi, sadece fidyeyi
altın olarak ödeyerek hallettik.
Bu olay, genç cumhuriyetin dış
siyaset konusunda attığı ilk
önemli adımlardan biriydi..."⁵

İfade ve özetleme biçimindeki
açıklık ve içtenlik öğelerine karşın
ABD dış politikasının bilinen ana
hatlarıdır bunlar!

Oysa fazlaca bilinmeyen şey,
Amerikalının "alakoyulamayacağı"
hayat tarzıdır! "Demokrasi ihraç"
na dayanaklık yapacak olan bu "ha-
yat tarzı"nın bilinmesi gerçekten
önemlidir. Ne ilginçtir ki, bizim ba-
sında en az yazılıp çizilen şey de
budur. Örneğin, bir parça o "hayat
tarzı"nın koynundaki işsizlik olgu-
sunun 1930'lardan bu yana ilk kez
içinde bulunduğumuz yıllarda yüz-
de 10'ların üstüne çıktığı küçük
başlıklar halinde verilebilmiştir ama,
Türkiye'nin çok duyarlı bir konusu-
nu oluşturan ve işsizlik olgusuyla
yakından ilintili "şiddet" sorunu-
nun nedense o "hayat tarzı" içinde-
ki konumu "es" geçilmektedir. Ka-
bul etmek gerekir ki, bu alanda ba-
sının itibar etmediği resmi kaynaklı
çarpıcı bir habere TRT haber bül-
tenleri yer vermiştir; birlikte aynen
dinleyelim:

"Amerika Birleşik Devletleri'nde
son 19 yıl içinde 440 binden fazla
Amerikalı'nın vurularak öldü-
rildiği açıklandı.

Federal Soruşturma Bürosu FBI
tarafından Başkan John Ken-
nedy'nin öldürüldüğü 22 Kasım
1963 tarihi başlangıç alınarak
yayınlanan rapora göre, aynı süre
içinde 1 milyon 700 bin Ameri-
kalı da silahla yaralandı. Ayrıca,
2 milyon 700 bin kişi silahla teh-
dit edildi ya da soyuldu.

Amerika Birleşik Devletleri'nde,
ateşli silahlar politikasını belirle-
mekle görevli Ulusal Konseyin
Başkanı David Steinberg de, Ba-
şkan Kennedy'nin ölüm yıldönü-
mü dolayısıyla yaptığı açıklamada,
sivillerin elinde halen 150 mil-
yon dolayında silah bulunduğunu,
bunların 50 ila 60 milyon ka-
darının tabanca olduğunun sanıl-
dığını kaydetti.

Steinberg, Amerika'nın hâlâ ye-
terli bir ateşli silahlar politikası
olmadığını belirterek, silahların
yasa dışı amaçlar için kullanımı-
nı önlemek amacıyla denetimle-
rin sıkıştırılması gerektiğini söz-
lerine ekledi." (TRT Radyosu-
nun 23 Kasım 1982 günü, 12.00
ve 17.00 ara haberleri bültenin-
den okunan haber)

Başta "Time" Dergisi olmak üze-
re çeşitli Amerikan kaynaklarından
ve Federal Almanya'nın "Der Spie-
gel" Dergisinden alınan rakamlara
göre, sözü edilen "hayat tarzı"ndan
benzer bazı görüntüler de şöyle sıra-
lanmaktadır:

• Her 23 dakikada bir kişinin
öldürüldüğü, altı dakikada bir, bir
kadının ırzına geçildiği, 58 saniyede
bir silahlı bir soygunun yapıldığı ve
her yıl 300 binin üzerinde silahlı su-
çun tekrarlandığı Amerika Birleşik
Devletleri'nde, Vietnam Savaşı yıl-
larında cephede 40 bin Amerikalı
öldürülürken, 50 bin Amei'kalı da
kendi ülkelerinde öldürülmüştür.

• Son yirmi yılda dört kat artış
kaydeden şiddete dayalı suçlar yarı-
şında günde 230 suçun işlendiği
New York Kentini, San Fransisco,
St.Louis, Boston, Los Angeles, Co-
lumbus, Phoenix gibi büyük kentler
izliyor. Başkent Washington'da 50
saatte bir cinayet işleniyor.

• Çocuk suçluluğunda 1960'lar-
dan bu yana hızlı bir artış gözlenir-
ken, şiddete bağlı suçlarda tutukla-
nanların yüzde 31'ini, hırsızlık ne-
deniyle yakalananların yüzde 54'ü-
nü çocuk suçluların oluşturduğu
saptanıyor.

• Her ay 52 bin Amerikalı öğ-
retmen ve 282 bin öğrenci okullar-
da saldırıya uğruyor. Ulusal Eğitim
Enstitüsüne göre, 6 bin öğretmen ile

112 bin öğrenci saldırıların kurbanı
oluyor.

• Amerika'da bir çocuğun 14
yaşına gelinceye kadar televizyon
ekranında 11 bin cinayet izlediği ve
en büyük üç Amerikan televizyon
şirketinin ABC, NBC ve CBS yayımlarının
yüzde 77'sinin cinayet ve
şiddet programlarından oluştuğu
saptanmış bulunuyor.

• Lise öğrencilerinin yüzde 15'i
ve ortaokullarda okuyanların yüzde
11'inin henüz bu çağlarda alkolik
oldukları yayınlanıyor. Yüksek okul-
larda okuyanların yüzde 80'ine ya-
kını uyuşturucu madde kullanıyor.

• Polis, hiçbir nedene dayanma-
yan cinayet sayısının artış gösterdi-
ğini rapor ediyor.

• Büyük kentlerde işsizlerin
yüzde 20-30'unu gençlerin oluşturu-
duğu Amerika'da işlenen 5 suçtan
4'ünün mahkemeye ulaşmadığı be-
lirleniyor.

• Her yıl ülkede 5,3 milyon de-
ğişik tipte hafif silah yapıp satılan
Amerika'da, hükümet yetkilileri, si-
lah yapımcı ve satımcıları halkı sü-
rekli olarak "kendilerini korumaya"
çağırmaktadır. (Başkan Reagan vu-
rulduktan sonra Bayan Reagan'ın,
gazetecilerin "Acaba olayın nedeni
artık her yerde görülen sapıklar ve
silahlar mı?" şeklindeki sorusuna
verdiği yanıt hatırlardadır. Bayan
Reagan "Reagan'ın bu konudaki gö-
rüşlerini bilirsiniz, sorunun bu ol-
madığına inanır" demiştir. Ve bu
arada Reagan'ın saldırıdan sonra
kaldırıldığı hastanede, ziyaretine ge-
len yakınlarına "Silah satışının sınır-
landırılmasına taraftar olmadığını"
söylediği de açıklanmıştır. Burada
bir kez daha, "General Motors için
iyi olan, Amerika için de iyidir" fel-
sefesi hatırlanmalıdır...)

Schusswaffentraining in New York*: Alle haben Angst*

Der Spiegel'den, New York'ta ateşli silahlar eğitimi: "Herkes korku içinde"

● Başkan Reagan'ı vuran Hinckley'in kullandığı silahı 47 dolar 50 cent'e satın aldığı ve bunun için de, sadece otomobil ehliyetini gösterdiği, suçlu, deli ve uyuşturucu madde alışkanlığının bulunmadığını ise yazılı olarak bildirmesinin yettiği açıklanmıştır.

● Kaza kurşunlarıyla işlenen cinayetlerde artış görülürken, her yıl 200 bin küçük çocuğun ateşli silahlarla oynarken ağır yaralandıkları da belirlenmiştir.

● Kongreye sunulan ve ateşli silahların satışının yasaklanmasını öngören 50 tasarısı ise halen komisyonlarda beklemektedir.

Amerikan "hayat tarzı"ndan, resmi kaynaklardan ve basından seçilen özet görüntülerdir bunlar. Federal Almanya'da yayınlanmakta olan Der Spiegel'de yer alan ve Türkiye'de de "Bulvar" Gazetesinde yayınlanan "Her 5 Amerikalıdan birinin cahil olduğu açıklandı" başlıklı habere de göz atalım:

"Amerika'da okuma yazma bilmeyenlerin gittikçe çoğaldığı bildiriliyor. Her 5 Amerikalı yetiştikenden birinin (23 milyon kişi) otobüs, tren levhalarını okuyamayacak, alışverişte aldığı paranın üstünü sayamayacak kadar cahil olduğu açıklandı. Yapılan bir araştırma sonucu, diğer bir 30 milyon kişi ise ancak günlük hayatını yürütebilecek kadar okuyup yazabiliyor. Okuma-yazma bilmedikleri için iş bulamayanlara yılda 6 milyar dolar sosyal yardım yapılıyor. Bu arada cehalet ile suç işleme arasında yakın bir ilgi olduğunu belirten sosyal psikologlar hapisteki suçluların 750 bininin okuma yazmaları olmadığını açıklıyorlar"⁶

Doğrusu bu ya, küçülen dünyamızda kişi başına düşen dünyasal ve toplumsal sorumluluklar artarken, "demokrasi ihracı"na dayanıklılık edecek bu "hayat tarzı"nın dünya insanlık ailesi yönünden nasıl ve neler pahasına benimsenebileceğini düşünmek gerekmektedir. Varılan ilk sonuç, bu "hayat tarzı"nın olsa olsa şiddet ihracına eğilimli olduğu değil midir? Hele hele Türkiye gibi "şiddet ihracı" yönündeki deneyleri yaşayan bir ülkede çok düşünmek gerekmektedir. Türkiye'de, şiddet olaylarında kullanılan silahların yüzde 99'unun NATO ülkelerinde imal edildiği ve yakalanan silah sayısının da 822 bin olduğu⁷ hatırlanırsa ve de Konfüçyüs'ün biblosuna benzemeye çalışılmıyorsa... Ve bu arada,

F. Almanya başta olmak üzere bazı Batı Avrupa ülkelerinde yabancı işçilere ve özellikle de yurttaşlarımızla karşı başlatılan Neonazi saldırıların yaygınlaşmaya başladığı da eklenirse...

Der Spiegel'den: ABD'de son 19 yıl içinde 440 binden fazla Amerikalı vurularak öldürüldü.

ABD'de ve Batı ekonomilerinde yaşanan ekonomik kriz ve bu olgunun ulusal ve uluslararası ölçeklere yayılan sonuçları, insanlığı misli görülmemiş bir dehşet tablosunun eşiğine sürüklemeye eğilimi göstermektedir. Özellikle Amerika'da toplumsal fonların ekonomik krizi hafifletici önlem ve alanlara yönlendirileceğine, ekonomik krizi kemikleştirerek sosyal gelişmeyi durdurma amacına

yönelik biçimde ve adeta kaos inşasına doğru güdümlendirilmesine tanık olunmaktadır. Sürekli krizi, işsizliği, şiddet ve gerilimciliği kurumsal olarak kabule ve meşrulaştırılmaya varan nezuhr bir demokrasi anlayışı! Garip ama vakia!

Buna karşın Türkiye kamuoyuna ve basınına pek yansımayan bir kamuoyu duyarlılığı ve diriliği de vardır Amerika'da. Çeşitli tarihlerde yapılan kamuoyu yoklamaları, Başkan Reagan ve yönetimini onaylama çizgisinin altında sonuçlar vermektedir.

Yaşamın eksikliği ve çapraşıklıklarına karşı insanlığın çağlar boyunca verdiği yaşamın iyileştirilmesi mücadelesi herşeye karşın çok parlaktır.

Yarınından emin olma hakkı, yaşamını hiçbir zaman işsiz olarak sürdürmeme güvencesi, insanlığın büyük kazanımlarıyla birlikte güçlenen talepler olmuşlar; toplumsal bir gerçek ve bilinç aşamasına ulaşmışlardır dünyamızda. Çalışma, sağlık, öğrenim, dinlenme, konut hakları, yaşlılık, hastalık durumunda maddi güvence hakkı ve dünya kültürünün tüm olanaklarından ortaklaşa ve ayrıcalıksız yararlanma hakkı gerçekleştirilen ve bütün insanlığın sahip olabileceği haklar olmuştur.

Yaşamın iyileştirilmesi ve güzelleştirilmesi hakkı, temelde ve özde insanoğlunun en vazgeçilmez ve en kutsal olan yaşama hakkı ile birlikte vardır. Bunun yolu da günümüzde ivedi olarak, ekonomik krizin toplumların yararına, ülkelerin bayındırlığına, uluslararası barış, güvenlik ve sosyal gelişme lehine yenilmesinden geçmektedir.

Konfüçyüz biblolarının tersine, gezegenimiz kendisine layık insanlarından, daha çok duymalarını, daha çok görmelerini, daha çok söylemelerini bekliyor. Hele hele 21. yüzyıl saatine çeyrek kala...

NOTLAR

- 1- Günaydın, Ekonomik Bülten, Aralık 1982
- 2- Metin Toker, "Amerika İçin İyi Olan, Dünya İçin de İyi midir?" Milliyet, 13 Şubat 1983, s. 8
- 3- Aynı yazı
- 4- Aynı yazı
- 5- ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Strausz Hupe'un 22 Ocak 1982 günü basına dağıtılan konuşma metni.
- 6- 4 Haziran 1982 günlü Bulvar Gazetesi s. 1
- 7- Nokta İnsanlar Dergisi, 24-30 Ocak 1983, Sayı: 50, s. 38

"ARTIK İNSANLAR ACILARINI, SEVİNÇLERİNİ BÖLÜŞEN ŞAİRLERİ GÖZETİYORLAR"

■ Ahmet TELLİ

★ Pen Clup, 1981 yılında Danimarka'da yaptığı temsilciler toplantısında, sizin şiirinizi "dikkate değer" bulmuştur. Bu etkinliğinizi sağlayan nedir? Açıklar mısınız?

☆ Pen Clup 1981 yılında yaptığı toplantıda, yazdığım şiiri dikkate değer bulurken, genç Türk şiirinin önemini koyuyordu ortaya diye düşünüyorum. Dünya yazarlarının bu yaklaşımı, şiirimizin düzeyinin, vardığı noktanın, üstlendiği görevi yerine getirmenin belirtilmesinden başka bir şey değildir. İnsana, insan onuruna sahip çıkışın farkedilmesi bu. Aynı zamanda insanın öneminin vurgulanması, gözetilen estetik düzeyin de ortaya konmasıdır. Tıpkı, güzelden söz eden bir şiirin güzel olmasını istemek gibi... Tıpkı, emekten söz eden bir şiirin bir emeğin ürünü olmasını istemek gibi...

Pen Clup'ın 1981 yılında Türk şiirinin üzerinde durması, şiirimizin dünyayı kuşatan, insanlığa sahip çıkan bir sesi taşıdığı anlamına gelir. Benim şiirimi hazırlayan koşulların ve şair arkadaşların Türk şiirini varırdıkları noktanın sunulmasıdır bu da. 1981'de şiirimizin dünyada söz sahibi olmasının sevincini yaşarken payıma düşenden mutlu oluyorum.

★ Federal Almanya'nın en köklü ve daima bir numara olarak bilinen edebiyat dergisi Akzente, sizin şiirinizi yayımladı. Bu arada, Türk edebiyatı özel sayıları çıkardığını, edebiyatımıza zaman zaman geniş yer verdiğini de belirtelim. Şiirimizin gelişimi içerisinde, 70'li yılların ge-

tirdiği bir şair olarak, size yönelen bu ilginin günümüz Türk şiiri açısından önemi nedir?

☆ Sanatçılar, şairler dünyada doğal bir işbölümü yapmışlardır. Herbirinin yürünecek bir yolu vardır. Varmak istedikleri nokta, hedefleri aynıdır ama. Her şair, Fransa'da, İngiltere'de, Federal Almanya'da, Kongo'da, Türkiye'de... nerde olursa olsun, tamamlanması zorunlu o zincirin bir halkası olmak görevini yüklenmiştir. Bu uğraşının temelini, insanı, insan onurunu korumak düşüncesi oluşturmaktadır. Soylu sanatçıların, şairlerin ölümüne yüklenedikleri, yaptıkları bundan başka bir şey değildir. Ki bu yüzden çabaları güzeldir, saygındır.

Akzente Dergisi ülkelerin edebiyatlarına sahip çıkarken üstlendiği görevi yerine getirmektedir. Ülkeler arasında diyalogun kurulmasından öte bir şeydir bu da. "Eritre'deki şairler üstlendikleri görevi şöyle yapıyorlar" demeye gelmektedir. Bana, dolayısıyla Türk şiirine yönelen ilginin temelinde bu yatmaktadır. Akzente Dergisi, insanlara Türk şiirinden haber verirken benden örnek seçmişse, şiirimiz adına onur duyayım.

★ Günümüz Türk edebiyatını en iyi izleyenlerden Federal Almanya'da Prof. Dr. Petra Kappert'in sizinle ilgili "Ahmet Telli'nin gür sesine karşın kendisini fizik olarak çok yumuşak sesli buldum" sözü karşısında duygularınızı dile getirir misiniz?

☆ Şiirlerdeki sesin şairlerin fiziki

Fotograf: İbrahim DEMİREL

yapılarıyla bir bağ taşıyıp taşıyamayacağını tartışmak istemiyorum. Söylemek istediğim bunun ötesinde olacak. Şiirlerdeki ses, şairin yaşadıklarında, çektiği acılarda, sevinçlerinde, üzüntülerinde karşılıklar bulabilir. Etkimelerin ortaya çıkardığı bir tepkinin göstergesidir bu ses. Eli yanan birinin çılgıncı neyi anlatır? Oğlunu yitiren annenin ağıtı ne anlamaya gelir? Öfkelenen kişinin bağırması hangi duyguları karşılar? Ve bütün bunlar yoğun olarak dünyanın nerelerinde yaşanıp gitmektedir? Böyle düşününce, insan onurunun ayaklar altına alınmasından ötürü duyduğum acıyla haykırışım şiirime ses olmuşsa, Kappert'in şaşırmaması doğaldır.

★ Saklı Kalan ve Su Çürüdü adlı son iki yapıtınız okur tarafından önemsenerek düzeyde sahiplenildi. Nitekim Saklı Kalan'ın şu günlerde yeni baskısının yapılmakta olması ve Su Çürüdü'nün de iki ay gibi kısa bir sürede baskısının tükenmesinin sizin açısından ve şiirimiz açısından taşıdığı önem nedir?

☆ Söylediklerinizi, şiirimizin önemsendiği oranda sevinçle karşılıyorum. Bu aşamada, bizim insanın sahiplendiği şiiri gözden geçirdiğimde de öğrendiğim çok şey oluyor. Bir kez, okuyucunun ölçü alınmasından öte bir şeydir bu. Ve uvriyerizmle bir ilişkisi yoktur bunun, popülizm de değildir. Sosyal bir dönüşüm, toplumsal bilinç sıçramasına bağlanabilir bu ilgi. Artık insanlar şairleriyle omuz omuza yürümek istiyorlar. Acılarını, sevinçlerini bölüşen sanatçıları gözetiyorlar. Onlara anlatmak, öğretmek istekleri, bir öğrenme isteğinin gerilimini de taşıyor. Ortaklaşa yazılardan yana olduğunu duyumsatırken, şaire de yalnız estetik çabayı yüklüyor, denilebilir. Uzatmaya gerek yok sanıyorum. Bu ilginin şiirimizin açısından önemi, nasıl bir şiirin yaratılması gerektiğini işaretlemiş olmasından geliyor. Artık, önemsenmiş olmanın bana yüklediği sorumluluğu daha bir üstlenmenin sorumluluğunu yaşıyorum.

★ "Gerçekçiliğin Tarihi" adlı çeviri yapının geçenlerde yeni basımı yapıldı. İlk basımında da geniş bir ilgiyle karşılanan bu yapının başlıca özellikleriyle önemini açıklar mısınız?

☆ Hemen şunu söyleyeyim, yapının adından da görüldüğü gibi, gerçekçiliğin 'tarihi' deniliyor burda. Acaba başka hangi sanat ve edebiyat akımı ya da doğrultusunun 'tarihi'nden söz edilebilir? Örneğin, gerçeküstücülüğün, varoluşçuluğun, vs. 'tarihi' diyebilir miyiz? Hiç kuşkusuz, kendi içlerinde çok kısa bir tarihleri vardır, ama, geçerliliklerini yitirip, tarih sahnesinden çekilmişlerdir kısa sürede. Oysa gerçekçilik, 16. yüzyıldan günümüze, 21. yüzyıla değin süregelen ve sürmekte olan bir sanat ve edebiyat doğrultusudur. Yapıtın bize daha adından anlattığı en önemli olgu bu. Düşünün, Shakespeare'den, Cervantes'ten Şolokhov'a uzanan, bugün de sayısız yazar ve sanatçı elinde sürdürülen, dünya sanat ve edebiyat tarihine bugün de egemen başlıca süreç gerçekçilik. Dünya tarihinde sınıflar, toplumlar değişiyor ama gerçekçilik sürüyor. Bunun karşısında ise, durmadan karşı koymaya çalışan, ama kısa sürelerle yitip giden sanat ve edebiyat akımları. Niye acaba? Niye acaba dünyanın gelmiş geçmiş en büyük yazar ve sanatçıları gerçekçi? Niye acaba dünyada ileriye doğru gerçekleştirilmiş bütün dönüşümlerin kaynaklandığı düşünce gerçekçilik? Bunun yanıtını yine yapının kendisinde buluyoruz: "Gerçekçilik, yaratıcı bir yöntem olarak, insanın zihinsel gelişmesinin yönünü anlamaya zorlandıklarını duymaya başladıkları bir zamanda, insanların önce belli belirsiz, sonra daha açık biçimde, insan eylemlerinin ve duygularının vahşi tutkularından ya da tasarlanmış bir Tanrı'dan gelmediğini, bunların gerçek ya da daha doğrusu, maddi nedenlerle belirlendiğini kavramaya başladıkları zamanda ortaya çıkmış tarihsel bir olgudur. Sanat ve edebiyatta gerçekçi yöntem, toplum üyelerinin, toplumsal ilişkilerin işleyişini belirleyen temelde saklı kalmış güçleri ele alma göreviyle karşı karşıya kaldıkları zaman ortaya çıkmıştır"; yani, kısaca, insanların dünyayı, toplumu ve kendisini "ayık gözlerle" görmeye başladığı bir anda tarihteki yerini almıştır. İşte bu nedenle, gerçeklik savaşından doğmuştur gerçekçilik, en temel özelliği de budur; onun için tam beşyüz yıldır sürmektedir, sürecektir de; çünkü insanın yaşamla varlıksal ilintisini kuran biricik olgu gerçekçiliktir. Ama, gerçeklik kendi yasalarıyla uygunluk içinde kavranmıyorsa, yani gerçeklik bilgisi ile gerçeklik

GERÇEKÇİLİK ÜSTÜNE SÖYLEŞİ

■ Aziz ÇALIŞLAR

düşüncesi arasında bir çelişki varsa, tarihsellik ile mantıksallık çelişiyorsa, gerçekçi olarak kavranamaz gerçeklik. O yüzden dünya tarihinde gerçekçi olmayan sanat ve edebiyat etkinlikleri, düşünce ve yaratımları ile gerçekçi düşünce ve yaratımlar arasında sürekli bir savaşım süregelen, sürmektedir, sürecektir de. Gerçekçiliğin tarihi aynı zamanda gerçekçilik savaşımının da tarihidir: "toplumsal ilişkilerin işleyişini belirleyen temelde saklı kalmış", ama dün için olduğu gibi, bugün için de apaçık yüzüne çıkmış güçleri "ayık gözlerle" görüp görmeme; gerçekliğe, dolayısıyla gerçekçiliğe sahip çıkma savaşımıdır bu. İşte bu nedenle, yani, dünya sanat ve edebiyat tarihinin bu savaşımında her zaman gerçekçilik üstün çıktığı için (daha doğrusu, insanoğlu gerçekliğe kendi tarihsel görelliği içinde her zaman daha çok egemen olduğu için),

Boris Suçkov

Gerçekçiliğin
Tarihi

gerçekçilik de bugüne kadar gelebilmiş, kendi tarihini oluşturabilmiştir. İnsanlığın gerçekliğe egemen olma savaşımında gerçekçi-olmayan yönelimler her zaman yenik düşmeye yazgılı olduğu için, kısa sürede tarih sahnesinden çekilmişler ve çekilmektedirler. İnsanoğlunun düşünsel ve sanatsal gelişmesinde gerçekçilik önce Rönesans ve Aydınlanma dönemi sanatçı ve düşünürlerinin elinde feodal dünyaya karşı burjuvazinin temel görüşünü dile getirirken, daha sonra, toplumsal gerçeklikle burjuva ideallerinin çelişmesi yüzünden, burjuvazinin kendini eleştirisi olarak "eleştirel gerçekçilik" biçiminde yol almış; daha sonra ise, burjuvazinin karşıt güçlerinin tarih sahnesine egemen oluşuyla "toplumcu gerçekçilik" doğmuştur. Başka bir deyişle, gerçekçilik hem el değiştirmiş, hem de böylece dönüşüme uğramıştır. Burjuvazi, kendi toplumsal ve sınıfsal konumu ile tarihsel gelişme yasaları arasında yatan derin çelişki karşısında, yani, gerçeklik karşısında yenilgiye uğradığından, nesnel gerçekliği yok sayma yoluna giderek gerçekçiliği karşısına almıştır. Bu yolda da, gerçekliği ve gerçekçiliği çarpıtmayı da kendine görev bilmiştir. İşte ancak bu uğraktan bu yana "modernizmin tarihi"nden söz edilebilir belki de; yani, birçok kısa ömürlü çağdaş burjuva sanat ve edebiyat akımının peşpeşe yitip gittiği, yerine yenilerinin bulgulanarak konduğu genel bir yönelimden söz edilebilir. Dolayısıyla, bütün bu söylediklerimizden anlaşılacağı gibi, "Gerçekçiliğin Tarihi"nin en önemli özelliği ve önemi, gerçekçiliğin dünya süreçleri bağlamında çözümtenişi. Başka bir deyişle, toplumsal-tarihsel süreçlerle düşünsel-sanatsal süreçlerarasındaki karşılıklı bağlar içinde gerçekçiliğin verilisi. Böylece, hem sanatsal yaratıcı bir yöntem, hem de sanat-tarihsel bir doğrultu olarak gerçekçiliğin nasıl belirlendiği ortaya konduğu gibi, gerçekçiliğin temel özellikleri ile gelişmesi arasındaki yakın bağlantı ve ilişki de ortaya konuyor. Buysa, edebiyat biliminin yöntemi ile edebiyat tarihinin nasıl ayrılmaz bir biçimde ele alınması gerektiğidir bize göstermekte; yöntemce bilimsellik ile tarihçe nesnellik nasıl birbirinden kopamayacağını kanıtlamaktadır. Bizce Suçkov'un en büyük başarısı burda.

★ Suçkov'un gerçekçiliğe yaklaşımını biraz daha açıkla mısınız?

☆ Yukarda da değindiğimiz gibi, "Gerçekçiliğin Tarihi"nin bizce iki en başlıca özelliğinden birincisi, gerçekçiliğin aynı zamanda gerçekçilik savaşımı da olması; ikincisi,

Boris SUÇKOV

gerçekçiliğin bu savaşım doğrultusunda dünya süreçleri içindeki yerini alması. Dolayısıyla, Suçkov'un gerçekçiliğe yaklaşımı bu iki temel özelliğe dayanıyor. Yani, dünya süreçlerinin gelişmesi ve dönüşüme uğraması ile gerçekçiliğin gelişmesi ve dönüşüme uğraması arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koyarken, gerçekçiliğin de yanında yer alıyor. Buna, gerçekçiliğe bilimsel nesnellikle yantutmanın ayrılmaz birliğinde yaklaşımla da diyebiliriz. Gerçekçiliğin özellikleri ile gelişmesi ancak bu yaklaşımla doğru olarak birarada açıklanabilir. Öbür türlü bir yaklaşım, gerçekçiliğin çarpıtılmasına yol açar ancak. Bunu şöyle açıklayabiliriz, gerçekçi-olmayan, gerçekçiliğin yanında yer almayan bir düşünceyle gerçekçilik kavranamayacağı gibi; gerçekliğin kavranamaması sonunda da gerçekçilik yapılmaz. Nitekim, gerçekçiliği çarpıtmaya çalışan tüm burjuva sanat ve edebiyat görüşleri ve kuramlarının açmazı da burdadır. Söz gelişi, gerek Garaudy ve Fischer'in gerçekçiliği yantutma özelliğinden soyan "kırılsız gerçekçilik" görüşleri, gerek yapısalcılık ile göstergebilimciliğin gerçekçiliği tarihsellikten, gelişme yasalarından soyan soyut bilim-

sel, biçimci görüşleri sonunda, ya sanatsal ve edebiyatsal yaratımların tümü 'gerçekçi' olarak nitelendirilir, ya da gerçekçilik diye bir şey tümüyle yadsınır, hiçbir gerçekçi olarak nitelendirilmez. Sonuç aynıdır: Sanat ve edebiyatın, hem ideolojiden, hem de tarihsellikten soyutlanarak sanatta ve edebiyatta gerçekçiliğin yadsınması. Bu nedenle, sözünü ettiğimiz görüşlere bağlı kişilerin herhalde en çok irkilecekleri söz "gerçekçiliğin tarihi"dir; çünkü, onlara göre, ne gerçekçilik vardır ve olabilir, ne de dolayısıyla tarihi. (Ya da tabii tam tersi, yani her şey gerçekçidir, dolayısıyla tarihi yoktur.) İşte "Gerçekçiliğin Tarihi"nin ve Suçkov'un bir başka çok önemli yanı da burda: Hem gerçekçiliğin, hem de gerçekçiliğin tarihinin dünya süreçleri içinde gelişmesinin kararlılıkla ortaya konması.

★ Gerçekçilik denince günümüzde bundan hiç kuşkusuz toplumcu gerçekçiliği anlıyoruz. Gelişmesinden ve özelliklerinden söz eder misiniz?

☆ "Gerçekçiliğin Tarihi"nin en önemli özelliklerinden başlıcasının, gerçekçilik yöntemi ile doğrultusunun birarada tarihsel olarak belirlenmesi içinde verilmesi olduğunu söy-

lemiştik. İşte bu anlamda, toplumcu gerçekçiliğin dünya sanatsal-tarihsel süreci içinde nasıl doğduğu burda derinlemesine bir bakışla verilmektedir. Başka bir deyişle, toplumcu gerçekçiliğin doğuşu ve gelişmesi, toplumcu gerçekçilik ile dünyanın ileriye doğru dönüşüme uğraması arasındaki yasalık içinde ortaya konmaktadır. Çağın gerçeklerinin kavranması ile tarihsel sürecin yönünün belirlenmesi arasındaki ayrılmaz bağ demektir bu; toplumcu gerçekçiliğin ortaya çıkışındaki nedensellik ile tarihsellik arasındaki yakın ilintiyi bize gösterir. Ayrıca, toplumcu gerçekçiliğin özelliklerinin anlaşılması açısından da çok önemlidir. Çünkü, toplumcu gerçekçilik, burjuva öznelci estetiğe bağlı kişilerin çarpıtmaya kalkıştıkları gibi, yakıştırma bir terim değildir; tam tersine, kendi tarihsel yasalıklarını, varoluş nedenselliklerini kendinde barındırır. İşte, dünya sanat ve edebiyatındaki yerini bu tarihsel zorunluluktan alan toplumcu gerçekçiliğin çağımız sanat ve edebiyat sürecinin başlıca eksen ve itici gücü haline gelmiş olmasının nedeni de budur. Kendi belirleyici başlıca özelliği açısından evrensel bir nitelik taşır. Bu anlamda "çağdaş" sanat ve edebiyat toplumcu gerçekçi sanat ve edebiyattır. Çünkü, toplumcu gerçekçi sanat ve edebiyatın, aynı zamanda özgürlükçü özelemleri dile getiren demokratik sanat ve edebiyatla olduğu kadar, direniş sanat ve edebiyatla da yakından bağlantısı vardır. Çünkü, tüm bu sanat ve edebiyat eğilimleri, burjuvazinin "insanlık durumu"nu, gerçekliğini "dogmatlaştırma"ya çalışan sanat ve edebiyatın karşısında yer alırlar. Toplumcu gerçekçi edebiyatın alanı, bu anlamda, demokratik ve halkçı sanatın alanıyla örtüştüğü içindir ki çağımızın edebiyat sürecinin başlıca itici gücü olmuş, evrensel bir nitelik kazanmıştır. Öte yandan, çağın değişen gerçekliğinin kavranmasına dayandığı için de toplumcu gerçekçiliğin bir başka özelliği kendi tarihselliği içinde değişmesidir. Yine burjuva sanat ve edebiyat düşünürlerinin sandığı gibi dural, donmuş bir kalıp değildir toplumcu gerçekçilik; sürekli gelişme ve değişim içindedir. Nitekim, Suçkov da 1978'de yayınlanan *Sanatın Etkenliği* kitabında, "Toplumcu Gerçekçilik Kuramının Günümüzdeki Özellikleri" başlıklı yazısında bundan söz ederek toplumcu gerçekçilikteki değişimleri anlatıyor. Yalnız, burda bir ayırtılama yapmak gerekir bizce.

★ Nasıl bir ayırtılama?

☆ Toplumcu gerçekçiliğin hem de-

ğişen, değişebilen, hem de değişmeyen, değişmez özellikleri vardır. Söz gelişi, dünyanın pratikteki etkin süreçler içinde yansıtılması; toplumsal insanın etkinliğini içeren nesnel gerçekliğin kendi gelişme süreçleri içinde verilmesi toplumcu gerçekçiliğin vazgeçilmez bir özelliğidir; çünkü, kendi yaratıcı yönteminden, yansıma ilkesinden, nesnellik ve tarihsellikten vazgeçemez. İkinci değişmez özelliği, yantutmadır, yani, nesnel gerçekliğin dönüşüm uğramasındaki toplumsal belirtenlerin yanında olmasıdır; etkin bilinçlilik de diyebiliriz buna. Böyle bir şey, oluşan ve kavranan çelişkin gerçekliğin tarihsel yönünün belirlendirilebilmesini içerir. Çok da önemlidir, çünkü, yapıttaki değer yönlendirmeyi, dünya görüşünü, bilincin niteliğini bize gösterir. Çünkü insan, söz gelişi Lukacs'ın sandığı gibi "kendiliğinden gerçekçi", daha doğrusu, kendiliğinden toplumcu gerçekçi olamaz; nitekim olamayaacağı için de Lukacs, sanatta yaratıcılık ile bilinçlilik arasındaki çelişkinin doğru bir çözümünü yapamamış, tüm sanat ve edebiyat tarihini "gerçekçilik" durumunda görme yanılgısına düşmüş; bu da ilerici, toplumcu sanat deneyimlerini değerlendirebilmekten kendisini alıkoyarak, emperyalizm çağında sanatın toptan çöküşüne içinde olduğu görüşüne yol açmıştır. Nitekim, daha sonra, yapısalcı düşüncenin, örneğin Goldmann'ın burjuva bilinçli yapıtları "gerçekçi" nitelendirmesinin nedeni de burdan kaynaklanır. Etkin, dönüştürücü bilincin, yani burda, toplumcu gerçekçiliğin, sanattan dışlanması sonunda, tüm modernist, çöküşme sanatının "gerçekçi" sayılmasından daha doğal ne olabilir! Ama burda, insanın bilinçli etkinliğinin yaşamdan, dolayısıyla yapıtlardan dışlanması demek, "burjuva gerçekliğin", yani, burjuva *statüs quo*'sunun olumlanması, tarihsel ilerlemeye karşı çıkılması demektir. Bu anlamda bu tür görüşlerin açıkça gerici bir nitelik taşıdığı görülür. Bu arada şunu da vurgulamak gerekir, gerek gelişme ve tarihselliğin, gerek etkin bilinçlilik ve yantutmanın yapıtlardan dışlanması, yok sayılması sonunda, sanat yapıtlarında içerili "zaman" kavramı da çarpıtılmaya, sıfıra indirgenerek ya da sonsuza genişletilerek salt "yapısal bir birim" olarak ele alınır. Bu da şu demektir, her yapıt "çağdaş" bir yapıttır, ya da hiçbir "çağdaş yapıt" yoktur, yani, çağdaş sanat ve edebiyat çağdaş olmayandır. İşte burda da modernizmle çağdaşlığın nasıl özdeşleştirildiğini, sonunda, çağımızın sanatı olan toplumcu gerçekçiliğin nasıl "çağ dışı"

Aziz Çalışlar: "Shakespeare'den, Cervantes'ten Solokhov'a uzanan, sayısız yazar ve sanatçı elinde sürdürülen, dünya sanat ve edebiyat tarihine bugün de egemen başlıca süreç, gerçekçilikler."

bırakılmak istendiğini görmekteyiz. Bu nedenle, modernist sanat düşüncesi sanat yapıtlarına ister istemez "biçimci" gözle bakacaktır. Onun için, günümüzde burjuva sanat biçimci'dir ama gerçekçi değildir; toplumcu gerçekçi sanat ise, tam tersine, gerçekçi'dir, ama biçimci değildir. Toplumcu gerçekçiliğin genelde bir dünya görüşü olmasının, bir biçimi olmamasının nedeni de budur. Bu nedenle de, toplumcu gerçekçiliğin sözünü ettiğimiz dünya görüşü ve yantutma bilinci özelliği değişmeyen, vazgeçilmez bir özelliğidir. Ama bu demek değildir ki o zaman toplumcu gerçekçilik tek-biçimli olmak zorundadır. Hayır, tam tersine, çeşitli biçimlilikler kazanmasının nedeni tam olarak budur; çünkü, bu onun değişen bir özelliğidir.

★ O halde, biraz da bu özelliklerden söz edelim.

☆ Önce, yukarda da söylediğimiz

gibi, toplumcu gerçekçilik, gerçekçiliğin tarihsel bir aşaması olduğundan, kendinden önceki gerçekçi ve ilerici sanat ve edebiyatın doğal bir devamıdır. Bu yüzden, toplumcu gerçekçi sanatta, eleştirel gerçekçi öğelere olduğu kadar, ilerici romantik öğelere, ilerici fütürist öğelere de rastlanır. Ayrıca, yine daha önce belirttiğimiz gibi, toplumcu gerçekçilikle yalnız demokratik sanat arasında değil, ama direnişçi halkların sanatı arasında da özünden yakın bağlar vardır; dolayısıyla, toplumcu gerçekçi edebiyatta çeşitli halkların sanat ve edebiyat özellikleri, söz gelişi, masalsı, gerçeküstü ya da destansı, simgeci öğeler görülür. Tüm bunlar da toplumcu gerçekçi sanat ve edebiyatın yaratılacak kültür mirasını oluşturur. Nitekim, bütün büyük toplumcu gerçekçi sanatçıları düşünelim, söz gelişi, Brecht, Neruda, Nazım, Ritsos, Aragon; ya da Einstein, Wajda, Angelopoulos, ya da Siqueros, Surkov vb. ne denli biçimsel zenginliklerle doludur yapıtları.

Bunları söylememin başlıca nedeni, toplumcu gerçekçiliğin biçimcilğe ya da tekbiçimliliğe indirgenemeyeceği, özünün buna elvermezliği. Ancak, yine tüm bu yapıtları ortak kılan başlıca biçimce özellik, doğal öğenin çarpıtılmaması, gerçekçi imgecin korunmasıdır. Buysa, yaşamın dışyüzüyle değil, ama içyüzüyle yani, doğallıkla değil, gerçeklikle bir benzerlik kurulmasıdır. Gerçekliğin verilmesi ancak bu soyutlama dolayımından geçen bir somutlaştırmaya dayandığı için, sonunda, ne natüralizmde görüldüğü gibi, doğal öğeyle özdeşlik kurulmuş, ne de biçimcilikte görüldüğü gibi, doğal öğe çarpıtılmış olur. Doğal öğenin, yani, doğal nesnenin, doğal insanın, doğal durumun gerçekçi imgeler halinde verilmesi demektir bu. Bu da bizi tipiklik sorununa götürür.

★ Tipiklik sorunu üstünde duralım isterseniz. Çünkü, yeniden gündeme gelmiş bulunuyor.

☆ Gerçekliği bilmenin bir kategorisidir tipiklik. Biz gerçekliği ancak tipiklik içinde kavrayabiliriz. Buysa, demin açıklamaya çalıştığım anlamda, doğal öğeyle görel bağımlılık demektir; yani, ne natüralizmin yaptığı gibi, doğal öğeyle tam bağımsızlık, başka bir deyişle, tipiklik, bizim gerçekliği, ne salt mutlaklık, ne de salt görecelik içinde kavramaktan alıkoyan bir bilgi-kuramsal kategoridir. Nitekim değer-bilgisel (aksiyolojik) eksik yanıyla birlikte, Lukacs'ın temel yaklaşımı da budur. Dolayısıyla, toplumcu gerçekçi bir yapıtta, tipik olanın verilmesi vazgeçilmez bir özelliktir. Ama, biçimci sanat kuramları, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, sanatta gerçekliği dışladıklarından tipik olanı da yadsırlar; ancak "yapıtlardan, ya da "simge"lerden söz açılabilceğini öne sürerler. Bu konuda Suçkov da şunları söylüyor: "Tipleştirme gerçekçiliğin temel özelliklerindendir. Ama, gerçekçi bir yapıt yalnızca tiplerden oluşmaz. Gerçekçi bir yapıtta öylesine kişiler vardır ki tipe dönüşmezler. Gerçekçi sanatta, her tip kişilik özelliklerini taşır, ama, her kişiliğin tip özellikleri yoktur. Kişilik imgeleri tipik durumlar içinde verildiği sürece, yapıtın tümü gerçekçi yöntemin sınırları içinde bulunuyor demektir. "Buradan da anlaşılacağı gibi, tip özelliği gerçekçiliğin geçici bir özelliğidir, çünkü, gerçekçilikle birlikte tipleştirme de değişmektedir. Klasik anlamda "tip"in olmaması, tipik olanın, daha doğrusu, gerçekçi olanın verilmemesi anlamına gelmez. Tipin oluşabilmesi, gerçekçi kişiliğin ge-

nelleşebilmesi ölçüsüne bağlıdır; böyle bir genellendirmenin yapılabilmek yapılamaması, yapıttaki gerçekliği ortadan kaldırmaz. İşte burda da, toplumcu gerçekçiliğin nasıl klasik ya da eleştirel gerçekçiliğin düz bir devamı olmadığını; onu biçimce değil, önce kavrayarak geliştiğini görmekteyiz. Öte yandan, şunu da vurgulayalım, gerçekçiliğin gerçekçi imgeler yoluyla verilmesi, gerçekliğin gelişme yasalarının da kavranmasını, yani, gerçekliğin yalnız bilinebilmesini değil, ama aynı zamanda değerlendirilebilmesini, özünün tarihsel yönüyle belirlenebilmesini, böylece gerçeklikte yaratıcı olanın bulunabilmesini de içerir; dolayısıyla, toplumcu gerçekçiliğin en temel özelliklerinden biri de özünden yaratıcı oluşudur. Oysa, burjuva sanat düşüncesi, gerçekliği böylesine özünden kavrayamadığı için, gerçek anlamda da "yaratıcı" değildir. Ya aşırı öznelcilğe, fenomenolojizme, ya da sosyolojizme, yarı-pozitivizme düştüğünden, biçimcilğe yazgılı olup, ancak biçimsel olarak yaratıcı, yani, burjuva gerçekliği "çeşitlendirici", ama özünde, "dogmatlaştırıcı" olabilir. Toplumcu gerçekçiliğin çağımızın gerçek yaratıcı sanatı oluşu burda böylece bir kez daha doğrulanmış olmaktadır.

★ Son olarak, ülkemiz açısından gerçekçilikten söz edebilir misiniz?

☆ Hiç kuşkusuz, yukarda söylediklerimiz ülkemiz açısından da geçerli. Bence, burda en önemlisi, derginizde daha önce yayınlanan "Sanata Bilimsel Yaklaşım" başlıklı yazıda da açıklamaya çalıştığım gibi, ülkemizde gerek gerçekçiliği, gerek genelde sanatsal ve edebiyatsal süreçleri doğru bir biçimde değerlendirebilmek için, bunları bilimsel bir yaklaşımla ele alıp çözümlemek gerekiyor. Bir anlamda, "Gerçekçiliğin Tarihi"ni örnek alırsak, ülkemizdeki toplumsal-tarihsel gelişmelerle düşünsel gelişmeler arasındaki karşılıklı ilişki içinde sanatsal süreç ve olguları görmek demektir bu. Bu da toplumsal süreçlerin niteliği ve bu süreçlerdeki çelişkiler ile felsefi-sanatsal süreçlerin gelişmesi arasındaki karşılıklı ilişki ve bağıntının ortaya konmasıdır. Buysa, her şeyden önce, bizde en çok karşılaşılan durumun, yani, ideoloji ile yaratıcılık arasındaki çelişkilerin su yüzüne çıkarılmasına yol açacaktır. Böylece, yapıtlarda görülen çelişkilerin, aslında, sanatçı ya da yazarın kendi ideolojisi içindeki çelişkilerden kaynaklandığı görülecektir. Dolayısıyla, bir yapıtın neden gerçekçi olup olmadığı, bu çelişkilerin saptan-

nışıyla ortaya konacaktır. Böylelikle de, en çok sıkıntısını çektiğimiz küçük burjuva ideolojisinin, ya da "dışa bağımlı az gelişmiş burjuva ideolojisi"nin gerçekçiliğe-karşı konumunun sınıfsal-toplumsal özellikleri ortaya çıkmış olacaktır. Bu da bizim edebiyat ve sanat tarihinde birtakım süreçlerin doğru olarak verilebilmesini; söz gelişi, şimdiye değin "gerçekçi" sayılmış yapıtların natüralist ya da eleştirel gerçekçi olduğunun, ya da hiç de gerçekçi olmadığının saptanmasını da sağlayacak sanat ve edebiyat tarihinin düşünsel-sınıfsal yönünü açıklığa kavuşturacaktır. Bu anlamda da, edebiyat bilimine çok büyük görevler düşmektedir. Ama, ülkemizde en çok rastlandığı gibi, ne öznelci-idealist, ne de yarı-pozitivist yapısalcı ya da benzeri edebiyat bilimi yöntemleri ile başarılabılır bu; ancak maddeci bir edebiyat bilimi ülkemizdeki sanatsal-edebiyatsal süreçlerdeki gerçek çelişkileri ortaya çıkararak, gerçekçi sanat yöntemi ile doğrultusunu doğru olarak çözümleyebilir. Çünkü, sanatta ve edebiyatta neyin nasıl verildiği kadar, "niçin" verildiği de aynı zamanda çok büyük önem taşır. İşte toplumcu gerçekçi sanat gibi, maddeci edebiyat bilimi de bu "niçin" sorusunu aynı zamanda benimsediğinden, gerçekliğin "ayık gözlerle" görülebilmesini sağlarlar. Onun için sanat ve edebiyatımızda, gerek yaratımsal, gerek kuramsal alanda "gerçekçilik savaşımı" sürmüştür hep, süreçtir de. Sorunun özü aynıdır.

SERGI KİTABEVİ

- Orta ve yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kırtasiye malzemesi

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sok.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

İşin tuhaf tarafı, Rıza bu karardan sonra fabrikaya gittiği zaman şu mealde bir cevap almıştır:

"— Ben Hakem Kurulu kararı tanımıyorum. Ne seni çalıştırırım, ne de bir ücret veririm."

İl Hakem Kuruluna yansıyan uyuşmazlıklar süresi içinde ele alınmamış ve bu da çeşitli yakınmalara yol açmıştı. Örneğin, İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası Genel Sekreteri Şaban Yıldız, şöyle demişti:

"Kanun ve Tüzük'ün açık hükümlerine karşın maalesef şimdiye kadar İstanbul Hakem Kuruluna intikal eden ihtilaflar sürüncemede kalmakta ve bu suretle Hakem Kurulları, kendilerinden beklenen faydayı sağlayamamaktadırlar. Kanun ve Tüzük hükümlerine dayanarak hüküm vermek durumunda olan bu Kurul'un sayın üyelerinin Tüzük'e rağmen belli süre içinde toplanamaması ve ihtilafların geri kalması ağır hayat şartları içinde, bir an önce gündeliklerine zam bekleyen binlerce işçiyi üzmektedir." (Gece Postası 28.10.1951)

Şaban Yıldız'ın şikayetlerine neden olan iş uyuşmazlıklarından ikisiyle ilgili bilgi verelim:

İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası Bahariye Çıkvaşvili Fabrikasındaki işçiler adına gündeliklerine zam yapılması için Haziran 1951'de iş uyuşmazlığı çıkarılmıştı. Uyuşmazlık İl Hakem Kurulu'nda 2.7.1951 günü ele alınmış, bir buçuk ay sonra (19.9.1951) düşük bir zam kararı verildiği halde, bu karar taraflara ancak 12.10.1951 günü bildirilmişti.

Sümerbank Defterdar Mensucat Fabrikasında ücretlere zam için çıkarılan toplulukla iş uyuşmazlığı İl Hakem Kuruluna verilmiş, 22.10.1951 günü Kurul dosyayı inceleyecekken Hakem Kurulu Başkanı ve Vali Muavini M.Y. mazeret bildirerek toplantıyı erteletmiştir. Bu kez 2. toplantıda Vilayet Hukuk İşleri Müdürü Kurula katılmayınca, zam isteme dosyası yine ele alınamamıştı. Bu da işçi şikayetlerine neden olmuştu.

Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası, Yüksek Hakem Kuruluna gönderilen İl Hakem Kurulu kararlarına itiraz dosyalarını incelemekle görevli olduğundan, bu kurulun tutumunu, sendika ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin de başkanı Mehmet İnhanlı'nın kararları eleştirmesi sonucunu vermişti. 13 Mart 1952'de İnhanlı basına şunları açıklamıştı:

"Memleketin muhtelif muntakalarının hayat şartlarının ağırlığı yüzünden aldıkları ve hakikaten çok az olduğunu sizlerin de takdir buyuracağınız yevmiyelerle geçinme zorluğu içinde kıvranan işçiler alıkalı kanuna dayanarak gerek mümessilleri ve gerekse sendikaları vasıtasıyla zaman zaman işyerlerinde yevmiyelerine zam için iş ihtilafları çıkarmaktadırlar.

"Hakikaten ilk zamanlarda işçi lehine müspet netice veren bu ihtilaflar son günlerde Yüksek Hakem Kuruluna intikal ettiği zaman adı geçen Kurul ile İl Hakem Kurulu'nun istekten çok düşük zammı, ya daha küçültmesi, yahut da tamamıyla reddetmesi bizlere Yüksek Hakem Kurulu'nun tesir altında çalıştığı hissini vermektedir. Esasen asgarinin dönünde (altında) bir ücretle çalışan işçiler, işverenin gözünden düşüyor ve ilk fırsatta işlerine nihayet verilip bütbütün mağduriyetlerini mucip olduktan başka memlekette bir de işsizlik doğuyor."

İnhanlı, Birlik Başkanı sıfatıyla yaptığı basın toplantısında savlarını güçlendirmek için şu örnekleri vermişti:

1- İstanbul Elit Çikolata fabrikasında çıkarılan zamlı ilgili uyuşmazlık İl Hakem Kurulunda düşük oranlı zamlı karara bağlanmış, ama Yüksek Hakem Kurulu -İnhanlı'nın deyişiyle- verilen zammı "bir bardak su parası" düzeyine indirmişti.

2- İstanbul PTT fabrikasında çalışan işçilere İl Hakem Kurulu günde dört liraya kadar yevmiye alanlara yüzde 20, günde 4 liradan yüksek ücret alanlara yüzde 2 zam kararı vermişti. Fakat Y.H.K. günde 350 kuruşa kadar yevmiye alan işçilerin ücretlerine günde 4 lirayı aşmamak koşuluyla yüzde 20 zam kararı vermiş, daha yüksek ücret alanlara İl Hakem Kurulu'nun yüzde 5 zammına gerek görmemişti. Böylece 350 kuruşa kadar gündelik alanlara Y.H. Kurulunun uygun gördüğü zam oranı yüzde 14'ü buluyordu.

3- Yedikule Yako Abutsak ve Şeriki K.Ş. işçilerinin iş uyuşmazlığı sonucunda İ.H.K., 24.8.1951'den geçerli olarak işçilere seyyanen yüzde 35 zammı uygun görmüştü. Y.H.K. ise 21.1.1952'den geçerli olarak gündeliği üç liraya kadar olanlara yüzde 20, günde 301 kuruş ile 360 kuruş alanların gündeliklerini de 360 kuruşa çıkarma kararı vermişti.

4- İzmir'de Tekel satış yerlerinde çalışan işçilere İzmir İ.H.K. yüzde 30 zam vermişken, Y.H.K. bu

oranı 2.1.1952'de yüzde 10'a indirmişti.

5- Gaziantep'te Soymer İplik ve Dokuma Fabrikası işçilerine İ.H.K. 21.12.1951'de kademeli olarak az ücret alanlardan başlayarak yüzde 35, yüzde 25 ve yüzde 20 oranında zam kararı vermişti. Y.H.K. ise bir ay kadar sonra bütün zamları geçersiz bulduğunu karara bağlamıştı.

6- İnegöl Tekel Tütünbakımevi işçilerine Bursa İ.H.K. 17.11.1951'de seyyanen yüzde 25 zam yapmıştı. Y.H.K. ise 23.1.1952'de tüm zamları geçersiz buldu.

Bu örnekler de belirtilerek, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, birer yazı ile Y.H.K.'nu hem Çalışma Bakanlığına, hem Başbakanlığa şikayet etti. (16.3.1952)

Çalışma Bakanı Nuri Özsan ise, İstanbul'da incelemeler yaparken İl ve Yüksek Hakem Kurulu hakkında yapılan şikayetler üzerine "Bazı dosyaları bizzat tetkik edeceğim" demişti. (26.3.1952)

Giderek Mecburi Tahkim düzeninin değiştirilmesi istekleri dile getirildi ve bu konuda yayınlara ağırlık verildi. Nitekim İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, hükümete başvurarak İş Uyuşmazlıkları Tüzüğü'nün değiştirilmesini istedi. (19.4.1952, Gece Postası) Biz de İl ve Y.H.K.'larının yeniden nasıl örgütlenmesi gerektiğini 7 noktada özetleyerek dile getirdik. (3.12.1952, Gece Postası)

Çalışma Bakanı Samed Ağaoğlu da, basına verdiği bir demeçte şunları söylemişti:

"Bugünkü İl Hakem Kurulları ve Y.H.K.'nın teşekkül tarzından işverenlerle işçiler haklı olarak şikayet etmektedirler. Şekil mudildir (karmaşıktır) ve daha çok memurlardan mürekkep kurullar niteliğindedir. Bunun yerine kurulları işçi ve işveren mümessillerinden oluşan bir düzene kavuşturmak yerinde olur." (29.11.1952, Gece Postası)

4.

Sistem yürüyor ve işçi şikayetleri giderek güçleniyordu. Bu arada İstanbul Demir ve Madeni Eşya İşçileri Sendikası "İl Hakem Kurulu'nu Protesto Beyannamesi" yayınlama kararı verdi.

Prof. Dr. Orhan Tuna (İl Hakem Kurulu'nda bir süre görev yapmıştı) bu konudaki görüşlerini şöyle özetlemişti:

"Tahkim sistemimiz ister İ.H.K.'larına, ister Y.H.K.'na taalluk etsin, halen çok geç ve güç işlemekte, ister istemez bazı haksızlık ve adaletsizliklere yol açılmakta ve her iki tarafı da tam manasıyla tatmin etmemektedir. Bunun sebepleri fikrimizce kısaca şunlardır:

"Önce bugünkü tahkim sistemi bürokratik bir mahiyet göstermektedir. Meselelerle yakından alakası olmayan bazı yüksek devlet memurları tahkim sisteminin içine alınmıştır. Bu halin işleri geciktirmek ve aksattırmak hususunda dahli olabileceği gibi, hukuki bazı tezatlarla da yol açtığı aşıkardır. Bazı hallerde bilhassa toplulukla iş ihtilafları komün ve devlet işletmelerine taalluk ettiği takdirde heyetlere dahil bazı kimselerin aynı zamanda işveren vekili durumuna gelmeleri kaçınılmaz bir zaruret halini almaktadır. Her şeyden evvel bu, hukuki bir tezada yol açmaktadır. Fakat kanaatimizce bundan çok daha işleri güçleştiren ve geciktiren ve kararların adil, tatminkar ve vahdetli olmasına engel olan noksan, hiç şüphesiz Hakem Kurullarının kafi şekilde teşkil edilmiş olması teşkil eder." (Gece Postası, 3.1.1953)

Prof. Dr. Orhan Tuna'nın saptadığı noksanlar şöyleydi:

1- İ.H.K. emrinde iş piyasasına ve çalışma hayatındaki iş ve ücret koşullarına ait hiçbir bilgi yoktur.

2- İ.H.K. kararları genellikle kararlıklar içinde el yordamıyla veriliyor.

3- Sorunların aydınlanması için sendikalar yeterli gereçler verecek nitelikte değildir.

4- İşverenler, kendilerinden oranlama yapma amacıyla istenen bilgileri vermemektedir.

5- İstenen bilgileri bazı işverenler pek noksan şekilde göndermektedir.

6- İstanbul Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün, incelemeler yapmasına yardımcı olacak bir motorlu aracı bile yoktur.

7- İ.H.K. emrine bir büro verilmesi ve bu büro iş hayatına ait çeşitli meseleleri istatistik açısından ele almak, değişik işkollarındaki ücret durumlarını öğrenip saptamalı, işgücü hareketlerini semt ele almalı ve zorunlu gıda maddelerinin fiyatlarını, hatta konut kiralalarını izlemelidir.

Bunlar olmadan yapılagelen İ.H. Kurulu toplantıları ve kararları istenilen düzeyde olamamaktadır. (5.1.1953, Gece Postası)

Okuyucularla

"AYDIN" TARTIŞMASI

Son zamanlarda dergilerde, gazetelerde, Yazko tarafından düzenlenmiş bir seminerde, hatta İngiltere'de çıkmakta olan "The Economist" Dergisinde de "Sağcı Aydın" kavramı ortaya atılıp durmaktadır. Kuşkusuz, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki "aydın" anlayışıyla, gerikalmış ya da bırakılmış ülkelerdeki "aydın" anlayışları arasındaki farklılıkları gözden kaçırmamak önemli. "Aydın" denilince, onlar ne anlıyor, bizler ne anlıyoruz bu kavramdan?

Her sınıfın hizmetindeki beyin takımına ille de aydın demek mi gerekiyor? Uzmanla, aydın eşdeğer tutulabilir mi? Bir insan iyi bir doktor, mühendis, yargıç, profesör, ekonomist olabilir, ama aydın olmayabilir. Böylesi insanlar, mesleklerinin dışındaki şeylerle pek ilgilenmeyenlerdir. Özellikle Türkiye'de bu tür insanlar, "aydın" konumuna kasıtlı kasıtsız sokularak, uzmanlık mesleği ile "aydın" kavramı birbirine karıştırılmaktadır.

Bir aydın, aynı zamanda entelektüel de olabilir, ama her entelektüel bir aydın sıfatını kazanamayabilir. Bugün Türkiye'de her alanda olduğu gibi, bu alanda da bir kaos sürüp gitmektedir.

Hadi Korkmaz - İstanbul

SAHİP ÇIKMAK

Derginizi yayın hayatına girdiğinden beri izlemeye çalışıyorum. Kolay olduğunu söylemek mümkün değil. Gene de birçok sayınızı okuma ve inceleme fırsatı buldum.

Günümüz Türkiye'sinde (özellikle son iki yıldır) bir dergi spekülasyonu olgusu alabildiğine hayatımıza girdi. Okuyucu olarak bu durum bizi fazlasıyla şaşkına çeviriyor. Bugün artık okuyucusu tarafından sahip çıkılan dergi yok denecek kadar az. Fakat iki senedir yayınlamakta olduğunuz derginizin yayın hayatındaki bu boşluğu fazlasıyla doldurduğu kanaatindeyim. Bundan böyle yaşamın her alanında okunan dergi olma özelliğinin sürecini umut ediyorum.

Sizler okuyucunun sahip çıkacağı dergi yayınlamak, bizler de dergiye sahip çıkmak durumunda olduğumuz inancındayız.

Tugay Turan - Pazar/Rize

DAVANIŞMA YAYINLARI

İLHAN SELÇUK : AĞLAMAK VE GÜLMEK (150 TL.)

PABLO NERUDA : ŞİİRLER / Türkçesi Enver Gökçe (150 TL.)

FIKRET OTYAM : HU DOST (200 TL.)

AZİZ NESİN : SUÇLANAN VE AKLANAN YAZILAR (350 TL.)

JÜLİDE GÜLİZAR : İYİ AKŞAMLAR SAYIN SEYİRCİLER (200 TL.)

VEYSEL ÇOLAK : AŞKOLSUN (75 TL.)

ALİ CENGİZKAN : ÇOCUK ÖMRÜMÜZ (75 TL.)

MAHMUT T. ÖNGÖREN : SINEMADA KADIN VE CİNSELLİK (200 TL.)

SARGUT ŞÖLCÜN : TARİH BİLİNCİ VE EDEBİYAT BİLİMİ (275 TL.)

ABDULLAH AŞCI : DAYAK DAĞITIMI (125 TL.)

AHMET SAY : İPEK HALIYA TERS BİKEN KEDİ (150 TL.)

CENGİZ BEKTAŞ : DUVARLARIN DIŞI DA SENİN (150 TL.)

ALİ İHSAN MİHÇİ : İNSAN KISIM KISIM YER DAMAR DAMAR (150 TL.)

AHMET TELLİ : SU ÇÜRÜDÜ (125 TL.)

ŞAHİN YENİŞEHİRLİOĞLU : FELSEFE VE SANAT

OSMAN NUMAN BARANUS : AĞRILAR TOPRAĞI (125 TL.)

AHMET ADA : ACIYLA AKRAN (100 TL.)

SAADET TİMUR : BEŞ GÜNÜN ÖYKÜSÜ

HÜSEYİN ATABAŞ : BİTMEYEN (100 TL.)

GÜRSİN TOPSES : EĞİTİM FELSEFESİ TEMEL SORUNLARI

GÜNEY DAL : BUZUL DÖNEMİNDEN HABERLER

NUSRET KEMAL : ÖLÜM ÇEMBERİ

DURAN YILMAZ : YÖRÜK HİKAYELERİ

Genel Dağıtım : ADAŞ, Mithatpaşa Cad. 28 - A, ANKARA.

Dayanışma Yayın Üretim Kooperatifi PK. 266 Kızılay - ANKARA

İlhan'ın anısına bir kitap

DOĞANIN İNSANLAŞMASI

■ Muzaffer İlhan ERDOST

A cıları kabartan ve dindiren olayların örtüştüğü uğraklar da vardır. Türküler'in, "Babam ne tatlıydı değilmi hala?" dediğini, onulmaz özlemini yarı-gizli dile getirdiğini öğrendiğim günün kavşağında, Barışta, dağıtımdan evine yenile gelmiş bir kitabın kapağını aralayarak gösterecekti: "İlhan Erdost'un Anısına". Yüzyüze gelmediğim, yapıtlarından tanıdığım değerli ve yürekli düşün Adamımız Serrol Teber'in, yeni kitabı *Doğanın İnsanlaşması*'ni İlhan'ın anısına adadığını böyle bir anımda biliverdim.

Sanatevi'nde At'ın ilkgösterilişinde, Ali Özgentürk'ün, kendisine sorduğu "Bu filmi niçin seviyorum?" sorusunu, filmin kendisini değil de, filmin oluşturulmasında arkadaşlarının tutumunu dile getirerek yanıtlaması ilgimi çekmişti. Özgentürk'ten esinlenerek, *Doğanın İnsanlaşması*'ni şöylebir karıştırdıktan sonra -yani okumadan- niçin sevdim diye sordum kendi kendime. Şöyle de yanıtladım:

İlkin, İlhan'ın çalışmasını geniş ölçüde kucaklayan bir yapıt olduğu için sevdim. Bu, şöyle de açıklanabilir: İlhan'ın doğrudan sorumluluğunda yayınlanan dört kitap ve gene İlhan'ın göznrünü ve emeğini içeren sorumluluğunu paylaştığımız sekiz kitap, bu yapıtın hazırlanmasında kaynak olarak yararlanılmış. Bir başka anlatımla: Maddenin en gelişmiş biçimi olan insanın türeyişinin ve insanın bilinçli eylemiyle insanlaşmasının bilimsel açıklaması ve insanlığın yükselişinin, gericilik ile ilerililik arasında kanla yazılı tarihinin bir genellemesi olarak *Doğanın İnsanlaşması*, İlhan'ın yaşamıyla içiçe kuşandığı etkinliklerini kucakladığı için sevdim bu yapıtı.

İkincisi: Sırrı Öztürk, yüreğini beslememekte direnen kılcal damarlarla boğuşurken bile yeni yapıtlar sunabilmek tutkusuyla ve nice çileli

bir aradan sonra, Öncü Yayınlarını, *Doğanın İnsanlaşması*'yla yeniden yaşama kavuşturduğu için de sevdim bu yapıtı.

II

Nedir doğanın insanlaşması? Serrol Teber, hemen herkesin kolayca anlayacağı bir dille yazıyor. Herşeyden önce, zaman-uzay birliği içersinde, evrende, güneşten ya da galaksinin öteki bölümlerinden ayrılan-kopan kozmik toz-gaz parçacıklarının biraraya topladığı ve belli bir çekim alanı oluşturarak, sıkıştığı, ısındığı ve giderek üst yüzeyin soğuyarak kabuklaştığı birkaç bin milyar yılın tarihidir. Yerküresinin kabuğunun soğumaya başladığı ve basit elementer maddelerin karmaşık bileşiklere dönüştüğü, gezegenin çevresinde ilk gaz tabakalarının biriktiği, hidrojen ve oksijen gazlarının bileşerek su moleküllerini oluşturduğu, ileri düzeyde örgütlenmiş protein damlacıklarının yani hücre-öncüllerinin oluştuğu ve ilk canlı yapıların oluşmaya başladığı 2-3 milyar yılın da tarihidir doğanın insanlaşması. Ve ensonu, hayvan kemiklerini araç-alet olarak kullanan insandan taş aletleri üreten insana değin iki milyon yıla yakın bir zamanın da ürünüdür. Marx'ın sözleriyle, "kendi geçim kaynaklarını üretmeye başlamasıyla kendilerini hayvanlardan ayırdetmeye" ve insanlaşmaya başlayan insan, bilinçli eylemiyle, doğanın yarattığının karşısı olarak, kendini, kendi tarihini yaratmaya başlayacaktır.

Doğanın insanlaşmasının bu beş milyar yıllık tarihinden herhangi bir süreci yokumsamak, insanın insan olmasının olanaklarını tümünden yokumsamak demektir. İnsanın yaşı, bir bakıma, sürekli devinen maddenin yaşıdır. Bunun gibi, insanın doğal insan olarak oluştuğu türler zincirinden herhangi biri türememiş olsaydı, insanın türemesi de olanaksız olacaktı. İnsanın yaşı, onun içindir ki, en küçük canlıdan ve en son türediği atalarının yaşından yalıtılmayacak kadar eskidir.

Gene bunun gibi, insan, insanlığın bugün yarattığı değerlere ve ulaştığı yere, kendi geçmişi, yani insanın bilinçli eylemi olmasaydı ulaşamazdı. Bir başka deyişle, bugünkü insan, ilk türettiği doğal-insan değildir, o sürekli bir gelişme halindedir. Dinsel öğretinin ileri sürdüğü gibi, insan, haftanın belirli "bir gün"ünde yaratılmadığı gibi, doğanın, insanın ve kültürünün tarihinin ürünü olarak, sürekli gelişmektedir ve gelişecektir. Ve gene bir başka deyişle, "yaratıldığı" günkü insan değildir bugünkü insan; nasıl ki, geleceğin insanı bugünkü insandan bi-

linç açısından, daha yüksek olacaktır.

Ve burada şunu da eklemek gerekir ki, insan, bugünkü insanbiçimli maymundan türemiş değildir; insan ile bugünkü insanbiçimli maymunların bugün türleri tükenmiş bulunan ortak bir ataları vardır. Darwin'e göre, insan türemeyebilirdi de. Bu görüş kabul edildiği zaman, başka yıldızlarda ve başka galaksilerde canlı türemiş olsa bile, burada, insanın da kesinkes türeyeceğine varsaymak doğru olmayacak. Belki daha yüksek bilinçli bir canlı, ama insan değil.

III

Fakülteye ilk başladığımda, bir hocanın, "Balta kendini kesmez, ayna kendini göstermez, göz kendini görmez" diye anlattığını anımsıyorum. Bir şey kendine ne denli yakınsa, o şey, kendini bilemez anlamına söylemişti sanırım bu sözü. Madde, devinmekle birlikte, kendinin "madde" olduğunu bilmez. Ama devinen madde, zaman boyutunda, kendini bilecek bilinçli varlığı türetti. Ve şimdi, devinen bir madde olarak beynimiz, sürekli olarak kendini, madde olarak özünü tanımaya başlıyor. Bildiğimiz şeylerin, bilmediğimizden ne denli çok olduğu bir gerçek. Ama "bilinmeyen" diye bir şey tanımamacasına, giderek daha çok şeyi bilmeye başladı madde/insan.

Enerjinin, uzay-zaman boyutu içersinde, devinerek, sürekli yükselen, sürekli daha üstün biçimleri yaratan özünü ve özelliğini görmek gerekir. Çünkü, değişim ve dönüşümler, karşılıklı etkileşimler içersinde, madde, kendisinin daha yüksek biçimlerini üretiyor. Maddenin özündeki gizem ya da gizilgüç, maddenin en gelişmiş biçimi olarak insanı ve onu bütünleyen beyni türettiği gibi, beyin ya da insan olarak madde de, sürekli yükselen bilinçler üretmenin özünü, kendi gizilgücünde taşıyor.

IV

Dilimizde, terim olarak ister "doğal seçme", ister "doğal ayıklanma" diyelim, Darwin, bu terimle, doğanın, özünde, güçsüzleri ayıklayarak, türün kendi içersinde yetkinleşmesini amaçladığını belirtiyordu. Böylece, "savaş"ın, doğaya aykırılığı da açıklanmış oluyordu. Çünkü, savaşı cılız ve sakatların değil, türün güçlü ve sağlam üyelerinin sürüldüğü bilinir.

Güçlü olmak demek, türün, birincisi fizik yönünden, ikincisi zihinsel yönden güçlü üyeleri olmak demektir. Üyenin doğal güçler karşısında bedensel dayanıklılığa sahip olması

ve doğal güçler karşısında kendini zihinsel olarak koruma güdüsünü geliştirebilmesi, doğal seçmenin özünü açıklar. Doğal seçme, doğanın yarattıklarının karşısı olarak insanın bilinç üretimiyle (bir bütün olarak kültürüyle) çatışan ve bilinçli varlık olan insanı, hayvandan ve doğal-insandan ayırdeden bir doğa yasasıdır. Doğal seçme, özünde, türün gelişmesi dışına ve özellikle de canlı varlığın, varlığını, doğal koşullar ve güçler karşısında koruma yetisini yetkinleştirilmesi dışına taşırılamaz,

Türün yetkinleşmesini amaçlayan doğa tarafından, belirli bir tür içersinde doğal anlamda güçlü üyelerin seçilmesi ile, doğanın verdiğinden ayrı olarak insanlığın bilinçli eylemiyle ürettiği ve türettiği değerleri kuşanmış olan bir kesim insanın, bu değerlerden yoksun olan insanların (halkların) geçmiş ve canlı emek ürünlerini gaspetmek amacıyla onları ezmeye birbiriyle özdeşleştirilemez. Çünkü doğa, Darwin'e göre, türün doğal olarak yetkinleşmesini amaçlamaktadır. (Ki, insanların, doğayı egemenlikleri altına aldıkları ölçüde, doğal seçme yasası etkinliğini yitirmiş denebilir.) Sosyal-darwinizmin, insan türünün doğal yetkinleşmesini değil de, toplumsal "gelişmeyi" gözettiğini açıklamış olduğu bilinmekle birlikte, burada, şunu söylemek gerekir ki, sosyal-darwinizm, insanlığın insanlaşmasını değil, aksine, insanlaşmasını engellemeyi kendinde taşıyan emperyalist bir ideolojidir. Üretimin toplumsallaşmış ve hatta önemli ölçüde uluslararasılaşmış olmasına karşın, emperyalizm, üretim araçları mülkiyetini, üretici güçlerin gelişmesini engelleyici anlamda elinde tutarak, insanlığın gelişmesine engel olmaktadır. Sosyal-darwinizm, bu gerici politikanın, yeni bir kılık altında, ideolojide yansımından başka bir şey değildir.

Burjuvazi ve özellikle tekelleci burjuvazi, doğal seçmeyi, güçlü insanların, güçsüz insanları yaşamdan "ayıklama" derekesine indirgeyerek, darwinizmden sosyal-darwinizmi türetti. Güçlü kim? İnsanlığın biriktirdiği maddi ve manevi değerleri şu ya da bu biçimde eline geçirmiş bulunan emperyalizm ve onun çıkarlarını orunlayan sınıf, maddi ve özellikle teknik bakımdan güçsüz olan halkları yaşamdan ayıklamakta kendinde böyle "doğal" bir hak bulduğunu öne sürüyor.

Nasıl "savaş", doğal seçmeye ve dolayısıyla doğaya aykırı olarak, güçlü ve sağlam yapıları olanların "ayıklanması"ndan başka bir şey

değilse, şimdi kafaca ve bedence değil, ellerinde bulundurdıkları iktisadi güç ve denetimlerinde bulundurdıkları bilim ve teknoloji aracılığıyla, iktisadi açıdan güçsüz halkları ezmelerine ve baskı altına almalarına, Darwin'i çarpıtarak, haklılık kazandırmak istiyorlar. Sosyal-darwinizmin, ırkçılığın, biyolojizmin ve militarizmin özünde yatan düşünce, doğaya aykırı, insana ve insanlaşmaya aykırıdır.

İnsanın insanlaşması, zorunluluk aleminden özgürlük alemine geçiş, insanın kişiliğini serbestçe geliştirebilmesiyle ve bunun maddi koşullarının yaratılmış olmasıyla olanaklıdır. İnsanlığın maddi ve zihinsel emek değerlerini eline geçirmiş bulunan bir sınıfın ya da sınıfların, diğer halklar üzerinde zor kullanması, doğanın özüne aykırı olduğu gibi, insanın insanlaşmasına da karşıt bir ideolojidir. Darwin'in "doğal seçme"si, iktisadi ve askeri gücü elinde

bulunduran sınıfın, gerek bedensel ve gerek zihinsel bakımdan güçlü, ama ulusal anlamda yoksul halkları ezmesinin teorik bir dayanağı olamaz. İnsan türünün yetkinleşmesi, denebilir ki, insanlaşmanın gerekli bedensel ve zihinsel olanaklarını sağlamayı amaçlayan düşüncelerin, daha yaygın ve etkin biçimde yaşama geçirilmesiyle olanaklıdır.

V

Tanıtma yazımı, *Doğanın İnsanlaşması*'ni bir bakıma özetleyen Enver Gökçe'nin şu dizeleriyle bitireceğim:

Döne döne esir
Döne döne gaz
Döne döne atom
Döne döne madde
Döğüşe çekeşe madde
Vuruşa vuruşa madde
Ve zaman değışe değışe

Mart (19) sayısını aldınız mı?

CARL SANDBURG'DAN ŞİİRLER
Ataman Tangör/PSİKİYATRİK SÖYLEŞİLER

Veysel Öngören/NUSRET HIZIR

Ali Cengizkan/ŞİİR ve YAŞAM

A.Mümtaz İdil/SOVYET EDEBİYATI

Cengiz Aytmatov ile konuşma

"YÖNETMEN SİNEMASI" MI KARŞI ÇIKMA
SİNEMASI" MI?

Yavuzer Çetinkaya/EISENSTEIN ÜZERİNE

Taner Ay/UYARLAMA SORUNSALINDA

ÜÇ FİLM

Erkut Tanrıseven/TESS ve LADY

CHATTERLY'İN AŞIĞI(!)

Taner Ay/KÖPEKLERİN GÜNÜ

ŞİİRLERİYLE/Ragıp Gelencik, Ahmet Telli,

Timuçin Özyürekli Ahmet Ada,

Mahmut Temizyürek, Adnan Satıcı,

Şükran Moral, Ahmet İnam.

ÖYKÜ/Şükran Farımaz

Abone koşulları: Yurtiçi/Yıllık 1000 TL.

Yurtdışı/Yıllık 54 DM.

Tek isteklerde 150 liralık posta pulu gönderilir.

Yazışma ve havale adresi: P.K: 723,

Kızılay - Ankara

YENİ ŞAFAK KİTAP EVİNİN HİZMETİ
OKURUN BEĞENİSİNİ KAZANACAK 4 AYRI DİZİ

KİTAPIN ADI	YAZARI	YAYINEVİ	EDERİ
1- KİŞİLİK ÇÖZÜMLEMESİ	Wilhelm REICH	Payel	600 TL
2- DIŞ DÜNYA ÜZERİNE BİLGİMİZ	Bertrant RUSSEL	Kavram	200 TL
3- DAVRANIŞLARIMIZIN KÖKENİ	Serol TEBER	Say	350 TL
4- ESTETİK VE SANAT	Moissej KAGAN	Altın	500 TL
5- KARAKTERLER	La BRUVERE	Kavram	350 TL
6- DOĞANIN İNSANLAŞMASI	Serol TEBER	Öncü	500 TL
7- İNSAN BİLİMİ ve FELSEFE	Lucien GOLDMAN	Kavram	150 TL
8- FELSEFE YAZILARI	Nüret HIZIR	Çağdaş	250 TL
9- KİŞİLİK	Dr. Özcan KÖKNEL	Altın	500 TL
10- EPİSTOLOJİ ve PSİKOLOJİ	Jean PIAGET	Hawass	200 TL

3.600 TL

İNDİRİMLİ EDERİ: 3.250 TL

KİTAPIN ADI	YAZARI	YAYINEVİ	EDERİ
1- BİLİM TARİHİ	Cemal YILDIRIM	Remzi	400 TL
2- CUMHURİYET DÖNEMİ İKTİSAT TARİHİ	Y. S. TEZEL	Yurt	700 TL
3- EVRENSEL DOĞA TARİHİ	Imanuel KANT	Hawass	200 TL
4- TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK	Korkut BORATAV	Savaş	400 TL
5- OSMANLI TOPLUM YAPISI	Muzaffer SENCER	May	350 TL
6- DÜNYA EKONOMİSİ İÇİNDE TÜRKİYE	Çağlar KEYDER	Yurt	300 TL
7- TARİHTE NELER OLDU?	Gordon CHILDE	Alan	300 TL
8- ANLAYAN TARİH	Önay SÜZER	Yazko	110 TL
9- TARİH BİLİNCİ ve EDEBİYAT BİLİMİ	Sargut ŞÖLÇÜN	Dayanışma	275 TL
10- GERÇEKÇİLİĞİN TARİHİ	Boris SUCKOV	Adam	425 TL

3.560 TL

İNDİRİMLİ EDERİ: 3.200 TL

KİTAPIN ADI	YAZARI	YAYINEVİ	EDERİ
1- HÖYÜKTEKİ NAR AĞACI (Roman)	Yaşar KEMAL	Toros	200 TL
2- İŞTE İNSAN (Ecce-Homo) (İnceleme)	Azra ERHAT	Adam	350 TL
3- SİLAH KAÇAKÇILIĞI ve TERÖR (Belge)	Uğur MUMCU	Tekin	300 TL
4- HAYDİ GİDELİM (Öykü)	Adalet AĞAOĞLU	Remzi	200 TL
5- İNSANCA YAŞAMAK (Deneme)	Seha L. MERAY	Hil	250 TL
6- CADİ FIRTINASI (Roman)	Demirtaş CEYHUN	Yazko	300 TL
7- ÖNCE ŞİİR VARDI (Deneme)	Oktay AKBAL	Adam	250 TL
8- TUTKUNUN KÖŞELERİ (Roman)	Zeyyat SELİMOĞLU	Yazko	150 TL
9- BAY CEAR (Roman)	Oktay RIFAT	Adam	300 TL
10- YENİ DÜNYA (Öykü)	Sabahattin ALİ	Cem	200 TL
11- YOZ DAVAR (Roman)	Talip APAYDIN	Cem	300 TL
12- ANILARA YOLCULUK (Anı)	Kemal SÜLKER	Yazko	220 TL
13- ŞEYTANIN ANALARI (Yazıları)	Çetin ALTAN	Miyatro	250 TL

3.270 TL

İNDİRİMLİ EDERİ: 2.940 TL

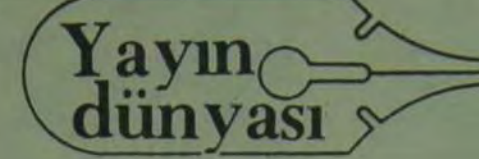
KİTAPIN ADI	YAZARI	YAYINEVİ	EDERİ
1- SUÇ VE CEZA - 2 cilt	DOSTOYEVSKI	Sosyal	750 TL
2- YAŞAYANLAR VE ÖLÜLER	Konstantin SİMONOV	e	500 TL
3- KARANLIĞIN YÜREĞİ	Joseph CONRAD	Dost	175 TL
4- HÜRRIYETİN YOLLARI - Nobel 64	Jean-Paul SARTRE	Cem	600 TL
5- MRS. DALLOWAY	Virginia WOLFF	Birikim	200 TL
6- ECİNLER - 2 cilt	DOSTOYEVSKI	Sosyal	750 TL
7- YÜZYILLIK YALNIZLIK - Nobel 82	G. Garcia MARQUEZ	Sander	450 TL
8- HİKAYELER	F. KAFKA	Cem	400 TL
9- AĞALAR	Mariano AZUELA	Oda	150 TL
10- OBLOMOV	İvan GONÇAROV	Sosyal	450 TL
11- BAŞKAN BABAMIZIN SONBAHARI	G. Garcia MARQUEZ	Can	300 TL

4.725 TL

İNDİRİMLİ EDERİ: 4.250 TL.

5 İSTEKTEN AŞAĞI OLAN SİPARİŞLERDE İNDİRİM YAPILMAZ.
ÖDEMELİ SİPARİŞLERİNİZİ BEKLERİZ.

ADRES: YENİ ŞAFAK KİTAP EVİ - Muvakkithane Caddesi No. 30 Kat:2 KADIKÖY - İSTANBUL

ANILARA YOLCULUK
Kemal Sülker
Yazko Yayınları, 1983
220 sayfa

"Kültürsüzleşme", "zihni-yetsizleştirilme", "gerçeksizlik", "kuşaklararası kopukluk", "köksüzlük..."

Toplumsal ve kültürel yaşamımızın sorunlarından söz edilirken, herbiri derin bir olumsuzluğu tanımlayan yukarıdaki kavramlar, biraz da sıralanmak zorunda kalınan gerçeklerdir. Diyebiliriz ki, bu olumsuzluktan büyükçe bir payı 150 yılı aşkın bir geçmişi olan basın yaşamımız almaktadır. Türkiye Basın Tarihi... denildiğinde karşılana boşluk duygusunu, biraz kronolojik bir sıralama, biraz "ünli" isimler topluluğu ve biraz da teknik gelişmeye ilişkin anı ve veriler dizileri karşılamaya yetmemektedir. Yapan ve yaratanları olmayan "tarih" olur mu? Türkiye Basın Tarihi de meçhul emekçileri ile boşluktur...

Bana öyle gelir ki, bu meçhul emekçiler, basın denilen "dev" in 41. odasında durlar. Hani o kapısı hiç açılmaması gereken oda!.. Masalımsı bir giz'in pekala gerçeklerle örülebildiğine kanıt...

Gazetecilik ve yazarlık mesleğine yaklaşık 50 güzel yılını veren Kemal Sülker "Anılara Yolculuk" kitabıyla bizleri biraz da bu 41. odaya götürüyor. Yarım yüzyıllık bir gözlemciliğin, "Babıali denen bizim yokuşun çilesini çeken düzeltmen, muhabir, sekreter, yazı işleri müdürleriyle geçen acı-tatlı günlerden bir demeti bu kitapta okurlara sunmak, daha çok basın tarihine geçmemiş anılara, olaylara, o günleri birlikte yaşadığımız kimselerin

ilginç özelliklerine değinmek istediğini" duyurarak okuyucuya çok düşündürücü bir yolculuk çağrısı çıkartmasıdır "Anılara Yolculuk..."

Meslek yaşamında onur bayrağını dik tutabilmenin şatafatsız ama "feleğin çemberinden" süzülüp yaşam ve deney nakışçılığının saygın temsilciliğini yapan Kemal Sülker'in meslek anılarının çarpıcı bir kesitini oluşturan kitabında, önsözde de belirtildiği gibi, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Ulunay, Halikarnas Balıkcısı, Ömer Rıza Doğrul, Halil Lütfi Dördüncü, Suat Derviş, Nizamettin Nazif, Reşat Fuat Baraner, Sait Faik, Hüsamettin Bozok, Lütfi Erişçi, A. Kadir, Orhan Kemal, Neriman Hikmet, İlhan Berk, Sadrettin Celal Antel ve daha pek çok yazarla değişik anılarla tanışıyoruz. Ama ya meçhuller?..

Naci Sadullah'ın Sülker'e anlattığı gibi:

"- ... Kemal Ahmet'in temiz kanı, gazetelerde mürekkep gibi harlandı. O, kırk ayaklı gazete masalarına, bir tek rahat soluğa hasret çeken hasta çiğnerlerini kusa kusa öldü. Fakat hasis patron kasaları, onun bir tek şeyini alamadılar: İnsanlığını..."

Kemal Sülker, basın denen "dev" in 41. odasından bizlere "köksüzlüğün" ezikliği ile birlikte, onurlu bir mirasa sahiplenme duygusu tatlıracak açıklamalar yaparken, "Bu anıyı yazınca bugün basın emekçilerinin çalışma koşullarındaki gelişmeyi, iyileşmeyi, ücret ve sosyal yardım ödemelerini düşünerek 47 yıl önceki koşulları çok geride bırakmış olmamızın sevincini duyarak Kemal Ahmet'i ve Kemal Ahmet'leri saygıyla anarken gözyaşlarını tutamadım" diyor.

Dilerim, sadece derya içre olup deryayı bilmez gazeteci meslektaşlar değil, hayat deryasında deryanın gizini çözmeye çalışan okuyucu kitleler alıp okusunlar Kemal Sülker ustanın kitabını. Belki kimbilir, ama gerekli...

Mürekkep'in "Ömer'den mi, yoksa damardan mı" geldiğini düşündürür hiç olmazsa...

Varlık Özmenek

DAHA SESİMİZİ
DUYURMADIK
(Avrupa'daki Türk Çocukları)
Dr. Gündüz Vassaf
Belge Yayınları: 20
İstanbul 1983, 202 sayfa

60'lı yıllarda hızlanan Avrupa'ya göç olgusunun ardından beklenen sorunlar şimdi de artık gündeme gelmiştir. Avrupa'daki yüzbinlerce Türkiyeli ve Uzakdoğulu işçinin ikinci ve üçüncü kuşak diye adlandırılan çocukları, ora yöneticilerini kaygılandırmaya başlamıştır. Ekonomik, sosyal ve elbette moral değerler bakımından kendisine büyük ölçüde aykırı bu yeni toplumda, bu çocukların, bu genç insanların geleceği ne olacaktır? Yirmi yıldır oralarda yaşayan, yaşamaya çalışan ana-babaları bile uyumsuz, umarsız ve umutsuz olan bu yüzbinlerce çocuk ortadadır. Bunlar geniş anlamda ne batılı, ne doğulu; ne Hristiyan ne Müslümandır; ne ana dilleri Türkcüyü ne de batı dillerinden birini iyice bilmektedirler. Çocuk dünyasını altüst eden bu uyumsuzlukların sonu nereye varacaktır?

Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Gündüz Vassaf, üniversitesinden görevli olarak 1981-82 akademik yılını, Türk işçi çocuklarına ilişkin bir çalışma yapmak üzere Avrupa'da geçirmiştir. Çalışmasının bir bölümüne UNESCO maddi yardımında bulunmuştur.

Yetkin ve deneyimli bir psikolog olduğu kadar, gazetecilik geçmiş de olan Vassaf, bu konuya yakından uzaktan ilgili herkesi okumaya katabilecek akıcılıkta bir yapıt ortaya koymuştur. Şöyle diyor kitabın önsözünde Vassaf: "... Gördüklerimi, yaşadıklarımı, okuduklarımı, konuştuklarımı ve bunların bende çağrıştırdığı düşünceleri yansıtmak, paylaşmak istiyorum. Bu açıdan kitaba

bir 'Psikolog Evliya Çelebi' nin düşünce ve gözlem sohbeti' diye de bakılabilir. Ancak bunu bir 'bilim disiplini' sınırları içinde yapmaya çaba gösterdim."

Gözlem ve düşünceleri yanında, zengin bir kaynakçayı da yanına alan bu önemli kitabın ana başlıklarını burada anmakla yetinelim:

Gözlemler: Evden Ayrılan Çocuklar, Psikolojik Sorunlar, Poliste ve Hapishanede, Evlenme, Okulda, Irkçılık, Kısa Gözlemler. Düşünceler: Yeni Sömürge İnsanları, İşçi Çocuklarına Yönelik Politikalar, Çözüme Doğru, Yanlışlar ve Arayışlar, Yeni Bir Avrupa, Bağımsızlık ve Demokrasi. Ve Tablolar.

Remzi İnanç

YEDİ NUMARALI
DEHLİZKostas Kodzias, Roman
Çeviren: Metin Alemdar
Adam Yayıncılık, 1982
334 sayfa

Ehrenburg'un romanlarını tanıyanlar Kostas Kodzias'ın Yedi Numaralı Dehliz'in hiç yadırgamayacaklar. Çok önemli bir farkla: Ehrenburg gelişmiş kapitalist ve sosyalist ülke insanlarından sözediyor. Oysa Kostas Kodzias Yunanistan'dan. Stefanos, Papakostis, Alekos, Katerina bizim insanımıza çok benzer. Romanın kahramanlarını toplumumuzun içinden bulmakta güçlük çekmeyeceksiniz. Kostas Kodzias'ın toplumcu hümanizmasını da tanıyacakmış, kimseye yabancı değil bu nitelik. Yazarın gerçekleri ele alışındaki cesurluğu, roman kahramanlarının yaşama asılan tutumları, tüm çileleriyle birlikte yitirmedikleri iyimserlikleri bize yabancı değil.

"Ne garip" diye düşündü Alekos. "İnsan yıllarca bir kasabada yaşıyor, ama meyhanelerden, batakhanelerden, üfürükçü kadınlarla çamurdan başka bir şey görmüyor, dedikodudan başka şey duymuyor! Tıpkı yüzeyi küf bağlamış durgun bir su gibi. Dar kafalı kişiler bu tabakanın altında başka bir şey olabileceğine inanmaz. Ama su biraz kımıldamaya görsün, derinlerden temiz, saydam bir akıntı yükselir ve tüm küfü alıp götürür. Lanet olsun, gerçek güzelliği bunca zaman nasıl farketmedim!"

Bir solukta bitecek bir roman.

Mehmet Kök

* Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca geçtiğimiz sene liseler arasında yapılan satranç birinciliği, bu yıl yüksek okulları da kapsayan bir satranç şenliği biçiminde yapılacaktır. 67 ilin liselerinden birer öğrenci ve 27 üniversiteden ikişer öğrenci bir çatı altında liseler ve üniversiteler birinciliği için ayrı ayrı mücadele edecekler. Birincilik 26-30 Mayıs tarihleri arasında Ankara Selim Sırrı Tarcan Spor Salonunda yapılacaktır. Geçen sene ilk kez yapılan liselerarası birincilik bu sene yüksek okulları da içine aldı. Gelecek senenin hedefi, birinciliğe ilk ve orta okulları da dahil etmek.

* Ankara Üniversitesi Mediko Sosyal Merkezinde satranç kursları düzenlendi. Kursları Türk satrancına büyük emek veren Kahraman Olgaç veriyor. 16 fakülteden öğrencilerin katıldığı kurslar hergün üç saat olarak yapılıyor.

* Adana Satranç Derneği Piyon adlı bir satranç dergisi çıkarıyor. Daktiloda yazılıp fotokopiyle çoğaltılan dergi yurttan ve dünyadan haberlerin yanı sıra yöresel haberleri de içeriyor.

Dergide problemler, satranç bilgileri, özdeyişler ve "Bunları biliyor musunuz?" köşesi var. Adana Satranç Derneği'nin bu köşede sorduklarından biri de şu: "Derneğimizin kurulduğu yıldan beri (1979) hâlâ kahve köşelerinden (parasızlık, ilgisizlik) kurtulamadığını ve bu güzel oyunu daha büyük kitlelere götüremediğimizi biliyor musunuz?"

Bu güzel dergileri için Adana Satranç Derneği'ni ve Dernek Başkanı Aydın Sihat'i kutlarız.

Yazışma adresi:

Adana Satranç Derneği, Abidinpaşa Cad. Akdağ Apt. 64/D - ADANA

ARALIK AYI ÇÖZÜMLERİ

No: 66
Beraberlik (E. Holm, 1917)

1) a6-a7, Fe6-d5; 2) Sg2-h2, Fd5-a8; 3) Kb8-b3, Sa5-a4; 4) Kb3-b6, Sa4-a5; 5) Kb6-b3 Beraberlik (devamlı tekrardan) (Çünkü eğer 5) a2-a1(V), Kb3-a3+, Va1xa3 - Pat

No: 67
Kazanç (A. Havasi, 1923)

1) h6-h7, Ka3xa5; 2) Ac3-b5!, Ka5xb5; 3) Fh8-e5!, ve kazanır.

No: 68
İki Hamlede Mat
(W. Meredith, 1873)

1. Va1-h8 (tehdit: Vh8-h7+) A.1)..., Fc4xd3; 2) Vh8-a8+ B.1)..., Ae1xd3; 2) Vh8-h1+ C.1)..., Ae2xf4; 2) Vh8-d4+

No: 69
Üç Hamlede Mat
(S. Lloyd, 1858)

1. Fe5-b8 A.1)..., Ff5-c2; 2) d2-d4+, c4xd3; 3) Ag3-e4+ B.1)..., Ff5-d3; 2) Sf6-e5... C.1)..., Af4-d5+; 2) Sf6-e5... D.1)..., Af4-d3; 2) Sf6-e7...

MAÇ

Beyaz: Kasparov
Siyah: Georgiyu
Moskova, 1982

1) d4, Af6; 2) c4,e6; 3) Af3, b6; 4) a3,Fb7; 5) Ac3, d5; 6) c4xd5, Axd5; 7) Vc2, c5; 8) e4, Axc3; 9) bxc3, Fe7; 10) Fb5+, Fc6; 11) Fd3, Ad7; 12) 0-0, h6; 13) Kd1, Vc7; 14) d5, e6xd5; 15) e4xd5, Fxd5; 16) Fb5, a6; 17) Ff4, Vxf4; 18) Fxd7+, Sxd7; 19) Kxd5+, Sc7; 20) Ke1, Fd6; 21) Kf5, Vc4; 22) Ke4, Vb5; 23) Kxf7+, Sb8; 24) Ke6, Kd3; 25) c4, Vc6; 26) Ae5, Vc8; 27) Vb1, TERK 1-0

MAÇ

Beyaz: Skalkotas (Yunanistan)
Siyah: İlhan Onat
1982

1) Af3, d5; 2) g3, c6; 3) Fg2, Af6; 4) 0-0, Fg4; 5) c4, e6; 6) b3, Abd7; 7) Fb2, Fd6; 8) d4, 0-0; 9) Abd2, a5; 10) Ae5, Fh5; 11) Ve1, a4; 12) Ad3, axb3; 13) axb3, Kxa1; 14) Fxa1, Va5; 15) e4, Axe4; 16) Axe4, Vxe1; 17) Kxe1, dxe4; 18) Fxe4, Af6; 19) Fg2, Ka8; 20) Fb2, Ka2; 21) d5, exd5; 22) cxd5, Axd5; 23) Fxd5, cxd5; 24) Ke8, Ff8; 25) Fc3, f6; 26) Kb8, Ke2; 27) Af4, Ke8; 28) Kxb7, Ff3; 29) Kd7, kb8; 30) Axd5, Kxb3; 31) Fe1, Fxd5; 32) Kxd5, Kb1; 33) Sf1, Fb4; 34) Kd8, Sf7; 35) Kd7, Sg6 0-1

ANALİZ (Selesniev)

(Beyazların kalesi ve Sahi-
hic oynamamış) Bu pozis-
yonda beyazlar nasıl kazana-
bilir?
Eğer 1) d6-d7, Sb6-c7;
2) Ka1-d1, Sc7-d8
ve sonra siyahlar, piyonu ala-
rak beraberliği sağlar.
Eğer 1) Ka1-d1, Kb2-h2
2) d6-d7, Kh2-h1+
3) Se1-e2, Kh1xd1
4) Se2xd1, Sb6-c7
ve siyahlar gene beraberliği
sağlar. Beyazların kazanması
için rok yapması gerekiyor.
1) d6-d7, Sb6-c7; 2) d7-d8
(V)+, Sc7xd8; 3) 0-0-0, Sah
herhangi 4) Sc1xb2 ve beyaz
kazanır.

İKİ HAMLEDE MAT (C. Promislo, 1921)

ÜÇ HAMLEDE MAT (W. Shinkman, 1873)

1) e7-e8(K), Sb5xa5; 2) a7-
a8(A), Sa5-b5; 3) Ke8-e5+
Eğer 1) ... Sb5-c5; 2) a7-a8(V)
+ Sc5-d6; 3) a8-c6+
Sb5-c5; 2) a7-a8(V)

2 YILDIZ YÜZBİNLERCE GENÇ ÜNİVERSİTE SINAVINA

**Sınava
Doğru**

İLE HAZIRLANDI

Sınava Doğru

SINAVA DOĞRU'ya abone olursanız tasarruf edersiniz. "Türkocağı Cad. 39/41 Cağaloğlu İstanbul" PK 246 adresine 1650 TL gönderin SINAVA DOĞRU'nun 26 sayısı her hafta adresinize gelsin. **Not:** Eksik sayıları beher dergi karşılığı 75 TL'lik posta pulu karşılığı yayınevimizden temin edebilirsiniz.

**HER
PAZARTESİ
BAYİLERDE**

139 kitap

1 yılda değerli 139 kitap

ADAM Yayınclık, edebiyatın bütün dallarında değerli çağdaş ve klasik eserleri belli bir sistemle yayımlamak üzere 1981 yılında kuruldu.

İlk ADAM kitapları, Şubat 1982'de yayımlandı. Aradan bir yıl geçti. Şimdi, şiir, öykü, roman, oyun, deneme, anı, inceleme ve bilim türlerinde 139 ADAM yayını var. Yani, 1 yılda 139 değerli kitap...

Yalnız ülkemizde değil, dünya ölçüsünde az rastlanır bir yayın yoğunluğunu temsil eden bu sayı, ADAM Yayınclığın 1. yıl hedefi idi... Gerçekleşti.

ADAM kitaplarının türlere dağılımı

Şiir	: 38 kitap (10'u çeviri)
Roman	: 32 kitap (20'si çeviri)
Öykü	: 19 kitap (3'ü çeviri)
Oyun	: 14 kitap (7'si çeviri)
Deneme	: 10 kitap (2'si çeviri)
İnceleme	: 8 kitap (3'ü çeviri)
Bilim	: 8 kitap (2'si çeviri)
Anı	: 5 kitap
Yazılar	: 4 kitap
Röportaj	: 1 kitap

2. yılda yeni hedefler

ADAM Yayınclık, şimdi 2. yılına giriyor. 1983'te ADAM, mevcut yayın türlerine yenilerini ekleyecek. Yeni diziler, yeni girişimler... 1983'te kitaplıklar, yeni ADAM'larla daha da zenginleşecek. Değerli kitaplar edinmek için, 1983'te de ADAM'ı gözleyin, ADAM'ı izleyin.

değerli kitaplar yayımlar.

ADAM Yayınclık ve Matbaacılık A.Ş. Büyükdere Cad. 93 Üçyol Mevkii Maslak, İstanbul

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sok. No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 207472

ANKARA DAĞITIMI:

YURT Yayınclık A.Ş.
Esat Cad. No: 44 Küçükesat,
Ankara Tel: 252595 - 250837

İZMİR ve EGE DAĞITIMI:

DATİC A.Ş.
452. Sokak No: 5 Konak,
İzmir Tel: 138786